

Inventarea capitalismului

Michael Perelman

2000

Cuprins

Introducere: proiecții întunecate	6
Mesajul laissez-faire al economiei politice clasice	8
Istoria secretă a acumulării primitive	10
Istoria secretă a economiei politice clasice	12
Despre cum se citește economia politică clasică	13
Proiecții întunecate	16
Revizuirea economiei politice clasice	17
 Capitolul 1: Importanța neîncetată a acumulării primitive	 18
Coerciția și crearea clasei muncitoare	20
Economia politică clasică și războiul împotriva lenevirii	22
Acumularea primitivă și eradicarea sărbătorilor	23
Economia politică clasică și Ziua Ideală de Muncă	25
Bentham și autoritarismul laissez-faire	27
Victorie	29
 Capitolul 2: Teoria acumulării primitive	 31
Preliminarii analitice	32
Baza istorică a acumulării primitive	33
Coexistența acumulării primitive cu acumularea capitalistă	35
Întâietatea acumulării capitaliste în capital	36
Contextul teoretic al acumulării primitive	39
Recunoașterea dimensiunii acumulării primitive	40
Economia politică clasică și acumularea primitivă	42

Capitolul 3: Acumularea primitivă și Legile Jocurilor	44
Originile feudale ale Legii Jocurilor	45
Laboratorul scoțian	47
Jocurile și hegemonia burgheză	51
Natura distructivă a Legilor Jocurilor	53
Adam Smith și Legile Jocurilor	56
Decesul Legilor Jocurilor	58
Percepția burgheză asupra Legii Jocurilor	59
Ironiile Legilor Jocurilor	61
Legile Jocurilor și viziunea burgheză asupra Naturii	63
 Capitolul 4: Diviziunea socială a muncii și a producției gospodăriilor	 65
Producția de mărfuri și diviziunea socială a muncii	66
Forma mărfurilor și diviziunea socială a muncii	68
Structura intențională a diviziunii sociale a muncii	70
Importanța strategică a diviziunii sociale a muncii	71
Relațiile sociale și diviziunea socială a muncii	73
Producția și diviziunea socială a muncii	76
Coerciția, acumularea primitivă și cele două diviziuni ale muncii	77
Gospodăria ca agent de producție	79
Transformarea gospodăriei	81
Crearea de noi dependențe	83
Asupra economiei economiilor domestice	85
Gospodăria ca loc al consumului	87
Evoluția teoriei producției gospodăriei	89
Gospodăriile și rolul în schimbare al diviziunii sociale a muncii	90
O schemă simplă a acumulării primitive și a procesului social de muncă	92
Modelul scheletic	94

Modelul și ziua de muncă	95
Factorii care complică acest model	97
Valoarea de bază a modelului	99
Clasicii: acumularea primitivă și acumularea capitalistă	100
 Capitolul V: Elaborarea modelului acumulării primitive	 102
Condiția imperativă a acumulării primitive	103
Grădinaritul și eficiența sectorului tradițional	105
Economia politică clasică versus sectorul tradițional	107
Crearea lipsurilor	109
Ocazionala recunoaștere a economiei acumulării primitive	111
Costrângerea tăcută din partea pieței	113
Auto-aprovizionarea, ca subvenție pentru Capital	115
Calibrarea modelului de acumulare primitivă	118
Josiah Tucker și sociologia modelului	120
Analiza alternativă a lui James Anderson	122
Influența conservatoare a producției mici de bunuri	124
Sectorul tradițional și rezistența la extinderea geografică a Capitalului	127
Recâștigarea timpului de muncă	129
Extinderea calculelor	130
Concluzie în privința economiei politice și a sărăciei	131
 Capitolul 6: Zorii economiei politice	 133
Marele Început	135
Sir William Petty: o introducere	136
Viziunea lui Petty	138
Petty și diviziunea socială a muncii	140
Richard Cantillon	142

Economia franceză	144
Interesele economice ale fiziocraților	146
Atitudinile în privința Muncii	148
Produsul net și produsul brut	149
Reacția față de fiziocrați	151

Introducere: proiecții întunecate

Pentru a dezvolta legile economiei burgheze... nu e necesar să scrii istoria reală a relațiilor de producție. Dar corecta observare și deducție a acestor legi... duce mereu la ecuațiile primare... care arată că în spatele acestui sistem există un trecut. Aceste indicii... oferă apoi cheia pentru a înțelege trecutul – un efort îndreptățit. — Karl Marx, *Grundrisse*

Mesajul laissez-faire al economiei politice clasice

Economia politică clasică, literatura economică esențială de pe vremea lui William Petty până la David Ricardo, are o fațadă impunătoare. Idolii economiei politice timpurii au creat un sistem de gândire sistematică asupra afacerilor de la începutul secolului al 17-lea și până la începutul secolului al 18-lea prin nimic mai mult decât scrierile oamenilor de afaceri și ale filosofilor moraliști după care s-au ghidat. Toți – de la Karl Marx, care a inventat termenul „economie politică clasică”, până la conservatorii de azi – recunosc meritul enorm al primilor economiști.

De mai bine de două secole, generații succesive de economiști au șlefuit aceste texte pentru a demonstra cum acești teoreticieni timpurii au descoperit că piețele oferă cel mai eficient mod de organizare a producției. O susținere fără drept de apel a laissez-faire e, în mod ostentativ, lecția pe care economia politică clasică vrea să o dea. Cei mai mulți cititori contemporani ai lui Adam Smith, David Ricardo și ai altor economiști clasici acceptă pe față concluziile lor, presupunând că acești economiști timpurii pledau fără nici un compromis pentru laissez-faire. În cea mai mare parte, chiar și marxiștii acceptă această interpretare a economiei politice clasice.

De-a lungul lucrărilor lor asupra teoriei economice pure, clasicii economiei politice au fost angajați într-un proiect paralel: să promoveze reconstruirea cu forța a societății într-un sistem pur comandat și ghidat de piață. În timp ce istoricii economiei ar putea discuta asupra profunzimii implicării în activitățile de piață din acea vreme, rămâne incontestabil faptul că cei mai mulți oameni din Marea Britanie nu au primit cu entuziasm trecerea la sistemul salarial – cel puțin nu atâta timp cât aveau alternative la el.

Pentru a se asigura că oamenii vor accepta sistemul salarial, clasicii economiei politice au susținut în mod activ măsuri care priveau deposedarea acestora de mijloacele lor tradiționale de supraviețuire. Actele brutale asociate cu procesul deposedării majorității oamenilor de mijloacele prin care produceau pentru ei ar putea să pară foarte îndepărtate de reputația pe care laissez-faire a câștigat-o în economia politică clasică. În realitate, deposedarea majorității producătorilor din clasele de jos și construirea laissez-fair-ului sunt foarte strâns legate una de alta. Atât de mult, încât Marx, sau cel puțin traducătorii săi, au etichetat această expropriere a maselor ca fiind „acumulare primitivă”.

Chiar și numai rostind această expresie, acumulare primitivă, răsună a consecințe umane amare.

Cuvântul „primitiv”, înainte de toate, sugerează o brutalitate lipsită de subtilitățile formulelor moderne de exploatare. Implică, de asemenea, că acumularea primitivă a avut loc înaintea formei de acumulare pe care oamenii o asociază în general cu capitalismul.

În sfârșit, sună a ceva care poate fi asociat cu locuri „primitive” ale lumii, unde acumularea de capital nu a avansat la fel de mult ca în alte părți.

Al doilea termen, „acumulare”, ne amintește că prima țintă a procesului a fost acumularea de capital și de avere de către o parte restrânsă a societății sau, așa cum a descris-o Marx (1977, 739-40), „cucerirea lumii bogăției sociale. Este extinderea zonei de exploatare a materialului uman și, în același timp, extinderea dominantă directă și indirectă a capitalistului.”

Cu siguranță, cel puțin în primele faze ale capitalismului, acumularea primitivă a fost elementul central în procesul de acumulare. Deși mulți gânditori moderni recunosc natura generalizată a acumulării primitive în vremea în care clasicii economiei își scriau tezele, nimeni, din câte știu eu, nu recunoaște complicitatea de care au dat dovadă clasicii economiei politice. Ei au susținut cu tărie politici care

au dus mai departe procesul de acumulare primitivă, adesea prin subterfugii. În timp ce promovau cu virulență ideologia laissez-faire-ului, ei au fost mereu campioni susținerii politicilor care erau total contrare principiilor laissez-faire-ului, în special în ce privește analiza lor asupra rolului producătorilor mici de la sate.

Așa cum vom vedea, strategia de dezvoltare fundamentală a clasicilor economiei politice era consistentă cu o formă brută a unui model proto-Marxist de acumulare primitivă, care concluziona că forțele non-pieței ar putea fi solicitate să intervină pentru a grăbi procesul asimilării capitaliste a satelor. Acest model explică și de ce cei mai mulți clasici ai economiei politice au exprimat poziții diametral opuse teoriilor cu care de regulă sunt creditați.

Istoria secretă a acumulării primitive

Poate pentru că atât de mult din scrierile clasicii economiei care se referă la sistemele tradiționale de producție ale agriculturii era rupt de teoriile lor pure, aparent atemporale, cititorii lor de mai târziu au trecut cu repeziciune și în grabă peste proporțiile muncii lor. Deși acest aspect al economiei politice clasice ar fi putut să pară ca fiind fără legătură cu esența teoriilor pur economice, eu susțin că aceste recomandări intervenționiste erau un element semnificativ pentru creditarea lucrărilor lor. În mod specific, economia politică clasică a pledat pentru restricționarea viabilității ocupațiilor tradiționale de la sate pentru a-i forța pe oameni să accepte să muncească pentru salarii.

Capitolul 1, care detaliază istoria acumulării primitive, demonstrează interesul aprins al clasicii economiei politice în a-i forța pe țărani să nu mai lucreze la sate, ci în fabrici, pentru a-i obliga pe muncitori să se lase scoși la mezat de către cei care ar fi putut să-i angajeze, și pentru a eradica orice urmă a lenevirii (nota traducătorului – în original „*slloth*”: lene, lenevire, trândăvie e un termen folosit pentru a indica timpul folosit pentru altceva decât pentru muncă).

Vitalitatea acestor producători de la sate în general s-a bazat pe o combinație bine chibzuită între munca agricolă și cea industrială. În ciuda eficienței acestui mod de lucru, economia politică clasică era hotărâtă să-i sugrume pe producătorii mici. Clasicii economiei politice adesea și-au justificat pozițiile în termeni de eficiență a diviziunii muncii. Au cerut măsuri care să ducă la separarea totală a agriculturii de industrie. Așa cum vom vedea, conceptul lui Marx de diviziune socială a muncii e foarte important în această privință. În contrast cu accentul exclusiv al lui Smith asupra diviziunii muncii – modul de organizare a muncii în cadrul unei firme – Marx a sugerat că ar trebui examinată și desfășurarea resurselor între firmele individuale și gospodării – diviziunea socială a muncii. În lucrările lor teoretice, clasicii economiei politice au ignorat aproape cu desăvârșire diviziunea socială a muncii. De exemplu, deși Smith a oferit o descriere detaliată a diviziunii muncii în faimoasa sa fabrică de ace de gămălie, nu și-a bătut capul să ducă mai departe discuția. Ce înseamnă când societatea e împărțită într-un asemenea fel că industria acelor de gămălie își cumpără metalele și combustibilii în loc să le producă ea singură? Cum a apărut o asemenea organizare? Cum ar putea asemenea schimbări ale tiparului industriilor să facă diferența într-o economie, chiar dacă tehnologia nu se schimbă? Aceste întrebări erau atât de îndepărtate de viziunea competentă a economiei politice clasice că două secole mai târziu, Ronald Coase a câștigat un premiu Nobel pentru că le-a adus în atenția economiștilor contemporani. Urmându-l pe Coase, un grup de economiști moderni a dezvoltat o nouă școală economică instituționalizată (vezi Perelman 1991a), care susține că forțele economice se combină între ele în mod natural pentru a forma un tipar optim. Ca mulți alți economiști, noua școală instituționalizată se mândrește că gândirea sa a fost anticipată de clasicii economiei politice, mai ales de Smith.

Chiar dacă noua școală instituționalizată se preocupă cu diviziunea socială a muncii, teoriile sale nu sunt de folos în analizarea naturii coercitive a acumulării primitive, din moment ce această școală crede că economia funcționează de la sine prin contracte voluntare.

Capitolul 2 se concentrează asupra teoriei acumulării primitive. Cele mai multe discuții despre acumularea primitivă se referă la acest subiect ca o expresie la îndemână pentru a descrie brutalitatea primei explozii a capitalismului. Dimpotrivă, acest capitol arată că acumularea primitivă trebuie tratată ca un concept teoretic esențial în analiza procesului continuu al acumulării capitaliste. Bănuiesc că tăcerea continuă asupra diviziunii sociale a muncii ascunde ceva important. Plecând de aici, am investigat și am descoperit ce a avut de spus economia politică clasică despre țăranime și despre lucrătorii agricoli care se susțineau singuri. Aici, din nou, tiparul e consistent. Clasicii economiei politice nu doreau să lase forțele pieței să determine diviziunea socială a muncii, pentru că ei găseau că tenacitatea producătorilor

de la sate era dezgustătoare. În loc să lase ca forțele pieței să determine soarta acestor producători mici, clasicii economiei politice au cerut intervenția statului pentru a bloca posibilitatea acestor oameni de a mai produce ce le era necesar traiului. Aceste politici recomandate au avut dimensiunea unei manipulari flagrante a diviziunii sociale a muncii. Nu putem justifica asemenea politici făcând apel la eficiență. Dacă eficiența ar fi avut vreo importanță pentru ei, clasicii economiei politice nu ar fi ignorat legea care permitea localnicilor să intre pe terenul micilor proprietari pentru a prinde vulpile în timp ce le interzicea țăranilor să oprească jocurile care aveau loc pe terenurile lor și care le distrugau recoltele.

Cum vom vedea în *Capitolul 3*, aceste Legi ale Jocurilor au provocat distrugerii imense ale recoltelor țăranilor.

Capitolul 3 descrie istoria extraordinară a acestor Legi ale Jocurilor. Deși originea acestor Legi ale Jocurilor era de natură feudală, aplicarea și ferocitatea lor au atins un punct culminant în perioada Revoluției Industriale. Au fost un instrument foarte folositor pentru a-i depozita pe oamenii de la țară de o sursă foarte importantă de asigurare a traiului, ceea ce a crescut considerabil presiunea asupra lor pentru a accepta munca plătită cu salariul. Aceste legi au fost și motivul pentru care foarte mulți oameni săraci de la sate s-au răsculat.

Capitolul 4 discută relația dintre acumularea primitivă și diviziunea socială a muncii din punctul de vedere al auto-aprovizionării.

Capitolul 5 analizează teoria implicit proto-marxistă a economiei politice clasice asupra acumulării primitive. Pe lângă asta, discută tiparul măsurilor practice care au schimbat diviziunea socială a muncii în detrimentul micilor producători independenți. Acest capitol discută și cum economia politică clasică a calculat acumularea primitivă. Detaliază relația dintre începuturile economiei politice clasice și producția rurală din perspectiva eforturilor de a crea o capitalistă diviziune socială a muncii. Demonstrează continua importanță pe care economia politică clasică a acordat-o procesului de acumulare primitivă.

Istoria secretă a economiei politice clasice

De ce diviziunea socială a muncii ca aspect al acumulării primitive a trecut neobservată de atât de mulți studenți atât de multă vreme? E adevărat, clasicii economiei politice au trecut sub tăcere acumularea primitivă când discutau chestiuni care țineau de teoria economică pură – deși nici în această privință nu erau absolut consecvenți.

Din cauza noutății acestui subiect, aceștii scriitori nu și-au controlat în totalitate propriile lor idei. În mod specific, am descoperit că clasicii economiei politice și-au exprimat deschis și destul de clar nemulțumirea, în jurnalele lor, în scrisori și chiar în anumite articole, în privința existenței diviziunii sociale a muncii. Această descoperire m-a făcut să recitesc într-o cu totul altă lumină istoria economiei politice clasice. În scăpările lor, intuiția clasicilor economiei politice i-a făcut să-și exprime gânduri importante de care poate erau doar vag, sau deloc, conștienți. Prin urmare, au lăsat ideea diviziunii sociale a muncii să iasă la suprafață din când în când chiar și atunci când își expuneau teoriile. Subiectul în mod tipic a fost ciopârțit în momentul în care recunoșteau că piața părea incapabilă să atragă populația rurală cu rapiditate, sau chiar că oamenii se opuneau muncii plătite cu salariul. O mare parte a discuției s-a referit la ceea ce noi numim acum acumulare primitivă. Deși aceste scăpări demontau teoria economiei politice clasice privind *laissez-faire*-ul, ele dădeau multă valoare acestor scrieri. Într-adevăr, dacă economia politică clasică nu era altceva decât o încercare conștientă de a găsi un sens și de a justifica forțele capitalismului care se nașteau, ar fi avut de un interes mult mai mic pentru contemporani. Așa cum un psiholog ar putea detecta o revelație crucială într-o remarcă aparent accidentală a unui pacient, din timp în timp, economia politică clasică ne lasă să vedem programul său pe care clasicii economiei politice nu îl acceptau conștient. Aceste scăpări întăresc concluziile la care am ajuns citind jurnalele, corespondența, și scrieri mai practice ale acestor clasici.

Această carte, „Inventarea Capitalismului”, e o noutate în patru aspecte majore. Primul: răspunde întrebării ce determină diviziunea socială a muncii, diviziunea societății în firme independente și industrii din perspectiva economiei politice clasice. Dezvoltă, de asemenea, și implicațiile teoretice ale acumulării primitive. În al treilea rând, această carte oferă o interpretare semnificativ diferită de cea a economiei politice clasice, și demonstrează că această școală de gândire a susținut procesul acumulării primitive. În sfârșit, analizează rolul acumulării primitive în lucrările lui Marx. Toate acestea ne ajută să înțelegem cum s-a dezvoltat capitalismul modern și ce rol a jucat economia politică clasică în acest proces.

Despre cum se citește economia politică clasică

Economiștii moderni uneori prezintă economia politică clasică de parcă ar fi steaua nordului, după care ne stabilim direcția de mers, și foarte rar, după care ne ghidăm viitorul. Această abordare e lipsită de onestitate. În ciuda lecțiilor valoroase pe care le putem învăța din studierea economiei politice clasice, economiștii rareori citesc această literatură cu un ochi către viitor sau către trecut. Mult prea adesea, analize aparent lipsite de prejudecăți ale trecutului nu sunt de fapt altceva decât niște mijloace prin care se justifică prejudecățile prezentului. Unii cititori sunt încântați să descopere în economia politică clasică anticipări ale rafinamentelor tehnice, cum ar fi teoria maximizării utilității. Alții îi folosesc pe clasici pentru a-i pune pe contemporani într-o lumină nefavorabilă. John Maynard Keynes, de exemplu, a contrazis simțul comun al mercantiliștilor cu eleganța irelevantă a profesorului Pigou. Și totuși, alți cititori pun accentul lucrărilor clasice pe dinamică, creștere, sau pe atractivitatea acumulării de capital. În transformarea și folosirea economiei politice clasice ca stea a nordului, mulți economiști o prezintă ca și cum ar fi o teorie uniformă acceptată de toată lumea. Desigur, economia politică clasică nu a fost niciodată un corp fix în spațiu, ci o colecție eterogenă de literatură care a fost scrisă pe parcursul a 100 de ani. Dacă fixația apare, atunci ea apare doar în ochii celui care și-o face. Chiar dacă mulți cititori recunosc diversitatea acestei literaturi, ei scot în evidență un grup select de clasici ai economiei politice ca vedete ale ei, în general, ei văd economia politică clasică orbitând în jurul unor puncte aflate între Smith și Ricardo. Unii sunt mai atrași de unul, alții de celălalt, dar oricare ar fi centrul, există un consens general asupra ceea ce înseamnă această literatură canonică. În realitate, ne lipsesc standardele obiective pentru a selecta vedetele economiei politice clasice. Scriind despre industria de divertisment Moshe Adler (1985, 208) a descris un proces prin care o vedetă apare, chiar dacă nu are un talent mai special decât altele:

Fenomenul vedetelor există unde consumul necesită cunoștințe. De exemplu, gândiți-vă că ascultați muzică. Aprecierea crește odată cu cunoașterea. Dar cum află cineva despre muzică? Ascultând-o, și discutând cu alte persoane care știu despre ea. Suntem la fel de buni în a da lecții aceluiași artist la fel cum fac și alții. Vedetismul e un instrument de piață care valorifică informația, cunoașterea.

Economiștii care au studiat o selecție de tehnologii au descoperit un fenomen similar. În primele faze ale dezvoltării unei tehnologii, accidente aparent triviale au putut determina calea de dezvoltare a tehnologiei respective. Odată ce industria devine dependentă de un anumit standard tehnologic, poate continua să se dezvolte pe aceeași linie chiar dacă anumite întâmplări pot arăta că alte căi neglijate poate erau mai bune. (Arthur, 1989)

Un proces similar are loc în studiul economiei politice clasice, scoțând în evidență variații semnificative care există în talentele primilor economiști. Odată ce statutul unei cărți e ridicat la un anumit nivel, studenții sunt tentați să-i acorde o considerație mai mare. O tradiție se construiește treptat în jurul a ceea ce ajunge să fie tratat aproape ca un text sacru. Cititorii acestor lucrări canonice sunt aduși într-un dialog multidimensional care include autorii aflați în studiu, contextul în care au scris, și experiența colectivă a generațiilor precedente de cititori ai acestor texte. În acest sens, „viața reală a unui autor emană din cititorii săi, discipolii săi, comentatorii săi, rivalii săi, criticii săi. Un autor nu are altă existență.” (Prezzolini 1967, 190; vezi și Latour 1987, 40).

Analizând și reanalizând aceste texte, fiecare generație găsește noi sensuri, unele care poate au fost scăpate din vedere chiar de economiștii care le-au creat. Prin urmare, aceste lucrări câștigă o forță cumulativă – deși simbolică – care le cere noilor generații să le analizeze din nou și din nou. Acest proces întărește statutul „fondatorilor” economiei politice, reconfirmând astfel poziția lor de „vedete”. Mai mult, construirea acestei structuri solide din școli facilitează analiza prin oferirea unei hărți cognitive a teritoriului, permițând cercetătorilor să navigheze cu și mai multă încredere.

„Averea Națiunilor” a lui Smith, așa cum vom vedea, nu a devenit o carte în mod special influentă decât la o generație după publicarea sa. Odată ce liderii de opinie și-au dat seama că au de câștigat pentru că promovarea ei îi ajută să-și atingă scopurile lor politice, popularitatea acestei cărți s-a ridicat la cer. Numai atunci a devenit Smith o stea a nordului în economia politică clasică, și lucrarea sa un punct de referință în funcție de care toți ceilalți sunt judecați. Din cauza acestui proces greșit de selecție, cele mai multe relatări ale acelei perioade îi analizează foarte atent pe Smith și Ricardo, împreună cu alte câteva figuri presupus importante. Alții care în mod egal ar merita să fie și ei studiați sunt lăsați deoparte.

Această carte propune un alt mod de a citi – o nouă cosmologie, cum ar veni, una care retrasează harta economiei politice clasice. Aici centrul e mai aproape de Sir James Steuart și Edward Gibbon Wakefield decât de Smith și Ricardo. Din această perspectivă, Adam Smith apare mai puțin ca un soare și mai mult ca o lună, un corp mai mic a cărui lumină provine de fapt de la alte surse. Această cosmologie alternativă nu e o rearanjare arbitrară a stelelor. Scoate în evidență învățămintele importante pe care le putem trage din economia politică clasică. În acest context, Adam Smith devine mai puțin original. Importanța sa pare să emane din vigoarea proiectului său ideologic prin care a susținut laissez-faire-ul și din înlăturarea acelor informații care ar fi aruncat îndoieli asupra ideologiei sale. Alții, cum ar fi Edward Gibbon Wakefield și John Rae, au avut o perspectivă mult mai realistă asupra naturii acumulării, dar economiștii de mai târziu le-au pus analizele deoparte pentru a crea impresia unui patrimoniu umanitar al economiei politice.

Judecând după literatura istoriei gândirii economice, e clar că această perspectivă asupra istoriei a fost cea care a avut succes de departe.

„Inventarea Capitalismului” reprezintă un apel la corectarea acestei moșteniri plină de erori și omisiuni. Din această perspectivă, vedem că, în toată eterogenitatea ei, economia politică clasică a reușit să comprime experiențele ei diverse într-un corp compact de literatură care reflectă istoria relațiilor de producție. De aici, studiul economiei politice clasice oferă un unghi de vedere mai bun în studiul istoriei relațiilor de producție.

Capitolul 6 analizează rolul acumulării primitive în lucrările unor primi economiști cum ar fi Sir William Petty, Richard Cantillon și Physiocrats.

Capitolul 7 se concentrează asupra lucrărilor importante ale lui Steuart, de departe cel mai interesant și mai incisiv teoretician al acumulării primitive și a diviziunii sociale a muncii dinaintea de Marx. Dincolo de a vedea implicațiile acumulării primitive mai clar decât oricare alt clasic al economiei politice, Steuart a fost singurul care a scris în mod deschis și sincer despre acest subiect. Acest fapt explică faptul că nu e cunoscut aproape deloc.

Capitolele următoare, de la 8 până la 10, sunt dedicate exclusiv lui Smith, care a încercat să dezvolte o teorie alternativă la cea a lui Steuart. Potrivit teoriei lui Smith, diviziunea socială a muncii ar evolua într-o manieră satisfăcătoare fără nici o intervenție din afară. Acest capitol demonstrează că chiar și teoria atât de laudată a lui Smith privind mâna invizibilă s-a dezvoltat ca un mijloc prin care el a evitat să răspundă la provocarea pe care acumularea primitivă o pune sistemului său ca atare. Arătând că diviziunea socială a muncii va evolua fără nici o intervenție exterioară, Smith a sperat că va îngropa chestiunea privind acumularea primitivă. Deși teoria lui Smith a fost acceptată ca atare, practica a continuat să demonstreze că lucrurile nu stau deloc așa. De fapt, chiar și Smith însuși a susținut măsuri practice care nu erau în concordanță cu teoria sa. Acest capitol arată și că Smith era mult mai interesat să schimbe comportamentul uman decât era interesat de chestiuni care țineau de dezvoltarea economică. *Capitolul 9* examinează cum Smith a încercat să distorsioneze istoria, sociologia și psihologia pentru a

oferi confirmare teoriei sale despre evoluția naturală a diviziunii sociale a muncii. *Capitolul 10* continuă analiza operei lui Adam Smith, care și-a bazat o mare parte din teoria sa pe experiența coloniilor. Deși Smith a folosit foarte mult experiența coloniilor, coloniștii nu l-au luat atât de tare în serios pe cât l-au luat englezii de la el de-acasă. Motivul nu e greu de imaginat. Aranjând povestea coloniilor pe harta lui ideologică, Smith nu a intenționat să facă dreptate în privința situației reale a coloniilor. Legându-i analiza de colonii, acest capitol sapă și mai adânc în modalitatea prin care Smith și-a propus să ascundă natura diviziunii sociale a muncii.

Capitolul 11 continuă studiul teoriei lui Smith și al practicii comparându-l pe Smith cu prietenul său Benjamin Franklin. Acest american genial era un om al practicii mai degrabă decât al teoriei, și totuși analiza sa teoretică a avut o influență foarte mare până în zilele noastre. Rolul lui Franklin e în mod particular esențial pentru teoria lui Smith privind dezvoltarea colonialismului. *Capitolul 12* continuă analiza relațiilor dintre economia politică clasică și acumularea primitivă din timpul lui David Ricardo și Thomas Robert Malthus. Citindu-le scrierile și pe cele ale contemporanilor lor în termenii relației lor cu economia politică, ofer o nouă perspectivă diferitelor interpretări ale economiei politice clasice. Acest capitol dezvăluie că, în ciuda faptului că au aderat la doctrina laissez-faire, clasicii economiei politice au păstrat un interes puternic în promovarea politicilor care susțineau și mai mult acumularea primitivă.

Capitolul 13 investighează reacția împotriva lui Smith, începând cu relativ necunoscutele lucrări ale lui Robert Gourlay și cu dezvoltarea ideilor în școala practică a lui Wakefield, colonistul sistematic care a susținut că diviziunea socială a muncii ar trebui organizată în scopul dezvoltării capitalismului. Capitolul se încheie cu o concluzie asupra analizei lui John Rae.

Capitolul 14 discută asemănările și punctele comune între Adam Smith și liderii revoluționari de mai târziu, cum ar fi Vladimir Ilici Lenin și Mao Tse-Tung.

Proiecții întunecate

Economia politică clasică e produsul unei perioade furtunoase, care se distinge prin apariția relațiilor sociale capitaliste. Aceste schimbări cu adevărat monumentale în acel timp nu par să apară în marile lucrări teoretice din acele vremuri. Într-adevăr, clasicii economiei politice au arătat un interes foarte scăzut în a transmite informații despre marile conflicte dintre capital și muncă, sau dintre capital și relațiile pre-capitaliste din viața rurală. Totuși, aceste chestiuni au fost de o foarte mare importanță pentru economia politică clasică. În timp ce vedem că chestiunea acumulării primitive apare accidental în lucrările canonice ale economiei politice clasice, trebuie să citim aceste conflicte orbitoare printre rânduri, indirect. Tactica noastră e să abordăm economia politică clasică într-un mod în care un copil învață să se uite la o eclipsă de soare: făcând o gaură mică într-o bucată de hârtie care e ținută deasupra altei bucăți de hârtie. Proiecția întunecată, care apare în partea de jos, e umbra eclipsei, deși cu o refracție difuză. Clasicii economiei politice au făcut această abordare indirectă necesară pentru că ei au reușit în general să ascundă rolul acumulării primitive în textele lor teoretice. Și totuși, așa cum am menționat mai devreme, când le citim corespondența, jurnalele, și alte articole politice, importanța acumulării primitive devine clară ca lumina zilei. Putem să ducem analogia noastră între economia politică clasică și eclipsa de soare chiar și mai departe. Amândouă reprezintă niște evenimente fascinante și rare. Oamenii din trecut interpretau eclipsele solare în mod superstițios ca prevestind schimbări epocale. În mod similar, titanii economiei politice se credea că au fost în stare să vadă dincolo de raza lor vizuală, peste capetele contemporanilor, în viitor. În acest sens, teoriile lor au prevestit schimbări în structura societății. Ambele fenomene, configurațiile planetare de la milioane de mile depărtare și schimbările sociale de acum un secol reflectă forțe importante care ne modelează viața. În mod specific, lupta împotriva autonomiei asigurării traiului de zi cu zi nu e lăsată doar în trecutul îndepărtat. Continuă și în această zi (*vezi Perelman 1991b*). De fapt, putem să privim eclipsa relațiilor de producție precapitaliste în același mod, cu o singură excepție majoră: în cazul unei eclipse solare, strălucirea sursei ne poate distruge vederea. În cazul economiei politice clasice, sursa e cea care a încercat să ne întunece vederea.

Revizuirea economiei politice clasice

Înaintașii noștri clasici poate au fost străluciți, dar au fost și ființe umane cu tot felul de slăbiciuni. În mod cert, nu erau niște observatori dezinteresați. Teoriile lor urmăreau să servească propriilor lor interese sau ale acelor grupuri cu care ei se identificau. Aceste interese le-au pătat lucrările, chiar dacă ei și-au dat sau nu seama de influența lor. În privința luptei pentru acumularea primitivă, acești scriitori par să o fi ascuns intenționat oricât de bine au putut, pentru că nu doreau ca aceasta să le arunce în aer pretențiile de generalitate ale teoriile lor. Lupta împotriva asigurării autonome a traiului dusă de oamenii de la sate e lăsată să arunce numai o umbră pe parcursul scrierilor economiei politice clasice, o privire fugitivă a unui mod de viață care nu poate fi uitat și care a fost distrus de acumularea primitivă. În consecință, acest proces a rămas în mare parte neobservat de cititorii moderni ai economiei politice clasice. Deși suntem în situația de a studia umbrele acestei lupte, încercarea merită efortul. Într-adevăr, vom vedea că economia politică clasică se conformează unui model prin care aproape mereu susține pozițiile care au ca scop predarea micilor producători agricoli intereselor capitalului.

Această carte poate fi privită ca fiind controversată pentru că contrazice teoriile comun acceptate că economia politică clasică a oferit sprijinul său necondiționat doctrinei laissez-faire-ului. Pune la îndoială relativa importanță a universal admiratului Smith și susține că Smith și alți autori clasici au căutat să susțină și să promoveze procesul acumulării primitive. Această recitare sugerează că economia politică clasică a urmărit un proiect diferit, unul care contrazice interpretarea standard a economiei politice clasice.

Vreau totuși să fac niște precizări cu privire la folosirea eclipsei pentru a ilustra exemplificarea mea.

Studiind umbrele clasicilor, trebuie să ținem minte că aceste imagini au dimensiuni care lipsesc și nu sunt cuprinse în studiul nostru. O dimensiune care dispare din perspectiva economiei politice clasice are legătură cu relațiile sociale dintre muncă și capital. Scriind de la înălțimile confortabile ale pozițiilor lor sociale înalte, clasicii economiei politice au interpretat organizarea clasei muncitoare ca fiind nu mai mult decât dezordine. Din cauza acestei lipse de sensibilitate, o lucrare ca aceasta e în mod necesar dezechilibrată. Multă atenție e acordată eforturilor capitalului de a controla munca, dar puțină e acordată eforturilor muncii de a controla capitalul. Las cititorului responsabilitatea estimării raportului real de forțe.

Sper că această carte va reuși să arate cu claritate trei lucruri. Primul: acumularea primitivă a fost o forță importantă în dezvoltarea capitalismului. Al doilea, acumularea primitivă nu poate fi legată de un trecut pre-capitalist sau chiar de vreun moment imaginar în care societatea feudală a devenit brusc capitalistă. Acumularea primitivă joacă și azi un rol continuu în dezvoltarea capitalismului. Al treilea: economia politică clasică era preocupată să promoveze acumularea primitivă de capital pentru a încuraja dezvoltarea capitalistă, chiar dacă logica acumulării primitive era în conflict direct cu presupusa aderare a clasicilor economiei politice la valorile laissez-faire-ului. Recunosc că semintele capitalismului au fost plantate cu mult înainte de economia politică clasică, dar niciodată înainte și nicăieri acest proces de acumulare de capital nu a fost atât de intens. Sper ca „Inventarea Capitalismului” să aducă la lumină această intensitate.

Capitolul 1: Importanța neîncetată a acumulării primitive

Câmpurile comune și pășunile țineau viu un viguros spirit de cooperativă într-o comunitate; orice gard ridicat în jurul unui teren distrugea acel spirit. Sprijinindu-se unii pe alții, oamenii de la țară munceau împreună amical, se înțelegeau între ei asupra rotațiilor recoltelor, asupra părților din pășunile comune, cum să îngrijească și să îmbunătățească pășunile și livezile, să curețe șanțurile, și să irige terenurile agricole. Munceau împreună pământul, și mergeau împreună de la câmp acasă, de la fermă la fermă, prin căldură, dimineața, la prânz și seara. Toți depindeau de resursele comune ale lemnului de foc și ale paielor pentru îngrijirea grajdurilor, și împărțind atât de multe lucruri necesare traiului erau învățați de tineri să trăiască după regulile și obiceiurile comunității. După ce au ridicat garduri, și după ce fiecare om a obținut bucata lui de teren și putea să-i alunge pe vecini de pe ea, disciplina împărțirii lucrurilor în mod corect cu vecinii s-a pierdut și fiecare gospodărie a devenit o insulă. Aceasta a fost marea revoluție în viața oamenilor, mai mare ca toate schimbările economice care au urmat împărțirii terenurilor. Și totuși, puțini oameni care trăiesc acum, în această lume pe care am moștenit-o după ridicarea zidurilor de împrejmuire în jurul gospodăriilor, sunt în stare să conceapă întreaga semnificație a modului de în care trăiau acei oameni și care acum e cu totul pierdut. — Joan Thirsk, *Enclosing and Engrossing*

Coerciția și crearea clasei muncitoare

Procesul brutal prin care oamenii au fost deposezați de mijloacele prin care își asigurau traiul, cunoscut ca acumulare primitivă, a provocat nenorociri enorme pentru oamenii obișnuiți. Această acumulare primitivă a oferit baza de plecare a dezvoltării capitaliste. Joan Thirk, unul dintre cei mai informați istorici asupra societății agricole britanice, descrie mai sus natura unora dintre cele mai brutale transformări sociale și individuale care a fost asociată cu ridicarea zidurilor de împrejmuire în jurul gospodăriilor.

Unii au condamnat această expropriere. Marx (1977, 928) s-a făcut ecoul acestei condamnări, când a acuzat:

Exproprierea producătorilor direcți a fost făcută prin mijloacele celui mai nemilos barbarism, și a fost stimulată de cea mai infamă, cea mai sordidă, cea mai josnică și cea mai odioasă dintre pasiuni.

Oficial, această deposezare a oamenilor de mijloacele care le asigurau traiul a fost perfect legală. La urma urmei, țăranii nu dețineau drepturi de proprietate în sensul strict al acestora. Ei aveau doar drepturi tradiționale asupra pământului. Pe măsură ce piețele s-au dezvoltat, mica boierime, care era însetată după pământ, și apoi burghezia au folosit statul pentru a crea o structură legală prin care aceste drepturi tradiționale au fost abrogate. (Tigar și Levy, 1977). Deposezarea oamenilor obișnuiți de resursele comune a fost o condiție necesară, dar nu mereu și suficientă, pentru a-i forța pe țăranii să se lase înghițiți de piața muncii. Chiar și după aceste îngrădiri ale pământurilor obștești, muncitorii s-au retras în păduri, în poienițe, în carierele de piatră, de unde puteau obține combustibil și lemne pentru a găti și pentru a-și crește animalele, puteau apuca mere și arunca nuci de dincolo de gardurile vii, puteau strânge lemne de foc, calapăr și alte ierburi sălbatice de pe orice bucată de pământ lăsată de izbeliște... Aproape orice găseau pe pământul obștesc putea fi folosit pentru traiul frugal al lucrătorului pământului și pentru cel al soției sale.” (Everitt 1967, 405).

În măsura în care economia tradițională putea să rămână în funcțiune în ciuda pierderii resurselor comune, capitalul nu putea fi alimentat în mod satisfăcător cu forță de muncă. Prin urmare, nivelul salariilor reale ar fi trebuit să fie ridicat, împiedicând astfel procesul de acumulare. Deloc surprinzător, unul după altul, aceste drepturi tradiționale au dispărut cu totul. În ochii burgheziei, „proprietatea a devenit proprietatea absolută: toate drepturile pe care țăranii le aveau sau le-au păstrat de-a lungul timpului, acum nu mai erau tolerate... erau interzise.” (Foucault 1979, 85).

Acumularea primitivă a ciopârțit modul de viață tradițional, ca o foarfecă. Prima lamă ascuțită a folosit la distrugerea posibilității oamenilor de a-și asigura ei singuri traiul zilnic. Cealaltă lamă a reprezentat un sistem de măsuri dure al căror scop era să facă imposibil pentru oameni să-și mai găsească strategii de supraviețuire alternative în afara sistemului de muncă salarială. O mulțime de legi brutale, menite să sufoca orice rezistență ar fi opus oamenii cererilor muncii salariale, a însoțit deposezarea țăranilor de drepturile lor, chiar înaintea impunerii capitalismului ca o forță economică semnificativă. De exemplu, începând cu Tudorii, Anglia a pus în aplicare măsuri dure care le interziceau țăranilor să vagabondeze sau să apeleze la sistemele de asistență socială.

Potrivit unei reglementări din 1572, cerșetorii mai mari de 14 ani trebuia biciuiți cu severitate și însemnați cu un fier înroșit pe urechea stângă, dacă cineva nu își dorea să îi ia și să îi pună la muncă timp de doi ani. Recidiviștii mai mari de 18 ani urma să fie executați, dacă cineva nu îi lua să-i pună să muncească. Cei care recidivau în continuare erau executați automat, fără drept de apel (Marx 1977, 896ff.; Marx 1974, 736; Mantoux 1961, 432).

Astfel de regulamente au apărut aproape simultan în secolul al 16-lea în Anglia, Țările de Jos, și Zurich (*LeRoy Ladurie 1974, 137*).

Așa se face că majoritatea muncitorilor, lăsată fără alternativă, nu a mai avut de ales decât să muncească pentru salarii care uneori se apropiau de nivelul de subzistență.

În urma acumulării primitive, relațiile salariale au devenit aparent o afacere voluntară. Muncitorii aveau nevoie de lucru, iar angajatorii aveau nevoie de muncitori. În realitate, desigur, procesul nu era nici pe departe voluntar. Așa cum arată Foucault (*1979, 222*):

Istoric, procesul prin care burghezia a devenit clasa politică dominantă pe parcursul secolului al 18-lea a fost ascuns în spatele unui cadru juridic explicit codificat și egalitarian doar de ochii lumii, care a fost posibil să fie stabilit în urma organizării unui regim parlamentar reprezentativ. Dar, dezvoltarea și generalizarea mecanismelor de disciplinare au constituit cealaltă parte, nevăzută și murdară a acestui proces... susținută de aceste mecanisme fizice, mici, zi de zi, de către toate acele sisteme ale micro-puterii care sunt în mod esențial nonegalitare.

Într-adevăr, istoria recrutării forței de muncă spune povestea neîntreruptă a coerciției, ori prin forța brutală a sărăciei, ori prin reguli mai directe, care au făcut imposibilă continuarea stilului tradițional de viață (*Moore 1951*).

Desigur, necesitățile obișnuite pentru economia unei gospodării care se putea autosustine într-o măsură i-a ținut pe mulți oameni puțin deasupra nivelului de subzistență, dar pentru mulți piața a fost un pas înapoi. Introducerea năucitoare a modului individualist în care funcționa piața i-a rupt pe oameni de rețelele lor tradiționale și a creat un sentiment de dehumanizare (*vezi Kuczynski 1967, 70*).

Intenția declarată pentru disciplină a justificat măsurile brutale la care au fost supuși săracii. Într-adevăr, cei care au scris despre fiecare asemenea măsură de persuasiune împărtășesc toți o preocupare obsesivă privind crearea unei forțe de muncă disciplinată (*Furniss 1965; Appleby 1978*).

Susținătorii unor asemenea măsuri în mod tipic și-au apărat poziția invocând nevoia de a civiliza muncitorii sau de a pune capăt lenevirii și indolenței. Totuși, capitalul a avut nevoie de măsuri ca să învingă economia gospodăriilor pentru a putea extrage o mai mare valoare în surplus, valoare adăugată.

De fapt, aproape toată lumea implicată în procesul de acumulare primitivă, fie susținător, opozant sau muncitor, a fost de acord cu verdictul lui Charles Hall (*1805, 144*) că „dacă nu erau săraci, nu s-ar fi supus obligației de a fi fost angajați (pe piața muncii)” – cel puțin nu atâta timp cât plata era ținută la un nivel scăzut pentru a crea profituri substanțiale.

Angajatorii și-au dat repede seama de relația dintre sărăcie și șansa de a face profituri frumoase. Ambrose Crowley, de exemplu, și-a stabilit fabrica în nord și nu în centrul țării, pentru că acolo „sătenii erau foarte săraci așa că numărul celor care sunt forțați de necesitate să muncească e mai mare.” (*citat de Pollard 1965, 197*).

Acest proces era cumulativ. O creștere a sărăciei a afectat o parte mai mare a populației, care rezulta în și mai multă sărăcie, și tot așa. În această privință, Marx (*1865, 72*) a observat că nivelul salariilor în zonele agricole ale Angliei varia în funcție de condițiile particulare în care țăranimea a ieșit din economia autosusținută și a intrat în iobăgie. Cu cât iobagii erau mai săraci, cu atât mai mici salariile urmașilor lor urmau să fie.

Economia politică clasică și războiul împotriva lenevirii

Clasicii economiei politice au cântat în cor condamnări ale lenevirii și indolenței săracilor. Deși aplaudau distracțiile și timpul liber al bogaților, ei au denunțat comportamente similare din partea celor săraci pentru că aceștia nu depuneau astfel efortul maxim pentru a munci. Să luăm cazul lui Francis Hutcheson – „dr. Hutcheson, care nu va putea fi uitat vreodată” – așa cum studentul său, Adam Smith, l-a descris ulterior dr.-ului Archibald Davidson (*Mossner and Ross republicată, 1977, 309*) – același Francis Hutcheson a cărui „Scurtă introducere în trei volume în filosofia morală” (1742) pare să fi fost modelul după care Adam Smith s-a inspirat când a ținut prelegerile economice la Glasgow (*vezi Scott 1965, 235, 240*).

O lucrare ulterioară, intitulată „Sistemul filosofiei morale”, exemplifică contribuția dr. Hutcheson la nobilul domeniu al filosofiei morale. După câteva observații scurte despre nevoia de a crește prețurile, Hutcheson (1755, 2:318–19) a cugetat:

Dacă oamenii nu s-au învățat cu obiceiurile vieții industriale, faptul că cele necesare vieții sunt ieftine va încuraja lenevirea. Cel mai bun remediu e să crești cererea pentru cele necesare traiului. Lenevirea ar trebui să fie pedepsită cel puțin cu servitutea temporară.

Amenințătorul „cel puțin” din acest citat sugerează că profesorul-care-nu-poate-fi-uitat-vreodată s-ar fi gândit chiar și la soluții mult mai dure decât servitutea temporară. Ce altceva ar putea recomanda bunul doctor studenților la filosofie morală în cazul în care servitutea temporară s-ar fi dovedit inadecvată în a-i ține pe oameni legați de locul de muncă?

Această atitudine, desigur, nu e singulară în cazul clasicii economiei politice. Ne-am putea întreba: a existat vreodată o națiune în care bogații să spună că săracii erau destul de muncitori? Urletul universal împotriva „lenei și indolenței”, poate fi auzit chiar și în îndepărtata Japonie din secolul 19, pentru a da un singur exemplu (*vezi T. Smith 1966, 120*).

Oricum, nici o țară nu pare să fi mers atât de departe în războiul împotriva lenevirii cum a făcut Anglia. Într-adevăr, scriitorii din acel timp acuzau că nevoia de disciplină era necesară și pentru criminalitate dar și pentru boală. Spre sfârșitul secolului 18, chiar și spitalele au început să fie privite ca un domeniu unde era nevoie de impunerea disciplinei. (*vezi Ignatieff 1978, 61ff*).

Aproape poetic, Thomas Mun (1664, 193) și-a ridicat vocea împotriva „leprei generalizate a sărbătorilor, modei, și pierderea timpului în lenevire și plăcere.” Josiah Tucker (1776a, 44–45) a folosit o metaforă militară pentru a susține un punct de vedere similar:

Într-un cuvânt, singurul mijloc prin care o Națiune Rivală poate fi oprită să fugă cu Afacerile noastre e de a preveni ca propriul nostru Popor să nu fie mai Leneș, inactiv și mai plin de vicii decât e deja...” Deci, singurul Război, care poate fi dus cu Succes în această Privință, e Războiul împotriva Viciului și Trândăviei; un Război ale cărui Forțe trebuie să fie formate nu din Flote și Armată, ci din Taxe raționale și regulamente Înțelepte, pentru a putea transforma Pasiunea pentru Iubirea-de-Sine privată într-o Forță a Binelui Public.

Acumularea primitivă și eradicarea sărbătorilor

Deși standardul de viață nu era în mod necesar ridicat, oamenii din societățile pre-capitaliste din nordul Europei, la fel ca multe popoare tradiționale, se bucurau de destul de mult timp liber (*vezi Ashton 1972, 204; vezi de asemenea și V. Smith 1992; Wisman 1989*).

Oamenii obișnuiți țineau nenumărate sărbători religioase care punctau ritmul muncii. Joan Thirsk a estimat că în secolul al 16-lea și la începutul secolului al 17-lea, aproximativ o treime din zilele de muncă erau petrecute în activități dedicate tihnei (*citat în K. Thomas 1964, 63; vezi și Wilensky 1961*).

Karl Kautsky (*1899, 107*) a oferit o estimare și mai extravagantă: 204 de sărbători anuale erau ținute în Bavaria de Jos în timpul evului mediu. În ciuda acestor sărbători frecvente, țăranii tot puteau produce în surplus, mai mult decât aveau nevoie pentru a se întreține. În societatea feudală engleză, de exemplu, țăranii supraviețuiau chiar dacă aristocrația era destul de puternică pentru a le putea lua aproximativ 50 la sută din ce produceau (*vezi Postan 1966, 603*).

Pe măsură ce piețele se dezvoltau, pretențiile asupra muncii făcute de țăranii se multiplicau. De exemplu, în sudul Franței, chiriiile au crescut de la un sfert din venitul chirieșului în 1540 la jumătate în 1665 (*LeRoy Ladurie 1974, 117*).

Deși din ce în ce mai mult oamenii erau nevoiți să renunțe la timpul liber pentru a putea îndeplini cerințele tot mai mari ale non-producătorilor, mulți observatori și-au unit vocile pentru a condamna numărul excesiv al sărbătorilor. În special, preoții protestanți erau vocali în această privință (*Hill 1967, 145–218; vezi și Marx 1977, 387; Freudenberg și Cummins 1976*).

Chiar și în anii 1830, auzim voci care se plâng că numărul de zile dintr-un an pe care le lucrau irlandezii era de 200 după ce toate sărbătorile fuseseră anulate (*Great Britain 1840, 570; citat în Mokyr 1983, 222*).

Timpul, într-o societate de piață, înseamnă bani. Așa cum Sir Henry Pollexfen (*1700, 45; citat în Furniss 1965, 44*) a calculat:

Dacă două milioane de oameni care muncesc fac într-o zi 500.000 de lire sterline, la atât am calculat că se ridică bogăția noastră, înseamnă că atâta pierde națiunea în fiecare zi în care se ține o sărbătoare.

Zelul în suprimarea sărbătorilor religioase nu a fost un indiciu că reprezentanții capitalului luau devoțiunea clasei muncitoare ca pe o chestiune neimportantă. În unele sate din Anglia secolului 19, dacă cineva avea grijă de propria sa grădină în zilele de Sabbath putea fi pedepsit prin lege. Unii muncitori au fost chiar trimiși la închisoare pentru acest delict (*Marx 1977, 375–76n*).

Pietatea, oricum, își avea și ea limitele ei. Același muncitor putea fi acuzat că și-a încălcat contractul de muncă, dacă în zilele de Sabbath prefera să se ducă la slujbă și nu la muncă atunci când era chemat (*ibid.*).

În Franța, unde capitalului i-a luat mai mult să ajungă în poziția de dominație, eradicarea sărbătorilor a fost făcută cu mai mare greutate. Tobias Smollett (*1766, 38*) s-a plâns de francezi: „Aproape jumătate din timpul lor, care ar putea fi folosit în mod profitabil pentru industrie, e pierdut de către ei și de către comunitate, pentru că participă la foarte multe ceremonii ridicole.”

Voltaire a cerut ca sărbătorile să fie mutate în fiecare zi de duminică. Din moment ce duminica era o zi de odihnă oricum, muncitorii angajați puteau lucra în plus, astfel, cel puțin 40 de zile pe an. Această

propunere l-a făcut pe naivul Abbe Baudeau să se întrebe dacă e înțelept ca munca să fie intensificată în condițiile în care la sate era déjà un exces împovărător de populație (*citat în Weulersse 1959, 28*).

Cum puteau cei lipsiți de mijloacele de a-și câștiga traiul să fie angajați? Desigur, schimbările în practicile religioase în Europa nu au fost provocate de o populație redusă, ci de încăpățânarea și rezistența oamenilor în a se conforma necesităților capitalului.

De exemplu, liderii Revoluției Franceze, care se mândreau cu faptul că erau foarte raționali, au emis un decret care spunea că e permisă o singură zi liberă doar după 10 zile de muncă. Clasicii economiei politice s-au alăturat cu entuziasm condamnării numărului excesiv de sărbători (*vezi Cantillon 1755, 95; Senior 1831, 9*). Suprimarea sărbătorilor religioase a fost doar o mică parte din procesul mai larg al acumulării primitive.

Economia politică clasică și Ziua Ideală de Muncă

Odată ce capitalul a început să smulgă tradiționalele ancoră ale societății, burghezia a căutat orice oportunitate pentru a-i forța pe oameni să facă muncă productivă care le aducea profit celor care-i angajau. La fel, clasicii economiei politice au susținut și au pledat pentru acțiuni care să modeleze societatea în jurul logicii acumulării, pentru a putea întări dependența oamenilor de munca plătită cu salariul.

În utopia economiei politice clasice de la început, săracii ar fi trebuit să muncească în fiecare oră în care nu dormeau. Un scriitor a sugerat că lacheii nobilimii ar putea să se trezească devreme pentru a folosi orele dinaintea începutul zilei de muncă pentru a face plase de pești împreună cu „soldații invalizi, prizonierii săraci, văduvele și orfanii, negustorii săraci, artizanii, muncitorii și nevestele lor, odraslele lor și cu slujitorii”. (*Puckle 1700, 2:380; cited in Appleby 1976, 501*).

Joseph Townsend (1786, 442) a propus ca atunci când lucrătorii din ferme se întorceau seara acasă de la treierat și arat, „puteau dărăci, răsuci, sau țeseu”.

Mulți erau foarte îngrijorați și de faptul că copiii aveau prea mult timp liber pe care-l pierdeau.

William Temple a cerut o forță de muncă suplimentară formată din copiii de 4 ani. Anticipând psihologia Skinneriană modernă, Temple (1770, 266; *vezi și Furniss 1965, 114–15*) a speculat că „în acest fel, sperăm ca generațiile tinere și care vor urma să fie atât de obișnuite să muncească mereu încât să ajungă să găsească acest lucru ca fiind plăcut și distractiv”.

Nici John Locke nu s-a lăsat mai prejos. Adesea văzut ca filosof al libertății, Locke a cerut ca munca să înceapă din fragedă copilărie, de la trei ani. (*Cranston 1957, 425*).

Alții au cerut să fie stabilite noi aranjamente instituționale pentru a asigura un flux continuu și neîntrerupt de forță de muncă. Fletcher din Saltoun a recomandat sclavia perpetuă ca fiind soarta pe care o meritau toți cei care nu reușeau să facă față măsurilor dure prin care se urmărea integrarea lor în câmpul muncii (*vezi Marx 1977, 882*).

Hutcheson, așa cum vom vedea, a procedat la fel. Idealistul etern, Bishop George Berkeley (1740, 456) a preferat ca această sclavie să fie limitată la „un anumit număr de ani”.

Nici o sursă de forță de muncă nu era lăsată deoparte. De exemplu, într-o mișcare pe care Foucault a numit-o „marea încarcerare”, au fost create instituții care să se ocupe fără discriminare de bolnavi, infractori și săraci (*Foucault 1965, 38–65*). Scopul nu era să ofere acestor deținuți condiții mai bune, ci să-i oblige să contribuie mai mult la averea națională (*pentru o selecție de citate care reflectă mai larg gândirea clasicilor economiei politice, vezi Wiles 1968*).

În mod ocazional, scriitorii din acel timp au găsit semne de progress. În 1723, Daniel Defoe (1724–26, 86; *vezi și 493*) era încântat să descopere că atât de mult progres avusese loc în Norwich că „fiecare copil de la 4-5 ani putea să își câștige singur pâinea.”

Pentru economia politică clasică asemenea scene edificatoare de muncă grea nu erau totuși obișnuite. Spre meritul lui, Jean-Baptiste Say (1821, 50–51; *vezi și Ricardo 1951–73, 8:184*), în general un susținător înfocat al dezvoltării capitaliste, a așternut pe hârtie unul dintre puținele proteste față de situația din Marea Britanie într-o scrisoare pe care i-a adresat-o lui Robert Malthus:

Nu încerc să arăt acele părți din această situație care sunt valabile în țara dumneavoastră, domnule. Dar dacă viața socială (un termen pe care Say îl folosește aproape ca având același sens ca diviziunea socială a muncii) ar fi fost o galeră, în care, sunt obligați să tragă de vâsle

cu toată puterea timp de 16 ore dintr-o zi de 24, atunci pot fi cu adevărat scuzați dacă își detestă viața socială... Nu susțin nici o altă doctrină când spun că utilitatea producției nu merită modul în care se obține această producție, la acest nivel pe care suntem obligați să îl plătim.

Din păcate, nici un alt clasic al economiei politice nu a vrut să i se alăture lui Say în această privință.

Bentham și autoritarismul laissez-faire

Clasicii economiei politice adesea își îmbrăcau recomandările într-o retorică a libertății individuale, dar concepția lor despre libertate nu avea nici o legătură cu aceasta. Libertatea, pentru capital, depindea de munca grea a oamenilor obișnuiți.

Lionel Robbins (1981, 8), un susținător înfocat al societății de piață, a făcut și el aluzie la acest autoritarism al laissez-faire-ului, spunând: „necesitatea unui cadru legal și a unui aparat de aplicare a acestor legi e o parte esențială din conceptul pentru o societate liberă.”

Mai devreme, scrisese „dacă ar exista o „mână invizibilă” într-o ordine non-colectivistă, ea poate opera doar în cadrul legii și ordinii deliberat concepute” (Robbins 1939, 6; see also Samuels 1966).

În cadrul legii și ordinii deliberat concepute, muncitorii s-au trezit că drepturile lor de a organiza sindicate și chiar de a acționa politic au fost restricționate sever. Întregul edificiu juridic a fost construit cu scopul de a face proprietatea asupra capitalului și mai profitabilă (Tigar and Levy 1977).

Max Weber (1921, 108; vezi și Perelman 1991a, cap. 3) a observat odată că metodele raționale de responsabilizare erau „asociate cu fenomenul social al „disciplinei magazinului” și apropierea mijloacelor de producție și că asta însemna: cu existența „unui sistem de dominație [Herrschaftsverhältnis].”

În mod similar, sistemul rațional de contabilitate al economiei politice a necesitat „un sistem de dominație”, dar desigur pe o scară mult mai mare. Weber a concluzionat: „Nici o dovadă specială nu e necesară pentru a arăta că disciplina militară e modelul ideal de aplicat într-o fabrică modernă capitalistă” (1156).

În acest sens, îl putem vedea pe Jeremy Bentham, mai degrabă decât pe Smith, ca fiind pionierul economiei politice clasice. Într-adevăr, susținerea dogmatică a lui Bentham față de laissez-faire a depășit-o cu mult pe cea a lui Smith. De exemplu, după ce Smith a susținut că guvernul are un rol în controlarea ratelor dobânzilor, Bentham (1787b, 133) l-a dojenit caustic astfel:

Pentru a ne opri să nu ne facem rău unui altuia, nu trebuie decât să ne punem un căpăstru în gură.

Deși teoretic Bentham a fost un campion al laissez-faire-ului în numele libertății, intenția sa era de a subordona toate aspectele vieții interesului acumulării. Bentham și-a limitat preocuparea pasionată în privința laissez-faire-ului la cei care s-au conformat normelor societății capitaliste; o confruntare iritantă cu puterea statului urma să fie destinul celorlalți. Potrivit lui Bentham, „Proprietatea – nu instituirea proprietății, ci constituția proprietății – urma să devină un scop în sine” (Bentham 1952, 1:117).

Bentham a fost absolut lipsit de echivoc în nevoia pentru această „constituție a proprietății”. A realizat chiar și că brutalul și totalul control asupra muncii era o sursă principală de îmbogățire, cei care muncesc se opun cu încăpățănare voinței capitalistului. În cuvintele inimitabile ale lui Bentham (1822, 430):

Ființele umane sunt cel mai puternic instrument al producției, și prin urmare, toată lumea devine nerăbdătoare să folosească serviciile altor oameni pentru a-și crește propriul confort. De aici, intensă și universală sete de putere și în egală măsură ura prevalentă față de supunere. Fiecare om se confruntă astfel cu o rezistență încăpățănată față de propria sa voință, și asta în mod natural naște antipatie față de ființele care îl încurcă și se opun dorințelor lui.

Bentham nu a recunoscut niciodată că ar exista vreo contradicție între susținerea laissez-faire și propunerile sale de a administra munca. Pentru el:

Între bogăție și putere, legătura e atât de strânsă și de intimă, atât de intimă într-adevăr încât desfacerea ei, chiar și imaginată, e o chestiune extreme de dificilă. Bogăția e un instrument prin care se obține puterea, iar puterea e un instrument prin care se obține bogăția. (Bentham 1962, 48; citat în Macpherson 1987, 88–89).

Bentham a înțeles că lupta pentru a subjugă săracii se va răsfrânge în fiecare aspect al vieții. A sperat să se folosească de această luptă pentru a obține profit pentru el însuși și, într-o măsură mai mică, pentru alții din clasa sa. Dată fiind rezistența naturală a muncii față de producerea bogăției, pentru cei care-i exploatau pe cei care munceau, munca forțată, lipsită de libertate, era o opțiune foarte atrăgătoare pentru Bentham. El a proiectat schițele pentru legendarul său Panopticon, o închisoare gândită pentru a-i controla la maximum pe deținuți cu scopul de a obține profit din munca lor.

Într-o lucrare din 1798 care explica scopul Panopticonului său, *“Pauper Management Improved”*, Bentham a propus crearea unei Companii Naționale de Caritate, modelată după structura companiei private East India Company, care avea mai mulți acționari privați și primea și subvenții de la guvern. Compania Națională de Caritate ar fi urmat să aibă autoritate absolută asupra „întregii populații împovăraătoare a săracilor”, începând cu 250 de colivii în care ar fi urmat să fie deținuți 500.000 de oameni, și care ar fi urmat să se extindă la 500 de colivii unde ar fi urmat să încapă un million de oameni (Bentham n.d., 369; citat în Himmelfarb 1985, 78).

Bentham a plănuisit să obțină un profit frumușel de pe urma acestor deținuți, mai ales de pe urma celor care s-ar fi născut în aceste închisori, din moment ce ei ar fi urmat să muncească pe post de ucenici în interiorul companiei. Și-a ridicat în slăvi propunerea astfel: „Atât de multe colivii, atât de multe topitorii, în care cenușa acestor săraci e convertită în lire sterline” (citat în Himmelfarb 1985, 80).

Un regim de detenție strict, supraveghere neîncetată și disciplină de fier, economii în privința hranei, îmbrăcăminte și traiului ar fi făcut profitul posibil. Jeremy Bentham, avocat viguros al libertății comerțului așa cum era, visa la un profit care ar fi crescut în urma folosirii muncii forțate a deținuților:

Ce alt industriaș și-ar putea stăpâni muncitorii la fel de bine cum industriașul meu își va stăpâni și controla muncitorii? Ce alt stăpân ar mai putea să-i facă pe muncitorii săi leneși să moară de foame, fără posibilitatea ca ei să scape? Ce alt stăpân ar mai putea să fie sigur că muncitorii săi nu beau decât atunci când le dă el voie? Și cine, departe de a fi obligat le mărească salariile, ar putea să le acorde o parte modestă din venituri, atât cât crede el că e în interesul lui? (vezi și Ignatieff 1978, 110; Foucault 1979)

Potrivit economiei politice clasice, toate condițiile sociale și toate instituțiile sociale trebuia judecate doar pe baza efectului pe care îl aveau asupra producerii bogăției. În spiritul acestei rațiuni, Bentham a recomandat ca și copiii să fie puși să muncească, nu de la 14 ani, ci de la 4 ani, fălindu-se că așa vor fi scutiți de pierderea acelor „10 ani prețioși în care nu fac nimic! Nimic pentru industrie! Nimic pentru dezvoltarea morală sau intelectuală!” (citat în Himmelfarb 1985, 81).

Bentham a mers chiar și mai departe: a intenționat să subordoneze fiecare aspect al existenței umane în scopul producerii profitului. Chiar a vrut să promoveze „cea mai blândă dintre toate revoluțiile”, revoluția sexuală. În această privință, Bentham nu era nicidecum preocupat de întărirea libertății umane, ci se gândea că astfel deținuții vor avea cât de mulți urmași cu putință (ibid., 83).

Bentham chiar plănuia să se numească pe sine însuși „Sub-Regișorul Săracilor”. Dar, din cauza faptului că statul nu l-a sprijinit, planurile lui s-au împotmolit. În memoriile sale, se plângea astfel: „Dacă era George al III-lea, toți prizonierii din Anglia, cu ani în urmă, ar fi fost sub managementul meu.” (Bentham 1830–31, 96)

Așa se face că Bentham nu a avut succes să-și ducă planurile la îndeplinire. Poate că a fost prea lacom. Poate metodele sale erau prea pline de cruzime. În schimb, așa cum vom vedea, capitalismul a găsit metode mult mai subtile pentru a se aproviziona cu forță de muncă. Prin urmare, astăzi ni-l amintim pe Bentham ca pe un apărător valoros al idealurilor laissez-faire-ului, mai degrabă decât ca pe un Sub-Regișor al Săracilor.

Victorie

Clasicii economiei politice erau în general mult mai rezervați în legătură cu intențiile lor decât a fost Bentham. În ciuda antipatiei lor față de indolență și lenevire, ei s-au ascuns în spatele unui val de retorică despre libertățile naturale. La o examinare mai atentă, vedem că noțiunea sistemului de libertăți naturale era considerabil mai flexibilă decât părea. Să revenim la Francis Hutcheson, care l-a învățat pe Smith despre virtuțile libertății naturale. El a susținut că „unul dintre cele mai mari scopuri ale legilor civile e acela de a întări prin sancțiuni politice câteva legi ale naturii... Populația trebuie să fie învățată, și **făcută să învețe prin legi**, care sunt cele mai bune metode prin care își poate organiza treburile și prin care își poate exercita arta mecanică.” (Hutcheson 1749, 273, sublinierea autorului).

De fapt, Hutcheson a realizat că odată ce acumularea primitivă a avut loc, nevoia de a apela la sclavie oficială s-a diminuat. Forțele de tot felul din afara pieței nu mai erau necesare, din moment ce piața prin ea însăși se va asigura că clasa muncitoare va rămâne într-o continuă stare de privațiune, de lipsuri ale traiului necesar. Patrick Colquhoun (1815, 110), un demnitar al poliției din Londra, a observat:

Sărăcia e acea stare și condiție a societății în care individul nu se poate folosi de surplusul muncii sale, nu are nici o rezervă în plus de pe urma muncii sale, sau, cu alte cuvinte, nici o proprietate sau un mijloc de subzistență, decât acela care rezultă din constanta angajare a sa în diferite ocupații pe parcursul vieții. Sărăcia e astfel cel mai indispensabil și mai necesar ingredient al societății, fără de care națiunile și comunitățile nu ar putea să mai existe într-o stare de civilizație. E soarta omului. **E sursa bogăției**, din moment ce, fără sărăcie, nu ar mai munci nimeni, nu ar mai exista bogății, nici un rafinament, nici un confort, și nici un beneficiu pentru cei care ar deține bogății.

Sau, cum s-a exprimat Marx (1865, 55–56): „Pe piață găsim un set de cumpărători, care au pământ, mașinării, materie brută și mijloacele de subzistență, toate, cu excepția pământului, produse ale muncii, și pe de altă parte, un set de vânzători care nu au nimic în afară de puterea lor de a munci, brațele cu care muncesc și inteligența.”

Ulterior, economiștii politici au desconsiderat metodele coercitive de care a fost nevoie pentru a forța oamenii să intre pe piața muncii, presupunând voioși că piața singură a fost suficientă pentru a garanta progresul procesului de acumulare fără ajutorul forțelor din afara pieței. Muncitorii în acel timp erau conștienți de importanța strategică a încurajării acumulării primitive. În acest sens, Thomas Spence, un susținător curajos al clasei muncitoare, a proclamat că „e o naivitate... să te aștepți... să vezi altceva în afară de cea mai mare șantajare și chinuire a săracilor, până când nu va fi răsturnat sistemul actual al proprietății asupra pământului” (*citat în E. P. Thompson 1963, 805*).

Sistemul, nu a fost răsturnat, dimpotrivă a devenit și mai puternic. Muncitorii au fost forțați să cedeze tot mai mult din timpul lor tradițional în care nu munceau, timpul lor de relaxare (*vezi Hill 1967; Reid 1976, 76–101*).

Zilele de muncă au devenit din ce în ce mai lungi (*Hammond și Hammond 1919, 5–7*).

Clasa muncitoare, prin vocea lui Spence, a strigat: „În loc să muncim numai cât pentru 6 zile pe săptămână, suntem obligați să muncim cât pentru 8 sau 9 zile într-o singură săptămână și totuși abia ne ducem traiul... și totuși se țipă la noi: „munciți, munciți, stați degeaba...” Noi, Dumnezeu să aibă milă de noi, am căzut în robia celor mai brutali stăpâni care au existat vreodată.” (*citat în Kemp-Ashraf 1966, 277; vezi și Tawney 1926, mai ales 223*).

Această declarație a fost destul de clară pentru ca cel care a exprimat-o public să fie arestat și închis pentru trei ani după publicarea ei în 1803 – o soartă care-i aștepta în mod obișnuit pe cei care contestau ordinea capitalistă. Chiar dacă clasa muncitoare și susținătorii ei protestau sau nu efectiv față de capitalism, **coerciția tăcută** exercitată de capital (*Marx 1977, 899*) a făcut loc **tăcerii obligatorii**.

Reducerea la tăcere a lui Spence nu a fost complet eficientă. Deși unii l-au etichetat ca fiind „un dement radical” (*Knox 1977, 73*), studii mai recente arată că Spence merită mult mai mult respect (*Kemp-Ashraf 1966*).

Într-adevăr, biograful lui Spence spune că Owenism-ul și moștenirea socialismului britanic se trag direct din critica directă făcută de Spence capitalismului (*Rudkin 1966, 191ff*).

Jurnaliștii din perioada apariției socialismului britanic au fost de acord cu această evaluare (*vezi Halevy 1961, 44n*).

Din păcate, Spence-ii din toată lumea nu au putut nici să răstoarne, nici măcar să oprească procesul acumulării primitive.

Nici o societate nu a mers atât de departe ca societatea britanică în ce privește acumularea primitivă. Acest aspect al dezvoltării capitaliste e cu totul dat uitării astăzi. În schimb, la o distanță de 200 de secole, economiștii contemporani, cum ar fi Milton Friedman (1962) mușamalizează partea întunecată și murdară a capitalismului, ignorând subordonarea obligatorie, în timp ce laudă libertatea capitaliștilor de a dispune de proprietățile lor. Acești economiști moderni, cum vom vedea, se înșeală amarnic în interpretarea pe care o dau evoluției așa-zisei piețe libere.

Capitolul 2: Teoria acumulării primitive

Preliminarii analitice

Deși acumularea primitivă a fost preocuparea centrală a clasicilor economiei politice, studiul acestui concept a început prin a fi învăluit în confuzie și mai târziu a fost aruncat într-un nefast colț întunecat. Aparenta expresie marxistă, „acumulare primitivă”, își are originea în aserțiunea lui Adam Smith (Smith 1976, 2.3, 277) că „acumularea câștigului, sub formă de lucruri, trebuie să aibă loc înainte de diviziunea muncii.” Abordarea lui Smith asupra acumulării originare e cel puțin bizară. Cu siguranță, diviziunea muncii se regăsește peste tot de-a lungul istoriei. Există chiar și în societățile insectelor (vezi Morely 1954).

Totuși Smith ne-ar fi lăsat să credem că diviziunea muncii a trebuit să aștepte „câștigul” – codul său pentru capital. O asemenea idee e fără echivoc falsă. Cum să interpretăm diviziunea muncii într-o matcă sau mușuroi de furnici ca o consecință a acumulării de bunuri?

Marx a tradus cuvântul folosit de Smith dinaintea, premergătoare – „previous” – ca „ursprünglich” (Marx și Engels 1973, 33:741), pe care traducătorii lui Marx în engleză la rândul lor l-au redat folosind expresia „primitivă”. În acest proces, Marx a respins concepția venită din alte sfere a lui Smith de acumulare premergătoare. L-a făcut cu ou și cu oțet pe Smith pentru că a încercat să explice existența prezentă a clasei făcând referire la un trecut mitic care e dincolo de posibilitatea noastră de a-l verifica sau contesta. Marx a insistat: „Acumularea primitivă joacă aproximativ același rol în economia politică la fel cum și păcatul originar a jucat în teologie.” (1977, 873).

Analogia lui Marx e foarte potrivită. Atât păcatul originar cât și acumularea ne distrag atenția de la timpul prezent apelând la un trecut mitic, care se presupune că ar trebui să justifice nenorocirile și suferințele pe care le îndură azi oamenii.

Cu alte cuvinte, orice teorie care se bazează ori pe păcatul originar, ori pe acumulare e și excesivă și insuficientă din punct de vedere istoric. E excesivă istoric pentru că plasează subiectul într-un trecut îndepărtat, deconectat, rupt de societatea contemporană. Din punct de vedere istoric, e insuficientă pentru că se bazează pe considerarea trecutului în termeni mitologici. Expresia folosită de Etienne Balibar (1988, 49) „istoricism a-istoric, sau istoricitate fără istorie în gândirea lui Marx” e o caracterizare potrivită a acestei părți a operei lui Marx. Pentru a sublinia dezacordul său cu Smith, Marx a folosit expresia „așa-zisă” pentru a da un sens peiorativ în titlul ultimei părți a celor trei volume ale „Capitalului”, pe care a dedicat-o studiului acumulării primitive. Marx, în esență, demontează mitica acumulare „premergătoare” a lui Smith, pentru a atrage atenția asupra experienței istorice din prezent. În contrast cu „așa-zisa” acumulare primitivă, Marx analizează brutalitatea experiențelor istorice din acea vreme, când oamenii au fost deposezați de mijloacele de producție într-un efort de a elibera terenul pentru sistemul capitalist.

Baza istorică a acumulării primitive

Contrastul dintre considerarea accidentală și superficială de către Smith a acumulării premergătoare și exhaustiva documentare a lui Marx asupra acestei chestii e izbitor. Analiza lui Marx (1977, 915) asupra acumulării primitive ne dezvăluie un proces care s-a întins pe câteva secole, în care grupuri mici de oameni au fost expropriați cu brutalitate de mijloacele lor de producție de către cei care făceau parte din societatea precapitalistă, pe tot globul:

Descoperirea aurului și argintului în America, extragerea lui, luarea în sclavie și îngroparea în mine a populațiilor indigene de pe acel continent, începuturile cuceririi și jefuirii Indiei, și convertirea Africii într-o rezervație comercială pentru vânarea oamenilor de culoare, toate acestea sunt caracteristice timpurilor în care producția capitalistă mijea la orizont. Aceste proceduri idilice sunt momentele cheie ale acumulării primitive.

Marx nu și-a limitat interpretarea asupra acumulării primitive doar la anumite buzunare izolate prin toată lumea. Fructele acumulării primitive sunt interșanjabile. De exemplu, el a insistat că „o mare parte a capitalului, care apare azi în Statele Unite fără să aibă vreun certificat de naștere, era ieri în Anglia: sângele capitalizat al copiilor.” (ibid., 920).

Potrivit lui Smith, dezvoltarea economică a progresat pe baza acțiunilor voluntare ale participanților. Marx (ibid., 926), dimpotrivă, spunea: „capitalul se obține prin jupuirea din cap până-n picioare, a fiecărui por, din sânge și noroi.” Muncitorii sunt „torturați de legi grotesc de teroriste pentru a accepta disciplina necesară sistemului muncii plătite cu salariul” (ibid., 899).

Acolo unde Smith a evitat cu obstință orice analiză a relațiilor sociale, Marx a produs un studiu elaborat al legăturilor dintre dezvoltarea relațiilor în societatea capitalistă și al așa-numitei acumulări primitive. În anii următori, Marx și-a pierdut răbdarea cu cei care n-au reușit să argumenteze acumularea primitivă în termenii analizelor istorice concrete. De exemplu, a criticat cu aciditate supra-istorica prezentare a acumulării primitive a lui Nikolai Mikhailovsky, în care acesta a extrapolat mecanic viitorul Rusiei din analiza lui Marx asupra experienței europene a acumulării primitive (*scrisoare către redacția ziarului Otechestvenniye Zapiski, noiembrie 1877, citată în Marx și Engels 1975, 291-94*).

Ținând cont că acumularea primitivă e un proces istoric și nu un eveniment mitic, se naște următoarea întrebare: De ce acest proces, sau cel puțin cele mai multe considerații făcute de Marx asupra lui par să se oprească atât de abrupt odată cu stabilirea societății capitaliste?

Marx însuși a oferit puține exemple ale acumulării primitive care au avut loc în secolul al 19-lea în afara teritoriilor unde au fost stabilite colonii.

În scrisoarea sa către *Otechestvenniye Zapiski*, Marx a părut să ia aproape o poziție Smithiană, diminuând importanța acumulării primitive în momentul în care a exilat-o într-un trecut îndepărtat. Marx chiar a denigrat ultimul capitol din lucrarea sa „Capitalul” privind acumularea primitivă, ca fiind „o schiță istorică” și insistând că „nu pretinde mai mult decât să retraseze drumul pe care economia capitalistă l-a urmat în Europa Occidentală când s-a născut din pântecul sistemului economic feudal. Astfel descrie procesul istoric prin care lucrătorii agricoli au fost deposezați de mijloacele lor de producție, prin care se susțineau, pentru a fi transformați în muncitori plătiți pentru munca lor cu un salariu.” (ibid., 293).

Trebuie să citim această scrisoare în contextul ei politic de atunci. Marx era supărat că Mikhailovsky încerca să folosească capitolul despre acumularea primitivă pentru a lăsa impresia că viitorul Rusiei va fi determinat în mod mecanic de „legile inexorabile” ale capitalismului (ibid.).

Marx era sigur că, deși natura capitalului ar fi putut rămâne aceeași, neschimbată, condițiile specifice ale dezvoltării Rusiei vor fi foarte diferite de cele ale dezvoltării capitalismului în Europa Occidentală. Prin urmare, a vrut să arate-i lui Mikhailovsky greșeala de a crede că cineva poate „prezice” în mod mecanic, automat, viitorul Rusiei pe baza experiențelor Europei Occidentale. Uneori, Marx chiar a propus poziții teoretice care păreau să limiteze importanța acumulării primitive la trecutul istoric.

Lucio Colletti (1979, 130) insistă asupra următorului pasaj din lucrarea lui Marx, „Grundrisse”:

Condițiile care formează punctul de plecare al capitalului spre producție – adică acea condiție pe care capitalistul trebuie să o aibă pentru a dispune de capital, adică el trebuie să pună în circulație valori pe care le-a creat prin propria sa muncă, sau prin mijloace mai puțin importante, exceptându-le pe cele deja disponibile, premergătoare sistemului muncii salariate – fac parte din condițiile antedeluviane ale capitalului, țin de presupuneri istorice care, așa de precis cum sunt presupuneri istorice, au rămas în trecut, și astfel, aparțin istoriei formării sale, și în nici un caz istoriei contemporane, adică nu aparțin sistemului real care determină producția. În timp ce, de exemplu, fuga anumitor șerbi spre orașe e una dintre condițiile istorice și presupuziții ale urbanismului, nu e o condiție, nu un moment al realității dezvoltării orașelor, ci aparține mai degrabă presupunerilor trecute, presupunerilor care sunt suspendate când ele devin condiție, în momentul în care această condiție începe să existe ca atare. Condițiile și presupunerile devenirii, sau apariției capitalului presupun precis că acesta nu există încă, ci că e mai degrabă în devenire; astfel ele dispar când capitalul apare, capital care prin sine însuși, pe baza propriei sale realități, deține acum condițiile pentru realizarea sa. (Marx 1974, 459–60)

În „Capitalul” aceeași idee apare formulată diferit, cu excepția eliminării unei părți a terminologiei hegeliene baroce (Marx 1977, 775).

Spus foarte simplu, Marx a părut să sugereze că inițiala depedare a țăranilor (viitorii muncitori) de mijloacele de producție a fost un eveniment istoric necesar pentru stabilirea capitalismului. Pe scurt, acumularea primitivă a fost o parte esențială a ceea ce Engels (1894,217) a numit „marea diviziune a muncii între masele care puneau la dispoziție muncă manuală simplă și cele câteva persoane privilegiate care le comandau să muncească,” dar era irelevantă pentru procesul continuu al capitalismului.

În „Capitalul”, Marx, în general, pare să restricționeze acțiunea acumulării primitive la o perioadă scurtă de timp în care economiile tradiționale au fost convertite la capitalism. Așa cum a scris în „Capitalul”:

Momentele diferite ale acumulării primitive pot fi găsite mai ales în Spania, Portugalia, Olanda, Franța și Anglia, într-o ordine mai mult sau mai puțin cronologică. Aceste momente diferite se combină sistematic între ele la sfârșitul secolului al 17-lea în Anglia (Marx 1977, 915).

A avut Smith atunci dreptate la urma urmei când a exilat acumularea primitivă doar în trecut – cel puțin în societățile capitalismului avansat? Vom vedea că răspunsul e, în mod categoric, nu.

Coexistența acumulării primitive cu acumularea capitalistă

În ciuda cuvintelor lui Marx care susțin contrariul, prezentarea generală a primului volum al „Capitalului” sugerează că el a respins abordarea lui Smith care fixa acumularea primitivă doar în trecutul îndepărtat.

Într-adevăr, materialul din partea 8 a sa, „Așa-zisa acumulare primitivă” nu pare să fie calitativ diferit de ceea ce el spune în capitolul anterior, „Teoria Generală a acumulării capitaliste”.

Când studiul lui Marx asupra acumulării primitive a fost în sfârșit abordat de Edward Gibbon Wakefield, Marx nu și-a calificat aprecierea tatălui teoriei coloniale moderne, limitându-i relevanța într-o Anglie aflată la începuturi. Dimpotrivă, el a insistat că Wakefield a oferit puncte de vedere semnificative în privința Angliei, unde Marx trăia și muncea (Marx 1977, 940; vezi și Marx 1853, 498).

Citită în această lumină, scrisoarea lui Marx către Mikhailovsky e consecventă și cu ideea că importanța acumulării primitive nu stătea în ceea ce arăta despre societățile înapoiate, ci în ceea ce arăta și despre cele mai avansate. În ciuda presupunerilor unor autori care încearcă să dovedească altceva (vezi, de exemplu, Foster-Carter 1978, mai ales 229), Marx (1976, 400n) însuși, referindu-se la instituțiile din Mexic, a concluzionat că „natura capitalului rămâne neschimbată și în formele sale dezvoltate, și în formele sale nedezvoltate.”

Chiar și așa, prezentarea din „Capitalul” încă sugerează o ruptură temporală între momentul inițial al acumulării primitive, când capitaliștii au acumulat prin forță brută, directă, și era acumulării capitaliste, când capitaliștii acumulează surplusul de valoare de pe piață.

Această dihotomie ar putea face apel la bunul nostru simț, și totuși, e în sine mai degrabă aistorică. În concluzie, uneori, analiza lui Marx asupra acumulării primitive pare să fie un proces care încetează odată cu stabilirea capitalismului. În alte dați, pare să fie un proces continuu. Atunci care este sursa acestei confuzii?

Întâietatea acumulării capitaliste în capital

De ce nu a fost Marx mai explicit în privința continuității acumulării primitive? Pentru a răspunde la această întrebare, să ne amintim care a fost scopul expunerii pe care a făcut-o Marx acumulării primitive. La nivel teoretic, Marx încerca să demonteze teologia lui Smith referitoare la acumularea premergătoare, care sugera că poziția dominantă a capitaliștilor se datora procesului economisirilor din trecut.

În acest proces, încerca să scoată la iveală originile istorice ale relațiilor pieței. A intenționat ca analiza sa istorică să respingă argumentul clasicilor economiei politice că piețele erau presupuse să funcționeze corect datorită mâinii invizibile care cumva, în mod inteligent, ghida lumea către o prosperitate inevitabilă și un nivel cultural mai înalt.

Descrierea pe care o face Marx acumulării primitive a oferit un sens de prim rang privind incorectitudinea acelei experiențe, pe de-a-ntregul brutală. Și totuși, descrierea sa vine în contradicție cu principala dogmă a „Capitalului”. La urma urmei, mesajul principal al lui Marx era că regula, aparent onestă și obiectivă a capitalului, ducea în mod necesar la exploatare.

Deși Marx a acceptat că piețele sunt progresive pe termen lung, pentru că pregăteau terenul pentru socialism, el era convins că forțele pieței, presupus imparțiale, produceau mai multă cruzime decât metodele pline de cruzime și arbitrarie ale acumulării primitive. Să scoată în față acumularea primitivă, să insiste asupra ei, ar fi subminat critica lui Marx asupra capitalismului. Marx nu și-ar fi dorit ca cititorii săi să creadă că măsurile de eliminare a „nedreptelor” dovezi ale acumulării primitive ar fi putut fi suficiente pentru a crea o societate bună.

Dacă ar fi insistat asupra continuei influențe a acumulării primitive, ar fi riscat să-i ducă pe cititori în altă direcție. Cu siguranță, Marx nu dorea ca cititorii săi să concluzioneze că nedreptățile societății ar fi rezultat din acțiunile nedrepte care nu aveau legătură cu esența societății de piață.

Dimpotrivă, Marx a insistat că legea cererii și ofertei, și nu acumularea primitivă, era responsabilă în cea mai mare parte pentru condițiile oribile pe care le îndura clasa muncitoare. Prin urmare, a subordonat analizele sale asupra acumulării primitive unei critici și mai grăitoare a capitalismului, adică aceea că, **odată ce capitalismul s-a format**, capitaliștii au învățat că presiunile din partea pieței erau mult mai eficiente în exploatarea muncii decât actele brutale ale acumulării primitive. Privind lucrurile așa, are sens ca Marx să fi exilat acumularea primitivă în trecutul istoric.

Atrăgând atenția asupra consecințelor unicii logici a pieței, el își întărea argumentul fundamental că reformele în pași mărunți erau inadecvate.

Pe acest ton, Marx (1977, 899–900) a scris:

Nu e destul că condițiile muncii sunt concentrate la un pol al societății în formă de capital, în timp ce la celălalt pol sunt grupate mase de oameni care nu au altceva de vândut decât puterea lor de muncă. Nu e suficient nici că sunt obligați să se vândă voluntar. Avansul producției capitaliste dezvoltă o clasă muncitoare care, prin educație, tradiție și obiceiuri va ajunge să privească aceste cerințe ale modului de producție ca fiind axiome naturale. Organizarea procesului capitalist de producție, odată ce s-a dezvoltat, va sugruma și va zdrobi orice rezistență i s-ar opune. Constanta generare a unei relative populații în surplus asigură menținerea legii cererii și ofertei în privința muncii, și prin urmare și salariile sunt menținute în limite joase care corespund nevoilor de valorizare a capitalului. Tăcuta coerție a relațiilor economice pune pecetea pe dominația capitalistului asupra muncitorului.

>O forță directă extra-economică e desigur necesară în continuare, dar numai în cazuri excepționale. În modul obișnuit în care se derulează lucrurile, muncitorul poate fi lăsat la dispoziția „legilor naturale ale producției”, adică e posibil ca dependența sa să se bazeze pe capitalul, care rezultă din chiar condițiile de producție, și e garantat că le va perpetua. Altul este cazul pe parcursul procesului istoric de generare a producției capitaliste. Burghezia aflată în afirmare are nevoie de puterea statului, și o folosește pentru a „reglementa” salariile – adică, pentru a le impune cu forța în limitele care îi permit ei să obțină profit – pentru a mări ziua de lucru, și pentru a-l ține pe muncitor la un nivel considerat normal de dependență. Acesta este aspectul esențial al așa-numitei acumulări primitive.

A impune cu forța „coerciția tăcută” e mult mai eficient decât metodele brutale ale acumulării primitive:

Pretențiile capitalului în stadiul său embrionic, în stadiul său de devenire, când nu poate folosi încă forța uriașă în relațiile economice pentru a-și asigura dreptul de a absorbi o suficientă cantitate de muncă în surplus, ci are nevoie să fie ajutat de puterea statului... Secole sunt necesare înainte ca muncitorul „liber”, datorită dezvoltării modului de producție capitalist, să ajungă în situația de a-și da acordul voluntar, adică să fie obligat de condițiile sociale să își vândă întreaga sa viață socială activă. (ibid., 382)

Din nou, descriind centralizarea capitalului, Marx (1981, 3:609) a observat cum în mod efectiv forțele pieței au luat locul acumulării primitive:

Profiturile și pierderile care rezultă din fluctuațiile de preț asupra titlurilor de proprietate și, de asemenea, centralizarea lor în mâinile unor magnați de la căile ferate... apare acum în locul muncii ca sursa originală a proprietății capitalului, în aceeași măsură în care ia locul și forței brute.

Marx (ibid., 354) a făcut și legătura între forțele pieței și acumularea primitivă când a discutat tendința ratei profitului de a se prăbuși:

Acesta e pur și simplu divorțul dintre condițiile muncii de producătorii care au ajuns să dețină mai multă putere... De fapt, acest divorț între condițiile muncii pe de o parte și producătorii pe de altă parte e ceea ce formează conceptul de capital, la fel cum acesta se naște din acumularea primitivă.

Aici, Marx (ibid., 348) se referă la „exproprierea ultimelor resurse ale producătorilor direcți care ar mai avea încă ceva ce poate fi expropriat.”

Această observație e importantă pentru că arată că Marx a realizat natura continuă a acumulării primitive, deși, așa cum am arătat, și-a dorit să îi suprimă importanța pentru a scoate în evidență „tăcuta coerciție” a pieței.

Judecând după propriile sale cuvinte, Marx a avut grijă de asemenea și să evite să confunde, de exemplu, „acumularea primitivă financiară” cu acumularea primitivă ca atare.

Marx (ibid., 570–71) a observat:

Conceptiile care încă mai au un anumit sens la un nivel mai puțin dezvoltat al producției capitaliste acum devin complet lipsite de sens. Succesul și eșecul au dus în ambele cazuri la centralizarea capitalurilor și astfel la exproprieri pe o scară enormă. Exproprierea acum se extinde aici de la producătorii direcți la înșiși capitaliștii mici și mijlocii. Exproprierea e punctul de plecare al modului capitalist de producție, al cărui scop e să o ducă până la punctul final, și chiar, în ultimă instanță, la exproprierea tuturor indivizilor.

Oricare-ar fi fost motivele sale strategice, Marx pare să fi redus rolul acumulării primitive pentru a pune în lumină și a se concentra asupra acumulării capitaliste moderne. Deși și-a atins scopul în această privință, această lipsă de istoricitate ține în obscuritate înțelegerea de către noi a primelor faze ale procesului de dezvoltare capitalistă.

În mod specific, lăsând acumularea primitivă doar în trecutul precapitalist, pierdem din vedere dimensiunea dublă a acumulării primitive. Prima, așa cum vom arăta în continuare: separarea oamenilor de mijloacele lor tradiționale de producție a avut loc de-a lungul timpului pe măsură ce capitalul avea nevoie ca un număr din ce în ce mai mare de muncitori să intre pe piața muncii. A doua: procesul de acumulare primitivă a fost o chestiune de gradăție. O acumulare primitivă dintr-o dată și totală nu ar fi servit în cel mai bun mod interesul capitalului. În schimb, capitalul va manipula măsura în care muncitorii se pot baza pe auto-aprovizionare cu cele necesare traiului pentru a-și maximiza propria sa poziție avantajoasă.

Contextul teoretic al acumulării primitive

Prezentarea făcută de Marx acumulării primitive a avut consecința nefastă de a produce o ruptură a procesului (acumulării primitive) de economia politică. Peter Cressey și John MacInnes (1980, 18) au susținut un punct de vedere similar, când au observat:

Marx argumentează că acumularea primitivă a fost un proces care nu putea fi redus la categoriile economiei politice și care putea fi explicat numai în termenii de luptă și, în cele din urmă, de forță. La o primă vedere pare că analiza istorică a acumulării de capital explică inițiala subordonare „formală” a muncii, în sensul că la locul muncii capitalistul își însușește (formal) un proces de producție lăsat moștenire de către societatea pre-capitalistă. (În cele din urmă)... conceptul subordonării formale a muncii, la fel ca conceptul lui Smith privind acumularea premergătoare, nu rezultă din istorie, ci din economia politică.

Analiza lui Etienne Balibar asupra modului în care Marx a folosit termenul de „proletariat” e un argument în plus pentru argumentul pe care îl susținem noi că procesul de acumulare primitivă trebuie analizat mai îndeaproape. Balibar a observat că, în „Capitalul”, Marx foarte rar menționează proletariatul, dar în general se referă la clasa muncitoare. În prima ediție a primului volum, termenul „proletariat” apare doar în dedicația pe care i-a adresat-o lui Wilhelm Wolff și în ultimele două secțiuni ale capitolului „Legea generală a acumulării capitaliste”, care privea legea (aplicată) populației și procesul de acumulare primitivă.

Doar într-o singură ocazie se confruntă proletarul și capitalistul direct în „Capitalul”. Balibar (1988, 19–20) concluzionează:

Aceste pasaje au în comun insistența asupra **nesiguranței** caracteristică condiției de proletar.

La un nivel mai general, Balibar susține că folosirea de către Marx a termenului de „proletariat” era făcută cu scopul de a arăta că condiția clasei muncitoare era instabilă, și că perpetua violența asociată cu tranziția la capitalism, și că situația e istoric de neconceput (ibid.).

Urmând argumentul lui Balibar, am putea interpreta noțiunea de proletariat ca un concept abstract pentru a descrie situația oamenilor deposezați de tradiționalele mijloace de trai – prin acumularea primitivă. Conceptul de proletariat e extras din oricare altă condiție specifică care-i afectează pe acești oameni, cu excepția lipsei de control asupra mijloacelor de producție, care pregătește terenul pentru introducerea forțelor capitaliste. Atât sensul în care înțelege Balibar folosirea de către Marx a termenului *proletariat* cât și modul în care eu înțeleg analiza făcută de Marx acumulării primitive sugerează că Marx nu a lămurit fenomenul acumulării primitive pentru a concentra atenția asupra modului în care funcționau piețele. Considerând importanța acumulării primitive în contextul procesului istoric al proletarizării, ignorăm centrul de greutate pe care procesul continuu al acumulării primitive l-a avut în modelarea condițiilor clasei muncitoare.

Sunt convins că avem ce învăța dacă ne uităm mai atent la acumularea primitivă, fără să pierdem din vedere analiza neprețuită pe care Marx a făcut-o forțelor pieței. În investigarea acestei chestiuni, voi încerca să reintrez acumularea primitivă în structura economiei politice, în special în cea a economiei politice clasice.

Recunoașterea dimensiunii acumulării primitive

În realitate, acumularea primitivă nu a avut loc dintr-o dată, chiar înainte de tranziția la capitalismul european. Nici nu a fost limitată la societățile rurale ale Europei de vest. Acumularea primitivă poate fi observată ca având loc peste tot înainte de era capitalismului.

De exemplu, pământul se împuținase deja pentru majoritatea oamenilor în timpul Evului Mediu. Potrivit lui M. M. Postan (1966, 622–23):

aproximativ jumătate din populația de țărani nu avea cele necesare pentru a-și menține familiile la nivelul minim de subzistență. Asta însemna că pentru a putea supraviețui gospodarul mediu avea nevoie să își suplimenteze venitul în alte moduri... Activitățile industriale și de comerț puteau susține sate întregi de mici gospodari... Cele mai dese ocazii pentru a găsi o slujbă erau oferite oricum de agricultură... În cele mai multe sate, unii săteni lucrau pentru alții. Alți factori au întărit presiunea lipsei de pământ. De exemplu, în secolul 12, danezii le dădeau biruri britanicilor. Această extorcare nu a fost acumulare primitivă, din moment ce nu era făcută cu scopul de a-i forța pe lucrătorii agricoli să intre pe piața muncii industriale și să alimenteze piața. Dar, împinge Marea Britanie să-și monetizeze economia într-un fel care a avut anumite similarități cu acumularea primitivă. (Sohn-Rethel 1978, 107).

În mod similar, cămătăria medievală, adesea dată la o parte și considerată ca fiind intruziunea unui parazit în economie, a stimulat economia să avanseze (Marx 1967, 3:596–97).

Procesul acumulării primitive nu se duce aproape deloc în urmă, înainte de epoca economiei politice clasice. A durat mult mai mult în timpurile moderne. În Anglia, la fel ca și în alte țări unde capitalismul avansa, convertirea micilor fermieri în proletari a continuat de-a lungul secolului 19 și până în secolul 20.

Această transformare a implicat mai mult de „coerciția tăcută” a forțelor pieței. În cazul distrugerii fermelor de mici dimensiuni din Statele Unite, guvernul federal a jucat un rol central în transportarea și în sistemele de cercetare care au înclinat balanța în favoarea unei agriculturi de mari dimensiuni, pe suprafețe agricole mari (see Perelman 1977; 1991b).

Continuitatea acumulării primitive vine în contrast puternic cu imaginea sa obișnuită ca fiind o fază limitată în timp de distrugere a economiei țăranilor, al cărei efect imediat a fost crearea societății avându-i pe capitaliști într-o parte și pe muncitori în cealaltă parte. Această percepție e de înțeles, dar induce în eroare. Într-adevăr, în ajunul capitalismului, cei mai mulți oameni erau țărani sau aveau cel puțin legătură cu societatea agricolă. Și mai mult, acumularea primitivă nu a fost limitată la agricultură. S-a extins la mult mai multe, dacă nu la toate sectoarele economiei (Berg 1986, 70).

A avut loc în orașe, precum și la sate. La urma urmei, oamenii care trăiau la orașe își asigurau și ei lor înșile provizii direct într-o multitudine de feluri fără să cultive singuri hrană. Deposezați de mijloacele prin care își puteau asigura cele necesare, au fost forțați să devină și mai dependenți de piață, la fel de sigur cum a făcut-o si restrângerea accesului la mijloacele de producere a alimentelor.

Să luăm un exemplu relativ simplu. Îngrămădindu-i pe oameni în cartiere urbane a lăsat puțin spațiu pentru ca ei să-și mai poată spăla hainele. Prin urmare, oamenii au devenit dependenți de spălătoriile comerciale. După al doilea război mondial, abilitatea unei familii americane obișnuite de a-și produce sau asigura singură cele necesare traiului a continuat să scadă, în ciuda răspânditei disponibilități oferite

de aparatura din gospodării, cum ar fi mașinile de spălat, care ar fi făcut multe feluri de asigurare a traiului mai ușoare. La fel, Paul Sweezy (1980, 13) interpretează sectorul uriaș de divertisment al Japoniei ca fiind un rezultat parțial al faptului că oamenii au fost forțați să trăiască în cartiere atât de înghesuite și de aglomerate că a devenit imposibil pentru ei să mai aibă o viață socială chiar în propriile lor locuințe. Nevoia de a achiziționa asemenea servicii i-a obligat pe oameni să muncească și mai mult. Vedem impactul direct al acestei presiuni reflectat în creșterea recentă a numărului de femei care intră pe piața muncii.

Gabriel Kolko (1978, 267) a calculat că partea de viață pe care un adult de nivel mediu o consumă muncind pentru a primi un salariu a crescut de la 39 la sută în 1900 la 44,4 la sută în 1970, în ciuda faptului că nivelul de educație a crescut, legile pentru protejarea copiilor de piața muncii au apărut, iar săptămâna de lucru era mai mică decât în 1900. Din acea vreme, munca a început să mănânce din ce în ce mai mult din timpul de viață al unei familii obișnuite. Juliet Schor (1991, 29) estimează că în medie o persoană muncea mai mult cu 163 de ore în 1987 decât în 1969. Acest proces se hrănește din sine însuși. Pentru că oamenii trebuie să câștige salarii mai multe pentru a compensa dificultatea în creștere de a-și asigura anumite nevoi, ei au și mai puțin timp pentru a face alte lucruri pentru ei, ceea ce forțează familiile să transfere și mai multă muncă de la gospodărie în sectorul comercial. Sistemul de îngrijire a copiilor e un rezultat evident al acestui proces. Prin urmare, industria fast-food e concepută pe dificultatea de a munci la serviciu și de a face și o mulțime de alte treburi acasă în aceeași zi.

Discuția de mai sus sugerează că și mai multă muncă salariată și nesalariată sunt, într-adevăr, legate în mod inextricabil. Analizarea unei categorii necesită și analizarea celeilalte. Așa cum vom vedea, conceptul de diviziune socială a muncii crește înțelegerea asupra acestei interdependențe dintre munca salariată și munca nesalariată. Pentru moment, e nevoie să ținem minte exemplele din timpurile noastre moderne despre cum bunurile și serviciile erau pe vremuri produse în interiorul gospodăriei, și cum acum au devenit mărfuri vândute de firme comerciale.

Acest nou aranjament are legătură, cel puțin parțial, cu modelul de proprietate asupra mijloacelor prin care aceste bunuri și servicii sunt create în interiorul gospodăriei. În mod formal, lipsa de proprietate asupra spațiului de lucru pentru spălarea hainelor nu diferă de lipsa de proprietate asupra parcelei de pământ pe care o gospodărie își cultiva pe vremuri hrana necesară. În fiecare caz, negarea proprietății asupra unui anumit mijloc de producție produce o schimbare în mixul dintre munca salariată și munca nesalariată.

Ignorând avertismentul lui Balibar privind folosirea indiferentă a cuvântului proletariat, putem interpreta această restructurare a vieții într-o gospodărie modernă ca fiind varianta modernă a procesului de acumulare primitivă, prin care masele mari de oameni care au ajuns să muncească pentru un salariu s-au mărit. În acest sens, conceptul de acumulare primitivă e strâns legat de cel al diviziunii sociale a muncii.

Economia politică clasică și acumularea primitivă

Deși Marx a mutat analiza sa de pe natura continuă a acumulării primitive, el a fost mai mult decât clar că acumularea primitivă a determinat numeroase schimbări în relațiile sociale care au stat în centrul apariției sistemului capitalist (vezi Dobb 1963, 267). Lecția lui Marx a fost ignorată de economiștii care i-au urmat. Ei s-au mulțumit să considere revoluția industrială ca și cum ar fi fost cel mult introducerea unor metode superioare de producție. Prin contrast, clasicii economiei politice au văzut acumularea primitivă ca fiind mijlocul prin care au rearanjat în mod radical diviziunea socială a muncii, pe care Marx a recunoscut-o ca fiind precondiția formării proletariatului. Scriind pe această linie despre acumularea primitivă, Marx (1977, 764), a propus formula: „Acumularea de capital e... multiplicarea proletariatului.”

Vom vedea că putem exprima teoria clasică a acumulării primitive ca pe un model care seamănă cu un proto-marxism, despuat de dialectică.

Analizând acest model, ținem minte că Marx a început prin considerarea categoriilor de economie **politică** clasică așa cum le-a găsit (see Perelman 1987, chap. 4). Investigându-le mai atent, a putut să acorde categoriilor tipic statice, nedialectice ale economiei politice clasice o dinamică și o calitate dialectică.

Vom încerca să urmărim aceeași tradiție în studiul teoriei clasice a acumulării primitive. Clasicii economiei politice au făcut această sarcină mai ușoară.

Comparată cu propria lor analiză a profiturilor sau salariilor, ei au avut o abordare mult mai dinamică, aproape dialectică asupra acumulării primitive. Făcând o asemenea analiză a teoriei clasice a acumulării primitive are o importanță dublă: expune o latură a economiei politice clasice care înainte a scăpat neobservată, și ne reamintește că acumularea primitivă e un proces neîncetat.

Chiar și comentatorii moderni asupra acumulării primitive nu fac acestei chestiuni dreptate deplină. Ca Marx, cele mai multe referințe contemporane exilează acest concept în trecutul îndepărtat, cu excepția, poate, a cazului proletarizării care are loc în țări mai puțin dezvoltate din Africa, Asia, și America Latină.

Prin urmare, separarea muncitorilor de mijloacele lor de producție e implicit asumată ca fiind un eveniment static, care s-a întâmplat o dată la un moment dat și atât.

Din moment ce clasicii economiei politice își bazează argumentele asupra acumulării primitive pe un cadru dinamic, o privire atentă asupra clasicilor are mai mult de oferit decât ce pot oferi comentatorii moderni cu privire la acumularea primitivă. Într-o anumită măsură, lacunele din analizele moderne ar putea fi înțelese. Chiar și Marx a scris adesea despre acumularea primitivă cu aerul că ar fi fost un proces finalizat și posibil chiar și cu o anumită influență a mitologiei Smithiene. De exemplu, prima mențiune a conceputului de acumulare primitivă din „Capitalul” apare în capitolul 23, „Simpla reproducere” (Marx 1977, 714). În acest punct, Marx a trebuit să răspundă la întrebarea: „Cum ajunge sistemul să fie structurat pe muncă și capital?” Și a răspuns astfel: „De unde vedem lucrurile acum pare probabil că, odinioară, capitalistul a ajuns să intre în posesiunea banilor printr-un mijloc de acumulare primitivă” (Marx 1977, 714).

Atipica expresie pentru Marx, „odinioară”, care sună la fel de nerealist ca și în mitologia Smithiană, a fost cu siguranță provizorie. Cuvintele „de unde vedem lucrurile acum” sugerează de asemenea că urma o analiză mai aprofundată.

Din motivele pe care le-am arătat déjà, Marx nu a mai insistat asupra unei critici mai amănunțite. În locul ei, dăm doar peste istorie.

Totuși, acumularea primitivă rămâne un concept cheie pentru înțelegerea capitalismului – și nu doar a unei anumite etape a capitalismului asociată cu tranziția de la feudalism, ci a capitalismului ca atare.

Acumularea primitivă e un proces care continuă și azi. Astfel, trebuie să ne ducem pe urmele istoriei acumulării primitive până în vremea clasicilor economiei politice, făcând legătura dintre acest concept și noțiunea lui Marx privind diviziunea socială a muncii.

Capitolul 3: Acumularea primitivă și Legile Jocurilor

Originile feudale ale Legii Jocurilor

Anterior am făcut afirmația că ar trebui să nu ne limităm înțelegerea acumulării primitive doar la agricultură.

Pentru a arăta de ce, să începem cu obscurul subiect al Legii Jocurilor. Economia politică clasică practic a păstrat o tăcere deplină în ce privește aceste Legi ale Jocurilor. Unii ar putea crede că tăcerea aceasta este pe deplin justificată. La urma urmei, Legile Jocurilor au început ca un element al feudalismului. Așa cum vom vedea, însă, Legile Jocurilor au reprezentat una dintre cele mai detestabile instituții ale feudalismului, ținută minte azi mai ales pentru că a fost cea care l-a determinat pe legendarul Robin Hood să adopte un stil de viață infracțional, împotriva legii.

Și mai important, ele au dus la crearea condițiilor care în cele din urmă au contribuit la subminarea hegemoniei aristocrației în societatea britanică. Legile care protejau drepturile feudale asupra pădurilor erau ceva obișnuit peste tot în Europa. Multe au rămas în vigoare până în secolul 19. În Germania, de exemplu, chiar și căutarea murelor în pădurile feudalilor era considerată o infracțiune (Marx 1842, 234–35). Marx (1970, 19–20; Marx and Engels 1973, 39:466) însuși a observat că tratamentul aspru aplicat celor care adunau ilegal lemne de foc din păduri era destul de însemnat pentru a atrage atenția asupra problemelor sociale.

Aceste interdicții erau foarte puțin diferite de cele prevăzute de legile antice feudale, care le interziceau oamenilor să facă anumite munci în propriile lor gospodării, pentru ca astfel pozițiile privilegiate ale stăpânilor lor să nu fie puse în pericol (see Weber 1923, 120). Cum Legile Jocurilor Engleze au fost impuse ca o instituție feudală, au început să-și piardă importanța pe măsură ce feudalismul începea să pălească. Spre sfârșitul secolului 16, statul englez a încetat să mai aplice aceste legi, deși ele au rămas în vigoare pe hârtie. Regele Charles I a încercat să le revigoreze în 1630 pentru a obține taxe de pe urma lor, dar atât Parlamentul cât și situația creată de Războiul Civil nu i-au permis să facă asta (Munsche 1980, 189).

Legile engleze moderne ale Jocurilor au început să fie aplicate în 1671. Motivația din preambulul lor părea că ar fi fost făcută de capitaliști avari cu intenția mai degrabă de a maximiza plusvaloarea, decât de a păstra tradițiile feudale:

Cum mari pagube sunt provocate de negustori inferiori, ucenici, și alte persoane desfrânate și dezmățate care neglijează comerțul și obligațiile lor de pe urma vânătorii, pescuitului și altor jocuri, spre propria lor ruină și cea a vecinilor lor, astfel, dacă o asemenea persoană își va lua libertatea să vâneze, să pescuiască (cu excepția dăților când e în compania stăpânului și e desemnat de acesta să vâneze) atunci acea persoană va... fi supusă altor sacțiuni. (William and Mary 3 și 4, capitolul 23, republicată în Chitty 1812, 1:459–65; citată de asemenea și în Ignatieff 1978, 26)

Ca să spunem adevărul, spiritul inițial al Legilor Jocurilor a fost la fel de feudal ca și legile anterioare lor. Deși ar putea să sune capitalistă, această legislație de fapt reflecta un spirit care era dăunător capitalismului. Intenția acestei legislații era de a promova o ierarhie a relațiilor de clasă, nu neapărat capitalistă în natura ei. Potrivit uneia dintre puținele cercetări dedicate acestui subiect:

Legile Jocurilor s-au născut din dorința de a întări statutul nobililor de la țară în urma amarnicului Război Civil. Mesajul lor era că pământul era superior banilor. (Munsche 1980, 164).

În timp ce sentimentul anti-burghezie nu ar fi fost motivat de aceste Legi ale Jocurilor, aceste acte legislative au reprezentat un răspuns direct la refuzul oamenilor săraci de la țară de a accepta pretențiile nobilimii de a deține drepturi fără precedent asupra pământului, în urma Războiului Civil.

La urma urmei, aceste drepturi de proprietate au fost impuse cu prețul distrugerii drepturilor tradiționale asupra pământului ale săracilor care trăiau la țară (see Ignatieff 1978, 16). Distrugerea acestor drepturi tradiționale era departe de a fi lipsită de consecințe pentru săracii de la sate.

Vânătoarea era un mijloc important prin care își asigurau hrana atât pentru ei, cât și pentru familiile lor. Nu era o activitate recreațională plăcută, cum era pentru nobilime.

În acest sens, Legile Jocurilor au devenit parte dintr-o mișcare mai mare și mai extinsă al cărei scop era de a-i deposea pe oamenii săraci de mijloacele tradiționale (de producție) prin care își asigurau supraviețuirea. (E. P. Thompson 1975, 94, 99, 207, 261).

Odată ce liderii englezi și-au dat seama de beneficiile neașteptate pe care le obțineau de pe urma acestor Legi ale Jocurilor, oamenii de la putere au mers mult mai departe și nu s-au limitat doar la susținerea acestor beneficii pe care le ofereau ele; au votat din ce în ce mai multe Legi ale Jocurilor prin care impuneau pedepse din ce în ce mai inumane. Pe parcursul acestui proces, Legile britanice ale Jocurilor au devenit cele mai aspre din toată lumea (vezi Engels 1845, 552–53).

Deși spiritul acestor Legi ale Jocurilor ar putea rezona cu cel al capitalismului modern, sistemul britanic de justiție adesea administra aceste legi burgheze ale Jocurilor într-un stil categoric feudal.

Cazul lui Richard Dellers a devenit un exemplu faimos în acest sens. Pe baza informațiilor obținute de la cel care se ocupa de jocuri și de la servitorii lui, Ducele de Buckingham l-a condamnat pe Dellers. Ducele, care era președintele tribunalului în acest proces ce avea loc în propria sa cameră de lucru, l-a informat pe nefericitul Dellers că, dacă mai rostește un singur cuvânt impertinent, o să îl trimită la închisoare (Munsche 1980, 76; vezi și Cobbett 1830, 1:191–93).

Henry Brougham, vorbind în 1828 când afacerea Dellers era încă proaspătă în memoria publicului britanic, a izbucnit:

Nu există tribunale mai groaznice pe fața pământului, nici chiar ale turcilor, decât cele care dau mereu condamnări sumare pe baza acestor Legi ale Jocurilor; adică aceste scaune judecătorești ale justiției vânătorilor. (citată în Munsche 1980, 76)

Cu toate acestea, în ciuda execuției feudale și a intenției Legilor Jocurilor, efectul lor a fost categoric capitalist în așa măsură că aceste legi au reușit să accelereze procesul acumulării primitive.

Laboratorul scoțian

Acumularea primitivă probabil a avut loc într-un ritm mai rapid în Scoția decât în Britania, în parte și pentru că acolo a început cu întârziere.

Prin urmare, rezultatul percepției rolului vânătorii în acea țară oferă adesea semnificații speciale.

În drumețiile sale prin munții Scoției, Daniel Defoe (1724–26, 666) a descoperit că „oricât de muntoasă și de sălbatică ar părea țara, oamenii sunt extrem de bine aprovizionați.”

Printre principalele surse de hrană, el a observat că „vânatul era din belșug, mai mult decât necesar, și în toate anotimpurile, tineri și bătrâni își luau armele și plecau la vânătoare.”

Mai târziu, alți călători prin Scoția nu aveau liniște din cauza faptului că vânătoarea era obstacolul în calea extinderii muncii salariate.

Thomas Pennant, un botanist, a oferit informații foarte valoroase despre relația dintre vânătoare și piața muncii în cartea sa „Tour in Scotland” (1771).

Deși e considerat un interpret plin de simpatie față de societatea scoțiană – mult mai mult decât, să spunem, Samuel Johnson — Pennant tot îi privea în mod nefavorabil pe cei care foloseau vânătoarea ca sursă de hrană comparativ cu cei care foloseau munca salariată (vezi Lascelles 1971, xviii).

De exemplu, atunci când a scris dintr-o localitate de lângă Edinburgh, Pennant (1772, 71) a observat: „Am fost informat că munca [sic] e prețuită aici...; oamenii de rând, cum nu prea sunt obișnuiți cu metodele de a munci, fac foarte puțin pentru a obține salarii.”

Odată ce a ajuns în regiunile muntoase, s-a plâns: „Manierele acestor scoțieni munteni pot fi exprimate în aceste cuvinte: indolenți în cel mai înalt grad, cu excepția momentelor când sunt chemați la război sau la activității de amuzament.” (ibid., 176).

Pentru Pennant (ibid., 115) energia muntenilor scoțieni dedicată vânătorii contrasta în mod nefavorabil cu lipsa lor de entuziasm pentru munca salariată: „Acești localnici duc o viață foarte sărăcăcioasă... Bărbații sunt slăbuți, dar puternici; trândavi și leneși, cu excepția ocaziilor când merg la vânătoare [sic], sau când caută orice activitate de amuzament; sunt mulțumiți cu traiul lor dur, și nu se chinuie mai mult decât e nevoie pentru a obține cele necesare traiului [sic].”

Descrierea făcută de Pennant muntenilor scoțieni seamănă foarte mult cu modul în care Adam Smith (1755–1756, 250) i-a caracterizat pe sălbatici: „Viața unui sălbatic, când te uiți de la depărtare la ea, pare a fi ori o viață de profundă indolență, ori o viață de mari aventuri” (vezi și Rae 1834, 131).

Aici era problema pe care modelul clasic al acumulării primitive a scos-o în evidență.

Oamenii preferau să își petreacă timpul în activități relaxante decât să și-l dedice unei valori mărunte pe care ar fi putut s-o obțină în urma chinului muncii salariate.

Pennant (1772, 126) și-a făcut ceva speranțe după ce-a văzut păstrăvăriile de pe malurile Aberdeen, unde femeile cărau mari cantități de păstrăvi în coșuri, pe care le duceau pe umeri:

Și după ce și-au vândut încărcătura și și-au golit coșurile, femeile înlocuiesc parte din acea încărcătură cu pietre: merg 16 mile pentru a vinde sau a face barter cu peștele și a obține alte produse; sunt foarte atașate de finețuri, și își încarcă degetele cu tot felul de inele fără valoare, când vor să dea peștele și pe pantofi și pe șosete.

Se poate ghici câte ore din corvoada lor erau schimbate pentru o oră cât dura fabricarea unui inel.

În cele mai multe relatări despre lumea muntenilor se arată că oamenii erau mai mult decât reticenți în a se angaja pentru muncă plătită.

De exemplu, Samuel Johnson a observat că o pereche de bocanci tradiționali scoțieni ar putea fi făcută acasă într-o oră.

Pantofii produși pentru comerț erau vânduți pentru o jumătate de coroană perechea (Johnson 1774, 50).

Portrivit estimărilor lui Adam Smith(1776, I.viii.31) în privința ratei salariilor pentru munca salariată în vecinătatea Edinburgh-ului, unde muncitorii erau fără îndoială plătiți mai bine decât cei de la țară, un cetățean din acel oraș trebuia să muncească 3 zile pline pentru a putea câștiga destui bani ca să-și cumpere o pereche de pantofi.

Pantofii produși pentru a fi vânduți trebuia să fie foarte foarte atrăgători pentru ca un om să fie convins să muncească trei zile pentru a-și cumpăra o pereche, când ar fi putut să-și facă singur încălțări acasă într-o oră, presupunând că ar fi putut obține pielea la un preț mic.

Din cauza schimbului nefavorabil între salarii și mărfurile de cumpărat, oamenii din munții Scoției preferau să-și asigure ei singuri cele necesare traiului în loc să muncească pentru un salariu.

Văzând că asta e o problemă, Pennant s-a declarat de acord cu orice măsură care ar fi restricționat posibilitatea oamenilor de a-și asigura ei singuri cele necesare traiului.

De exemplu, el a laudat modul în care proceda Conte de Bute, „pe moșiile lui lucrau oameni care se ocupau în același timp și de cultivat pământul și de pescuit, și pe amândouă nu le făceau bine. Excelența sa i-a împărțit atunci pe acești angajați inconsecvenți, și l-a obligat pe fiecare dintre ei să facă doar acea muncă la care pe care Bute o prefera, și care să fie distinctă de celelalte.” (Pennant 1774, 2:160).

Pennant nu și-a bazat obiecția față de acești gospodari săraci doar pe argumente tehnice. El a recunoscut că „pentru a le face dreptate vechilor țărani, trebuie ținut cont de priceperea lor la arat pământul chiar și în cele mai rele zile, pentru că straturile erau drepte [sic], și pământul arat într-un mod care le făcea cinste.” (ibid.).

Îngrijorările lui Pennant nu erau de natură tehnică. El își dorea un sistem de dependență.

Astfel, a laudat administrarea moșiei Breadalbane, unde locuitorii puteau locui acolo gratis, „cu condiția că făceau anumite munci. [Prin urmare, Breadalbane] are unii dintre cei mai buni muncitori, pricepuți la negoț, la fel ca oricare alții din regatul Maiestății Sale.” (Pennant 1772, 90)

Pentru a stabili o asemenea dependență, Pennant a văzut că e necesar să se restricționeze posibilitatea oamenilor de a vâna pentru a obține singuri hrană.

În acest sens, James Steuart (1767, 1:37), scriind despre Scoția sa nativă, a laudat în mod mincinos interzicerea vânatului ca fiind cel mult „o creștere a cererii pe piață pentru produse agricole.”

Lord Kames (Henry Home) (1758, 1, 78n), un aristocrat scoțian, a cercetat natura societății pe care Legile Jocurilor intenționau să o creeze, și a explicat:

Viața unui pescar sau a unui vânător e contrară și împotriva societății, cu excepția celor din familiile simple. Viața păstorului promovează societăți mai largi, dacă acestea pot fi numite societăți, în care relațiile locale sunt puține. Dar spiritul adevărat al societății, care constă în beneficii reciproce și în a face industria indivizilor profitabilă și pentru ceilalți la fel ca și pentru individ, nu a fost cunoscut până când agricultura nu a fost inventată. Agricultura necesită ajutorul multor altor meserii. Tâmplarul, fierarul, zidarii, și alți meșteșugari, toți contribuie la ea. Aceste împrejurări îi conectează pe indivizi, stabilesc legături între ei, într-o societate intimă de ajutor reciproc, care din nou îi ține strânși laolaltă într-un spațiu limitat.

Kames (1758, 1, 78–79n) a recunoscut că această nouă societate va duce în mod necesar la ierarhie:

Aceste uniuni intime între o multitudine de indivizi, ocazionate de agricultură au dus la descoperirea multor altor obligații sociale, necunoscute înainte. Acestea trebuia să fie constatate de legi, a căror aplicare trebuia făcută prin amenințarea cu pedeapsa. Asemenea operațiuni nu pot fi duse la îndeplinire, decât prin delegarea puterii uneia sau mai multor persoane, care să stabilească hotărârile, să aplice forța asupra întregii societăți. Pe scurt, poate fi spus, ca

o axiomă universală, că, în fiecare societate, progresul guvernului către perfecțiune e strict proporțional cu progresul societății către asigurarea intimității uniunii.

Pentru Kames (ibid., 125–26), deși acest aranjament ar fi putut duce la o distribuție inegală a veniturilor, rezultatul era benefic. La urma urmei, a întrebat el: „Ce loc ar mai fi rezervat generozității, bunăvoinței și carității, dacă toate bunurile ar fi la comun pentru a fi împărțite de toți?”

Schimbarea relațiilor sociale la țară a influențat evoluția Legilor Jocurilor. Deși Legile feudale ale Jocurilor erau aspre și represive, obligațiile paternaliste pe care societatea le aștepta de la nobilime au îmblânzit severitatea acestor restricții. În general, cei mai în nevoie puteau conta pe ceva generozitate din partea claselor de sus; oricum obiceiurile sociale se schimbau.

Odată cu declinul relațiilor feudale, proprietatea asupra pământului a devenit mai mult o afacere și tot mai puțin un mod de viață.

Valoarea economică a pământului a crescut, și nobilimea a devenit din ce în ce mai burgheză (Wood 1999).

Relațiile moșierilor cu cei care plăteau chirie pentru a trăi pe pământul lor au devenit din ce în ce mai distante și se bazau pe o exploatare din ce în ce mai mare.

Liderii pe termen lung au devenit din ce în ce mai puțin obișnuiți.

Chiriile creșteau mereu.

Tărani erau eliminați.

Munca ocazională înlocuia muncitorii care lucrau toată ziua și servitorii.

Și bunăvoința dispărea cu rapiditate de la țară.

În acest context, Legile Jocurilor au devenit și mai brutale. Legile Waltham Black din 1722 au fost printre primele care stabileau cele mai severe sentințe pentru pedepsirea braconierilor.

Această legislație a fost concepută într-o perioadă în care vânatul a devenit o foarte prețioasă delicatesă, poate și din cauza expansiunii terenurilor necesare creșterii câprioarelor, care erau vânată în timpul jocurilor (vezi E. P. Thompson 1975, 30).

Din ce în ce mai mult, braconieri au început să vadă animalele sălbatice mai mult ca pe o marfă decât ca pe un obiect de consum direct.

Un secol mai târziu, în 1826, un jurnalist s-a lamentat că era „difcil să faci un om needucat să aprecieze sanctitatea proprietății private în timpul jocurilor (când)... câștigul unei singure nopți de braconaj făcea adesea cât salariile pentru câteva săptămâni de muncă.” (citată în Shaw 1966, 156).

Pedepsele pentru un vânătorească ilegală (pentru săraci) erau la început mai puțin severe decât cele pentru braconarea câprioarelor, până când moșierii au început să ia măsuri pentru a crește populația de câprioare de pe terenurile lor.

Prin urmare, dimensiunea Legii Jocurilor s-a extins rapid.

În primele șase decade ale secolului al 18-lea, de exemplu, numai șase legi au adoptate împotriva braconierilor care vânau ilegal.

În următorii 66 de ani au fost adoptate 33 astfel de legi. În consecință, „Carnea practic a dispărut de pe masa săracilor care trăiau la sate.” (Deane and Coale 1965, 41).

Braconajul era luat atât de tare în serios, că era, uneori, echivalat chiar cu trădarea. Tribunalele britanice au aplicat aceste legi cu o ferocitate șocantă.

Cățiva braconieri au fost condamnați la moarte și executați în baza celebrelor Legi Negre (E. P. Thompson 1975, 68).

Impunerea acestor pedepse draconice pentru infracțiuni presupus a fi aduse Legilor Feudale ale jocurilor atât de târziu în timp ar putea să pară anormală pentru progresul economiei capitaliste. Și totuși aceste Legi ale Jocurilor au fost o parte importantă din intensificarea luptei de clasă care avea loc la țară în timpul erei economiei politice clasice.

Un eseist a exclamat că „legea jocului [sic] provoacă mai multă nemulțumire și tulburare populară și dușmănie locală decât orice altă lege stabilită vreodată în acest regat.” (Taplin 1792, 168).

Ratele condamnărilor indică o ascuțire a acestui conflict. În 1816, primul an în care statisticile naționale au fost raportate, 868 de oameni au fost închiși pentru că au încălcat legile jocurilor; în 1820, numărul a crescut la 1.467.

În Wiltshire, în iarna lui 1812–1813 au existat 8 condamnări în baza Legilor Jocurilor; deja în iarna dintre 1817–1818, numărul crescuse la 85.

În Bedfordshire, 7 oameni au fost închiși în 1813; 77 în 1819.

În prima parte a deceniului 1820, 65 de oameni erau anual condamnați la închisoare pentru încălcarea Legilor Jocurilor. (Munsche 1980, 138)

În Wiltshire, numărul de condamnări a crescut la 92.

Între 1820 și 1827, aproape un sfert dintre cei trimiși la închisoare erau condamnați pentru braconaj (Shaw 1966, 155). Numai în Wiltshire, mai mult de 1.300 de oameni au fost închiși în urma Legilor Jocurilor în primii 15 ani după bătălia de la Waterloo din 1815, dublu față de numărul celor închiși în precedenții 50 de ani. (Munsche 1980, 138).

Aceste cifre fără îndoială subestimează rata condamnărilor, din moment ce Judecătorii Păcii care judecau aceste cazuri de încălcări ale Legilor Jocurilor adesea nu țineau evidența condamnărilor (Hay 1975, 192).

În ciuda reformării Legilor Jocurilor din 1831, numărul de condamnări pentru braconaj a continuat să crească dramatic. (Munsche 1980, 157)

În timpul deceniului 1840, în unele regiuni rurale, între 30 și 40 la sută dintre condamnații de sex masculin erau în închisoare pentru că încălcaseră Legile Jocurilor (Horn 1981, 179–80).

Ducele de Richmond a declarat în Casa Lorzilor pe 19 septembrie 1831 că una din șapte condamnări la închisoare în Anglia era din cauza încălcării Legilor Jocurilor (Hammond and Hammond 1927, 167).

Majoritatea deținuților pe care britanicii i-au trimis în exil în Australia se pare că era formată din oameni care au condamnați pentru braconaj.

Robert Hughes nu e de acord cu această estimare și sugerează că cei mai mulți braconieri scăpau ieftin.

Cu toate acestea, un număr considerabil de braconieri au fost trimiși în exil (Hughes 1987, 170; Munsche 1980, 103).

Pe lângă aceasta, Statul a condamnat un număr mare de braconieri și pentru alte infracțiuni care aveau legătură cu vânatoarea ilegală, cum ar fi opunerea rezistenței la arest. Chiar și Hughes (1987, 170), care a încercat să susțină că cei mai mulți deținuți trimiși în exil erau vinovați de crime mult mai grave, arată cum Legile Jocurilor au fost folosite pentru a elimina de pe piața muncii oameni pe care autoritățile îi considerau indezirabili.

Condițiile economice din acele timpuri, mai degrabă decât istoria feudală, explică creșterea dramatică a numărului de condamnări. De exemplu, The Hammonds (1927, 167) susțin că braconajul devenea mult mai intens atunci când șomajul era ridicat.

După ce războaiele lui Napoleon s-au terminat în 1812, între 250.000 și 400.000 de bărbați au fost lăsați la vatră. În timpul războaielor, mașinile de arat pământul au luat locul multor slujbe tradiționale de la țară (vezi Munsche 1980, 136).

Pe măsură ce mijloacele prin care oamenii își asigurau traiul erau din ce în ce mai puține, la fel ca și slujbele prin care ar fi putut supraviețui, costul cumpărării mâncării de pe piață creștea substanțial, prinzându-i pe oamenii care munceau într-o capcană nemiloasă (Hammond Și Hammond 1927, 86ff.).

Astfel, mulți muncitori fără slujbe nu aveau de ales decât să vâneze ilegal pentru că nu aveau altă cale de a supraviețui.

Jocurile și hegemonia burgheză

De ce Legile feudale ale Jocurilor au devenit atât de aspre sub capitalism?

Răspunsul stă în faptul că aceste Legi ale Jocurilor reflectau o situație în care interesele nobilimii și ale capitalului coincideau. Nobilimea se putea bucura de prestigiul vânătorii, în timp ce capitaliștii se puteau bucura de munca foarte multor oameni care nu mai aveau voie să vâneze pentru a-și asigura subzistența.

Aceste Legi ale Jocurilor erau menite să devină tot mai aspre odată cu apariția economiei politice clasice în sensul că ambele arătau hegemonia din ce în ce mai mare a relațiilor de proprietate.

Economia politică a oferit o justificare pentru un regim dominat de logica relațiilor de proprietate; aceste Legi ale Jocurilor defineau noi forme de proprietate.

În acest sens, Legile Jocurilor reprezentau un bastion esențial pentru ordinea socială.

Din moment ce împiedicarea unui joc era echivalentă cu confruntarea drepturilor de proprietate, asemenea acțiuni trebuia pedepsite foarte dur. Și nobilimea, și burghezia au învățat această lecție foarte clar.

Putem vedea resentimentul împotriva Legilor Jocurilor în Franța, unde una dintre primele rezoluții ale Revoluției Franceze a fost anularea lor.

Ocazie cu care Arthur Young (1794, 9; vezi și 441–42) a exclamat:

S-ar putea crede că acum fiecare armă ruginită din Provence e pusă la treabă.

Horace Walpole, după ce a observat rapiditatea cu care legile jocurilor franceze au fost eliminate, i-a mărturisit Lady Ossory:

Niciodată nu mi-au plăcut aceste jocuri, nu le-am admirat, dar nu aş vrea să văd arme în mâinile oamenilor, pentru că sunt și alte fiare sălbatice, nu doar iepuri și potârniși—și când toată Europa admiră și citează constituția noastră, eu sunt pentru păstrarea ei așa cum e acum. (Walpole 1789, 69; cited in Munsche 1980, 126).

Lordul Milton i-a făcut o mărturisire asemănătoare Lordului Kenyon în 1791:

Partidul Republican a făcut ca aceste Legi ale Jocurilor să fie motiv de abuzuri și de ură; în Franța, în clipa în care au răsturnat constituția și au eliminat toate distincțiile, aceste legi au fost primele pe care le-au dărâmat. Astfel îmi pare că noi ar trebui să le protejăm mult mai bine. (ibid., 127)

Aceste Legi moderne ale Jocurilor au devenit un instrument eficient al politicii acumulării primitive pentru că interziceau accesul oamenilor săraci la arme (vezi *Alarm* 1757), diminuând astfel șansa acestor oameni de a nu se lăsa masacrați.

Așa cum William Blackstone (1775, 2:412) a observat: „Prevenirea insurecțiilor populare și a rezistenței față de guvern, prin dezarmarea celei mai mari părți a populației, sunt, de fapt, intențiile celor care au făcut aceste legi, deși ei nu recunosc acest lucru.”

Studii ulterioare au confirmat concluzia lui Blackstone, după ce au descoperit că accesul la arme era o sursă majoră în determinarea nivelului de exploatare (vezi Pettengill 1981).

Legile Jocurilor au mers mult dincolo de promovarea acumulării primitive: au devenit un instrument folositor pentru menținerea disciplinei muncii.

Nu putem afla cât de bine au reușit în această privință, din moment ce avem puține șanse să aflăm despre asta cele două părți antagonice implicate în această luptă.

Într-o anumită privință, cel puțin, Legile Jocurilor par să fi întărit determinarea uneia dintre părți.

William Cobbett a scris în „Political Register” din 29 martie 1823 că un gentleman din Surrey l-a întrebat pe un tânăr cum poate trăi cu jumătate de coroană pe săptămână: „Nu trăiesc din asta”, a răspuns el. „Atunci cum supraviețuiești?” „Cum?” a replicat el, „Vânez ilegal, sunt braconier; prefer să fiu spânzurat decât să mor de foame.” (citată în Hammond și Hammond 1927, 167).

Natura distructivă a Legilor Jocurilor

Legile Jocurilor au avut și o altă dimensiune. Unele animale protejate de aceste legi distrugteau recoltele oamenilor. Altele, care erau vânată cu zel, cum ar fi vulpile și jderii, erau prădători valoroși care țineau sub control populația de rozătoare pentru a nu se înmulți excesiv. (Kautsky 1899, 393). Și mai rău, vânătorii și caii lor distrugeau și ce rămăsese nedistrus de animalele pe care le vânau, sau de prădători.

O scrisoare către editorul „London Magazine” din 1757 spunea: „Actuala criză de mâncare se datorează răului făcut gospodarilor, care, în multe locuri din acest regat, și-au văzut toată grija, toată munca și toate fructele muncii lor distruse și sacrificate pentru mofturile și capriciul celor cărora nu le pasă decât de jocurile lor. Nenumărate sunt locurile și terenurile obștești din acest regat unde cel puțin o treime din recoltele de grâu ale acelor oameni au fost devorate și mâncate de iepuri.” (Scrisoare 1757, 87)

Un student modern a făcut următoarea observație despre aceste legi: „Prădătorii, mai mult decât orice altceva, erau mult mai distructivi.” (Munsche 1980, 46).

Distrugerea recoltei în timpul jocului reprezenta un fenomen important. În Franța, de exemplu, în ajunul revoluției, oamenii li s-a oferit ocazia să spună ce-i nemulțumește. Aproape în fiecare caz, oamenii de la țară și-au arătat exasperarea față de devastarea provocată de vânători și de cei care participau la aceste jocuri de vânătoare (vezi Philipponeau 1956, 29; Young 1794, 9).

Datorită urii împotriva acestor legi în Franța, nu ar trebui să ne mirăm că una dintre primele rezoluții ale guvernului revoluționar a fost să interzică și să anuleze aceste Legi ale Jocurilor.

Suferințele țăranilor englezi erau fără îndoială la fel de mari ca cele ale celor din Franța.

O singură vânătoare putea provoca distrugerii enorme. Vânătoarea unei singure vulpi, de exemplu, îi făcea pe gonaci să devasteze recoltele pe o suprafață de 28 de mile. (W. Thomas 1936, 43)

Un studiu recent arată că erau și alte costuri în afara recoltelor distruse:

Sportivii, se spunea, rupeau mereu gardurile, tăiau porumbul necopt, zdrobeau napii, alun-gau oile și în general își duceau jocurile mai departe fără să le pese de distrugerile pe care le provocau. Cantitatea și volumul plângerilor în urma acestor distrugerii sugerează că asemenea comportamente erau ceva obișnuit și, prin urmare, erau teribil de detestate. (Munsche 1980, 45; vezi și *Alarm* 1757, 14)

Clasele superioare erau în general nepăsătoare față de distrugerea recoltelor în urma vânătorilor. Discuția lui Anthony Trollope (1929, 56–58) asupra acestei chestiuni, publicată prima dată în „Pall Mall Gazette” în 1865, merită citată pe larg:

În Anglia 200 sau 300 de bărbați pretindeau dreptul de a intra pe pământul oricui pe toată perioada cât dura iarna! ... Din când în când, cu ocazia fiecărei vânători, apare câte un bărbat, care e într-adevăr mai degrabă un proprietar mărunț, nou intrat în lumea glorioasă a proprietății, decât un arendaș, și care e hotărât să își revendice drepturile. Își ridică un gard în jurul domeniului său... și sfidează lumea din jurul lui. E uimitor cât de mare e pacostea pe care un asemenea om o poate provoca, și cât de mult *tufișurile* pot distruge confortul din vecinătatea sa.

Trollope (ibid., 59–60) a explicat mai departe:

De regulă, fermierii nu se gândesc prea mult la recolta lor. Când au loc asemenea vânători, desigur ei vor să vadă că bărbații gonesc pe dealuri și pe câmpurile arate; dar inimile lor nu sunt sfâșiate de urmele lăsate de cai pe recoltele lor de grâu. Mă îndoiesc, într-adevăr, că grâul are mult de suferit din cauza jocurilor de vânătoare.

Poate proprietarii marilor moșii nu erau afectați de pierderea unei părți a recoltei de grâu. Pentru o moșie mare, dimensiunea distrugerii provocată de cai reprezenta o parte mică din totalul recoltei.

Desigur, Trollope a scris la multă vreme după ce controversele în privința Legii Jocurilor s-au stins, dar el a arătat care era mentalitatea obișnuită în acei ani.

Un scriitor anonim și-a exprimat disperarea că nu se putea discuta cu oamenii care gândeau astfel:

E în zadar să discuți cu un om care va susține că nu trebuie să-ți pese de bunăstarea țării tale și a recoltelor, când e vorba de plăcerea vânătorii de vulpi; sau că lucrătorii agricoli și arendașii, în loc să își vadă de cultivat pământul, sunt mult mai folositori să fie puși să alerge după ogari. (*Considerations* 1772, 33)

În deceniul 1840, se estima că un sfert din recoltele din regiunea Buckinghamshire a fost distrus de aceste jocuri (Horn 1981, 179). Parlamentul s-a arătat interesat de această chestiune o singură dată:

Pentru cei mai mulți sportivi, sezonul de vânătoare începe cu împușcarea potârnicilor pe 1 septembrie..., dar în urma recoltei proaste din 1795..., la începutul lui 1796, Parlamentul a votat să amâne începutul vânării de potârnică până după 14 septembrie.” (Munsche 1980, 46)

Parlamentul a luat această măsură și în anul următor. Legile Jocurilor au fost aplicate cu cea mai mare intensitate între 1776, același an în care „Avuția Națiunilor” a lui Smith a fost publicată, și 1840. Acest interval de timp e adesea văzut ca cel care a marcat era economiei politice clasice.

Economiștii politici din acea vreme nu s-au arătat interesați aproape deloc de toate aspectele care influențau funcționarea economiei. Recoltele au continuat să fie pierdute fără ca vreun economist politic să facă vreun comentariu, deși vederea lor de vulturi rareori trecea peste oportunitățile de a mări productivitatea.

De exemplu, economia politică a dedicat o enormă cantitate de energie protestelor asupra consecințelor Legilor Porumbului, dar a ignorat cu totul Legile Jocurilor.

De ce clasicii economiei politice au acordat atâta atenție unei legi ale cărei efecte asupra societății erau reduse, în timp ce au rămas orbi față de impactul monstruos pe care l-au avut Legile Jocurilor?

Acestea au fost legi care au provocat greutăți considerabile unui număr enorm de oameni.

Au permis ca mulți lucrători să fie închiși sau trimiși în exil. Au aprobat distrugerea recoltelor valoroase. Și totuși, în ciuda nenorocirilor larg răspândite provocate de aceste Legi ale Jocurilor, clasicii economiei politice au ignorat în general implicațiile acestei legislații.

De ce clasicii economiei politice nu s-au atins niciodată de subiectele legate de recoltele de grâu distruse pentru protejarea fiarelor sălbatice?

Cu siguranță pierderile provocate recoltelor trebuie să fi avut o semnificație comparabilă cu neplăcerile provocate de Legile Porumbului. Și totuși, acești promotori ai eficienței au păstrat tăcerea asupra lor.

Clasicii economiei politice din acea vreme trebuie să fi știut costul uman al Legii Jocurilor.

Chiar și dacă erau cu totul ignorați față de realitățile vieții de la țară, ei trebuie să fi știut că trimiterea în exil era o pedeapsă obișnuită aplicată braconierilor chiar și la începutul secolului 19.

Și totuși acești economiști au păstrat tăcerea asupra costului uman. Frank Fetter (1980, 192), după ce a analizat participarea și preocupările economiștilor politici despre ce se vota în Parlament, a făcut următoarea observație: „Trimiterea în exil nu era o chestiune care să-i intereseze pe economiștii politici.”

Această omisiune în nici un caz nu-i absolvă pe acești economiști de responsabilitatea față de represiunea și distrugerea asociată cu Legile Jocurilor. Tăcerea lor în aceste condiții este echivalentă cu sprijinul efectiv pe care ei l-au acordat acestor Legi.

Adam Smith și Legile Jocurilor

Un număr de observatori au minimalizat Legile Jocurilor ca fiind nimic mai mult decât un reziduu urât al feudalismului vechi, irelevant pentru capitalismul modern. De exemplu, Brian Inglis (1971, 243) a pretins că Legile Jocurilor erau doar o parte opresivă a sistemului feudal care a rămas în legile aflate în vigoare. De obicei atât de perspicacele Jacob Viner (1968, 39–40) gândea la fel.

Adam Smith, marele maestru al apologetilor capitalismului, a atribuit și el Legile Jocurilor feudalismului. În această privință, el a fost unic printre clasicii economiei politice pentru că cel puțin le-a remarcat existența; oricum, scopul lui Smith nu era de a pleda pentru o corectitudine mai mare în ce-i privește pe săraci. Dimpotrivă, el a denigrat statutul nobilimii doar pentru a-l ridica în slăvi pe cel al burgheziei (Smith 1978, 1.55–57:24).

Smith a atribuit toate relele acestei legislații opresiunii feudale:

Motivul lor nu are nici o legătură cu echitatea... Motivul pe care ei îl dau e că interdicția e impusă pentru a preveni ca oamenii de pe treapta de jos a societății să-și piardă timpul cu activități neprofitabile; dar motivul adevărat e că sunt atât de încântați de vânatoare și din cauza acestei plăceri a lor distrug tot ce le pică în cale.

Interpretarea lui Smith conține un dram de adevăr. Practica interzicerii auto-aprovizionării a precedat capitalismului, așa cum am arătat deja.

Smith a adăugat că lorzii feudali au interzis și ei folosirea morilor obștești pentru a-i forța pe oameni să plătească pentru folosirea morilor deținute chiar de ei. (Smith 1978, 2.39:85).

În pofida acestor exemple, nici o clasă nu s-a dovedit mai lipsită de scrupule în a-i deposea pe lucrători de mijloacele de producție așa cum a fost burghezia. Smith (1976, V.ii.a.18, 824) a observat de asemenea în trecut și risipirea resurselor asociate cu vânatoarea. El s-a plâns că: „mari întinderi de pământ care aparțin coroanei... [erau] o risipă imensă și o pierdere pentru țară în ce privește atât populația cât și producția.”

Recomandarea sa ca aceste pământuri să fie vândute pare să fi fost bazată pe presupunerea că terenurile private ar fi „bine întreținute și bine cultivate” (ibid.). El nu a menționat că cea mai mare parte a acestor terenuri ar fi urmat să fie folosită tot pentru vânători private.

În „Avuția Națiunilor”, fără să numească în mod clar nici măcar o dată Legile Jocurilor, Smith pare să considere această legislație ca fiind relativ lipsită de importanță. El a atribuit declinul importanței economice a vânătoriei evoluției naturale a economiei. A făcut următoarea speculație:

Vânatoarea și pescuitul, cele mai importante ocupații ale omenirii din perioada societății rudimentare, au devenit, în formele avansate ale acesteia, cele mai plăcute dintre distracții, oamenii făcând de plăcere ce făceau înainte din necesitate. În societățile avansate, prin urmare, cei mai săraci dintre oameni au ca ocupație ceea ce pentru alții constituie un mod de petrecerea a timpului liber.

Și a continuat:

Un braconier este, în Marea Britanie, un om foarte sărac. În țările în care rigorile legii nu permit existența braconierilor, vânatul cu autorizație nu se află într-o situație mai bună. Înclinația naturală către aceste ocupații face ca ele să fie desfășurate de mai mulți oameni decât cei care ar putea trăi confortabil de pe urma lor, iar produsul muncii lor, raportat la

cantitatea de muncă, ajunge la piață cu un preț prea mic ca să le permită muncitorilor mai mult decât mijloacele unei subzistențe anevoioase. (ibid., I.x.b.3, 117–18)

Deși Smith a refuzat să recunoască orice legătură între Legile Jocurilor și interesele capitalului, merită să îi recunoaștem un anumit merit pentru că a abordat acest subiect, din moment ce toți ceilalți clasici ai economiei politice nici măcar nu l-au menționat în treacăt.

Deși Smith a fost corect când a acuzat nobilimea că „vrea să distrugă tot ce îi pică în cale”, ca restul clasei sale, el nu a spus un cuvânt și nu a făcut nimic pentru a reduce brutalitatea Legilor Jocurilor asupra săracilor, cu excepția faptului că le-a menționat în trecere, cu scopul de a pune burghezia într-o lumină favorabilă.

Decesul Legilor Jocurilor

În cele din urmă, existența Legilor Jocurilor a devenit inutilă. Deja în 1827, Legile Negre au fost abrogate. În 1831, și alte măsuri au fost eliminate. Pe parcursul a două decenii, încă și mai multe legi controversate au fost anulate (vezi Horn 1981, capitolul 6).

La multă vreme după ce oamenii au încetat să se mai agațe de braconaj, oricum, legea tot încuviința ca pedepse la fel de aspre, extra-judiciare, să fie aplicate: vânătorii imprudenți erau împușcați dacă erau prinși la braconat sau se trezeau prinși în capcane care îi omorau sau îi mutilau. (see S. Smith 1821, 213–34).

Plin de revoltă, jurnalistul William Cobbett (1831, 1:122–23) s-a plâns:

Am văzut mai multe copii ale unei legi scrise de mână care anunța că se apropie licitația pentru vânzarea obiectelor unei ferme... și pe una dintre aceste hârtii, care mi-a fost înmănată, am văzut că erau trecute și pompe de incendii și câteva capcane pentru oameni... Fioaroase într-adevăr erau vremurile în care pompele de incendiu și capcanele umane făceau parte din articolele care se găseau într-o gospodărie!

Tribunalele susțineau că aceste instrumente barbare erau legale potrivit legii obștești. În cele din urmă, în 1827, aceste instrumente au fost interzise – dar numai din cauza faptului că provocau moartea copiilor și a celor care participau la jocurile de vânătoare, nu pentru că mutilau sau omorau braconierii.

Așa cum a observat baronul Edward Suffield (1825), „braconierii erau aproape singurele persoane care scăpau de la a fi împușcate în timpul tragerilor de primăvară” (cited in Munsche 1980, 72).

Alte elemente ale Legilor Jocurilor au fost eliminate cu mai mare greutate. Parlamentul nu a dat dreptul țăranilor să prindă iepurii de pe pământul lor fără să obțină permisiune de la moșier, măsura a rămas în vigoare până în 1880 (Munsche 1980, 157).

Chiar și după ce brutalele legi ale Jocurilor au încetat să mai aibă importanță în regatul britanic, în alte părți ale lumii au rămas în vigoare.

Când națiunile din Europa de vest și-au extins dominația asupra periferiei, au impus și acolo imediat experiența lor de pe urma Legilor Jocurilor.

De exemplu, în capitala controlată de francezi a Africii Ecuatoriale, oamenilor Mandja li s-a interzis să mai vâneze (Rodney 1974, 166). Din moment ce acești oameni nu creșteau aproape deloc animale pe lângă gospodăriile lor, vânătoarea le asigura o sursă vitală de hrană. Această interdicție a fost impusă cu forța asupra oamenilor Mandja pentru a-i obliga să muncească în schimb pe plantațiile de bumbac ale francezilor.

Nu găsesc nici o altă explicație decât cea oferită de logica acumulării primitive pentru a desluși de ce apariția economiei politice clasice, adesea identificată cu un angajament față de libertatea umană, a coincis cu „ferocitatea din ce în ce mai mare” în impunerea acestor Legi ale Jocurilor (Hammond și Hammond 1927, 164).

Percepția burgheză asupra Legii Jocurilor

Barbarismul existentelor Legi ale Jocurilor pare să-i fi stingerit cumva pe unii burghezi (vezi Cobbett 1806–20, 32:833ff.; S. Smith 1819). Acum, că vechile Legi ale Jocurilor păreau să-și fi atins scopul, mulți burghezi păreau a prefera mijloace mai puțin barbare pentru a-și atinge aceleași scopuri. Susținătorii intereselor burgheziei din ce în ce mai puternice erau în special foarte vocali în a cere reformarea Legilor Jocurilor în interesul moșierilor și al arendașilor lor.

În general, aceste „reforme” concureau cu sentimentele exprimate de Pastorul Joseph Townsend (1786, 404), care a făcut apel la „o presiune pașnică, tăcută, și neîntreruptă” mai degrabă decât la folosirea forței. Aceste reforme erau de fapt propuse pentru a reduce braconajul pentru că pretențiile nobilimii simbolizate de Legile Jocurilor i-au provocat pe foarte mulți oameni să le reziste practicând braconajul, în ciuda riscurilor mortale pe care acesta le implica.

Cea mai obișnuită reformă propusă era de a transforma jocurile în proprietate privată, un concept burghez care a ciuntit privilegiile exaltate ale nobilimii.

John Christian Curwin, unul dintre reformatorii de frunte de la sfârșitul secolului 18, a cerut Parlamentului în 1796 să se ia după Rusia și să stabilească taxarea jocului pentru Legile Jocurilor. O asemenea taxă era văzută ca preferabilă pentru că „rezolvă chestiunea restricțiilor necesare și elimină puterea persoanelor care s-ar putea răni pe ele însele și pe cei din public prin irosirea timpului în asemenea jocuri” (citată în Cobbett 1806–20, 32:836).

Propunerea sa nu era menită să reducă sau să se atingă de pedepsele pentru braconaj. De fapt, în anumite privințe, dimpotrivă aceste pedepse au fost însășprite.

Chiar și înțeleghătorul Sydney Smith (1819) – care și-a dorit „să salveze viețile... creaturilor de cea mai joasă speță ale lui Dumnezeu” cu o vigoare egală cu cea cu care a protejat „porcii creștini... țăranul nemuritor... raționalul sitar, sau iepurii responsabili” (citată în Auden 1956) – nu putea decât să conceapă că drepturile de proprietate ale moșierilor bogați trebuie întărite pentru a considera jocurile la fel ca altă marfă.

Transformarea jocurilor în proprietate se potrivea de asemenea și viziunii lui Smith despre lume. De exemplu, un scriitor anonim a propus: „De când sistemul jocurilor a devenit proprietate, un liant durabil de armonie și comunicare reciprocă între serviciile bune sunt o consecință necesară” (*Considerations* 1772, 31–32).

Frecvent, reformatorii propuneau ca standardele pentru a califica ceva ca fiind proprietate să fie reduse astfel încât clasa de mijloc să se poată bucura de dreptul de a vâna, din moment ce extrem de restrictivele Legi ale Jocurilor interzis vânatul pentru toată lumea cu excepția a 1% din populație (Broderick 1881, 386–89). Aceste reforme propuse ar fi permis moșierilor burghezi mai puțin bogați decât cei 1% să vâneze pe pământul lor la fel de liber așa cum puteau și nobilii să vâneze liber pe pământurile lor.

După câte se poate presupune, oricine care avea destui bani putea să-și cumpere dreptul de a vâna.

Aceste Legi ale Jocurilor destinate burgheziei nu îmbunătățeau cu nimic situația claselor de jos.

Deși reformele le dădea teoretic chiar și lucrătorilor obișnuiți dreptul de a vâna, costul vânătorii transforma această activitatea într-o imposibilitate în ce-i privește și îi excludea de fapt.

Unii s-au gândit că reformele ar putea să le aducă beneficii săracilor, din moment ce puțini dintre ei puteau găsi de lucru ca paznici de vânătoare (Munsche 1980, 113).

Într-un fel, însă, aceste noi legi propuse au fost un pas înapoi în ce-i privește pe săraci.

Atâta vreme cât Legile Jocurilor își aveau originea în drepturile tradiționale, pretenția nobilimii de a deține drepturi exclusive asupra vânătorii i-a făcut pe unii să exprime anumite îndoieli în privința asta.

Sub legile deja existente, săracii puteau apela atât la drepturile lor tradiționale cât și la anumite ambiguități din legi (see Blackstone 1775, 2:410); pe când sub legile reformate, drepturile tradiționale ale săracilor deveneau cu totul irelevante.

Micii fermieri puteau beneficia de dreptul de a-și proteja recoltele, dar vânătoarea rămânea efectiv rezervată aproape exclusiv pentru cei bogați.

Prin contrast, moșierii mai bogați angajau îngrijitori pentru jocurile lor pentru a crește jocurile pe pământul lor.

Într-adevăr, curând, privilegiile vânătorii rezervate nobilimii au devenit o sursă majoră de îmbogățire pentru aceasta. (see Ross 1973, 249).

Ironiile Legilor Jocurilor

În rarele ocazii în care Parlamentul discuta despre Legile Jocurilor la sfârșitul secolului 18, stratul conducător al societății și-a însușit o bizară apărare a acestei legislații.

Deși vânatoarea era văzută ca o necuvenită diversiune (de la muncă) pentru cei săraci, cei din Parlament au aprobat vânatoarea pentru bogați pentru că spuneau ei că încuraja producția agricolă. Dar cum ar fi putut caii care goneau pe recoltele, distrugând grâul și gardurile, să îmbunătățească producția agricolă?

Țineți minte că nobilimea era o clasă care nu muncea, își petrecea timpul relaxându-se și gustând din plăcerile orașului. Șansa de a vâna părea să fie singura ocazie în care bogații ajungeau să pună piciorul pe pământurile lor (vezi Cobbett 1806–20, 32:833ff.; Horn 1981, 172). Din câte cunosc eu, nici unul dintre nobili nu s-a simțit obligat să apere această caracterizare a relației lor cu pământul lor. Când Parlamentul a discutat din nou despre Legile Jocurilor în 1830, nici un reprezentant proeminent al economiei politice nu a cerut abolirea lor. În schimb, Robert Peel, care și-a făcut averea din angajarea celor care își cedau pământurile, a avertizat Parlamentul să nu ia decizii pripite:

Suntem în stare să fim prea viscerali în așteptările pe care ni le facem despre avantajele care ar trebui să apară în urma unei singure schimbări. Se temea că nu am acordat atenția cuvenită atașamentului față de afacere și plăcere, care făceau ca jocurile să fie atractive pentru oamenii obișnuiți. (citată în *Hansard's* 1830, 597–98)

Un jurnalist cunoscut a susținut același lucru în 1826, când a comentat că nobilimea, „cea mai folositoare și valoroasă clasă” avea dreptul „ca plăcerea și relaxarea după îndeplinirea obligațiilor publice să fie reglementate corect în ce-o privește.” Și mai mult, vizitele periodice la țară se presupunea că ar fi contribuit la „civilizarea și păstrarea virtuților țărânului englez,” ceea ce a salvat regatul britanic de ororile Revoluției Franceze (citată în Shaw 1966, 156).

O altă presupusă contribuție a nobilimii față de societate era serviciul militar. Potrivit multor oameni, vânatoarea era un mijloc important prin care nobilimea își exersa îndemânarea marțială (vezi Steuart 1767, 1:85). Așa cum Karl Kautsky (1899, 25) a observat: „Cu cât războiul devenea o chestiune rezervată tot mai mult aristocrației, cu atât mai mult vânatoarea devenea un sport rezervat nobililor”.

Mulți din clasa conducătoare nu doreau ca o parte mai mare a societății să dețină cunoștințe militare. Cei care se făceau politicile par să fi acceptat în marea lor parte valabilitatea calificărilor militare ale nobilimii în jurul anului 1756, după ce regatul britanic a suferit mai multe înfrângeri în timpul Războiului de 7 ani. În acea vreme, clasele mijlocii încercau să revigoreze milițiile populare pentru a crește virtuțile civice ale comunităților (Munsche 1980, 112).

Prin urmare, societatea burgheză l-a lăsat pe războinicul feudal, așa cum făcuse și cu meșteșugarul medieval, să se piardă în ceața trecutului. Bătăliile viitoare urmau să fie decise de nave și de alte mijloace fixe ale capitalului de război, împreună cu mobilizarea unui segment mai mare al populației.

Căpitani burghezi de pe câmpul de bătălie își vor conduce operațiunile într-un mod similar celui în care căpitani burghezi ai industriei își conduceau operațiunile în fabricile lor (vezi Smith 1976, V.i.a, 689–708; Marx 1974, 109; și Marx către Engels, 25 September 1857, în Marx și Engels 1975, 91–92).

În cadrul acestei concepții privind războiul, fermierii care erau calificați și știau să folosească puști erau neprețuiți. În acest context, unii i-au întrebat pe nobili dacă își iubeau țara la fel de mult cât își iubeau și moșiile. (Western 1965, 119). Chiar și Sir James Steuart, alături de marele său rival Adam Smith, s-au alăturat Clubului Poker, care s-a format pentru a sprijini miliția scoțiană, în ciuda faptului

că Steuart de regulă le ținea partea și îi apăra pe războinicii feudali (vezi Bell 1960; Rendall 1978; Mossner și Ross 1977, 22n).

Smith, care de obicei nu vedea decât lenevia și letargia lucrătorilor agricoli, a luat o poziție diferită în discutarea nevoii de a le acorda timp de antrenament pentru a face parte dintr-o miliție. În acest moment, el a fost obligat să recunoască faptul că progresul și productivitatea agriculturii se datora lucrătorilor agricoli:

Acele îmbunătățiri ale gospodăriilor... care se datorează progresului meșteșugarilor, îi lasă gospodarului la fel de puțin timp liber ca și meșteșugarului. (Smith 1976, V.i.a.15, 697)

Această preocupare cu declinul spiritului de luptă, mai degrabă decât vreo simpatie față de cei care munceau, l-a făcut pe Smith să strecoare faimoasa sa denunțare a efectelor dezumanizante ale muncii (nota traducătorului: citatul din Smith e mai larg aici decât cel prezentat de Perelman):

În cadrul dezvoltării diviziunii muncii, ocupațiile celei mai mari părți a oamenilor care trăiesc din munca lor – adică ale majorității oamenilor – ajung să fie limitate la câteva operațiuni – cel mai adesea, la una sau două. Dar gradul de cunoaștere specific acestei majorități a oamenilor este format în mod necesar de ocupațiile lor obișnuite. Omul care și-a petrecut întreaga viață îndeplinind câteva operațiuni simple, ale căror efecte sunt, și ele, probabil aceleași mereu sau aproape aceleași, nu are ocazia să-și exerseze capacitatea de cunoaștere sau să-și exerseze inventivitatea pentru găsirea unor soluții practice de îndepărtare a dificultăților, dacă aceste dificultăți nu apar niciodată. El își va pierde, în mod natural, obiceiul exersării lor și, în general, va deveni pe cât de prost și de ignorant e posibil să devină creatura umană. Amorțeala minții sale îl va face nu doar să devină incapabil de a se bucura de o conversație rațională sau de a lua parte la ea, ci și de a concepe ceva generos, nobil; de a avea sentimente tandre și, în consecință, de a-și forma orice judecată justă privind multe dintre îndatoririle obișnuite ale vieții sale particulare. El este cu totul incapabil să judece cu privire la marile și extinsele interese ale țării sale și, exceptând cazul în care cineva nu-și va da osteneala să facă ceva, astfel încât lucrurile să stea altfel, el va fi la fel de incapabil să-și apere țara în război. Uniformitatea vieții sale civile îi va corupe în mod natural curajul minții și-l va face să privească cu aversiune viața neregulată, nesigură și aventuroasă a soldatului... Îndemânarea cu care-și îndeplinește meseria pare, astfel, să fi fost obținută cu prețul virtuților sale intelectuale, sociale și marțiale. Dar, în orice societate progresistă și civilizată, aceasta este starea în care trebuie că vor cădea muncitorii săraci, adică cea mai mare parte a oamenilor, dacă guvernul nu-și dă osteneala de a împiedica acest lucru. (ibid., V.i.f.50, 781–12)

Îngrijorarea lui Smith ilustrează un punct de vedere mai larg decât cel care privea doar Legile Jocurilor: deși această nouă diviziune militară i-a mișcat din loc pe unii economiști politici și i-a făcut să admită condițiile lucrătorilor săraci de la țară, nici unul dintre ei nu a făcut legătura între aceste condiții și Legile Jocurilor.

Legile Jocurilor și viziunea burgheză asupra Naturii

Percepția asupra florei și faunei ne oferă lentile folositoare cu ajutorul cărora putem vedea cum concepea burghezia organizarea societății. De exemplu, în timp ce elita britanică a găsit că era nepotrivit să li se permită celor din clasele de jos să vâneze, măcelurile organizate de vânători bine hrăniți erau considerate foarte potrivite și convenite. Cu siguranță, Societatea Regală pentru Prevenirea Cruzimii față de Animale nu s-a arătat niciodată îngrijorată față de sutele de vulpi vâdate în Anglia Victoriană. Era foarte preocupată însă de sporturile pe care le practicau cei din clasele sărace: lute între bivoli, urși, și bursuci; luptele între căței; și tratamentul prost aplicat animalelor care erau folosite la muncă în orașe, mai ales în ce-i privește pe cai (Gould 1988).

Odată cu evoluția capitalismului, rolul jocului vânătorii s-a schimbat. Au apărut și metode moderne de vânătoare. În cuvintele lui Sir William Beach Thomas (1936, 9–10):

Da: Vânătoarea de vulpi are o îndelungată istorie în Anglia. A înflorit în secolul 14; și probabil nu a existat nici o ruptură în această continuitate. Cu toate acestea e destul de adevărat în punctele esențiale să susținem că vânătoarea, așa cum o știm, a început în secolul 18 și aparține Angliei moderne, o țară a gardurilor vii și dumbravelor și pădurilor de mici dimensiuni.

Legile Îngrădirii Pământului au încurajat, distrugând alte sporturi, în special vânătoarea de căprioare. Legile Jocurilor s-au adaptat la ea schimbând în același timp și modul de consum. Noile relații sociale de la țară au dus la schimbări și în definirea ospitalității. Un scriitor în ediția din 1761 a „Registrului Annual” a explicat că aristocrația „nu mai putea afișa ospitalitatea învechită, să lase cirezile să pască peste tot, în timp ce nobilii țineau ospete în care ofereau oaspeților mâncare și băutură.” (citat în Munsche 1980, 133–34).

Potrivit aceleiași surse, „distracția elegantă” cu „mâncare franțuzească și în companie bună” a devenit noul stil. Într-adevăr, bucătăria era mereu limitată la mâncăruri franțuzești. Un scriitor din 1815 a susținut că jocurile erau „un ingredient esențial pentru fiecare distracție care are cea mai mică pretenție de a fi considerată elegantă” (citat în Munsche 1980, 22).

În același timp cu controlul din ce în ce mai mare al capitalismului asupra muncii, a apărut o nouă concepție despre natură. Societatea rafinată nu mai era atrasă de admirarea peisajelor naturale. Natura trebuia tratată într-un asemenea mod încât să o facă să pară naturală. Adam Smith se spune că a avut o influență crucială în această privință. Una dintre prelegerile sale „Lectures on Rhetoric and Belles Lettres” a părut să fi declanșat indirect nebunia pentru rezervații pentru căprioare, care erau folosite la jocurile de vânătoare (Olwig and Olwig 1979, 19; Whitney 1924; Smith 1762–63, Lecture, 21 January 1763).

Mai târziu, Smith (1790b, 183; vezi și Comito 1971) a salutat creșterea preferințelor pentru un habitat care să pară cât mai apropiat de natură:

Acum câțiva ani era la modă ornamentarea unei grădini cu tisă și arbuști, tăiați pentru a forma piramide artificiale, și coloane și vase, și obeliscuri. Acum e la modă să consideri asemenea îndeletniciri ca fiind ridice și nenaturale. Figura unei piramide sau a unui obelisc, însă, nu e cu nimic mai nenaturală față de arbuști, la fel ca o bucată de porfir nu e nenaturală față de marmură.

Într-adevăr, concepția lui Smith despre peisajele „naturale” era foarte pe plac gusturilor burgheziei. Să ne amintim modul în care Peel și-a imaginat „afacerea și amuzamentul” pe care și-a bazat apărarea Legii Jocurilor.

John Ruskin (1866, 61) descrie această viziune burgheză mai detaliat:

Idealul vostru în privința vieții umane este, cred eu, acela că aceasta ar trebui să fie dusă într-un mod plăcut și într-o lume ondulantă, sub care se ascunde fierul și cărbunele peste tot. Pe fiecare dâmb plăcut al acestei lumi trebuie să se afle o casă frumoasă, cu două aripi; și grajduri și trăsuri; un parc de dimensiuni moderate; o grădină mare; și plimbări plăcute cu trăsura printre arbuști. În această conac trebuie să trăiască monahii favoriți ai divinității: gentleman-ul englez și soția sa, plină de grație, și familia sa frumoasă; mereu gata să aibă bijuterii pe care să le ofere soției, și rochii de bal frumoase pentru fetele sale, și vânători pentru băieții lui, și vânători în munți pentru el însuși. În josul dâmbului, trebuie să fie o fabrică; care să nu se întindă pe mai mult de o milă, cu motor cu aburi și, la fiecare capăt, și la mijloc cuptoare înalte de trei picioare. În această fabrică trebuie să fie mereu oameni care muncesc, între 800 și 1000, care nu beau niciodată, nu fac grevă niciodată, se duc în fiecare duminică la Biserică, și mereu vorbesc cuviincios. Nu toți cei din burghezie au putut să-și realizeze acest vis, dar destui au făcut-o astfel încât să transforme înfățișarea națiunii.

Thomas Jefferson (1950–, 681–83) a observat efectul rezervării pentru vânatoare a întinderilor enorme de pământ în Franța. Spre meritul lui, a recunoscut importanța economică a rezervării acestui pământ numai pentru vânatoare, într-o scrisoare pe care i-a trimis-o pe 28 octombrie 1785 lui James Madison (nu viitorul președinte) din Fontainebleau, o regiune în care regele mergea la vânatoare în fiecare toamnă:

În Europa, pământurile sunt ori cultivate ori închise și ținute departe de cultivatori. Industria manufacturieră trebuie astfel să fie limitată necesității, nu alegerii. (Jefferson 1787, 42)

Niciunde însă lucrurile nu au mers atât de departe ca în Anglia. Potrivit lui Engels (1894, 213; vezi și Marx 1977, 892–95), pentru fiecare hectar de teren obștesc destinat cultivării în urma îngrădirilor, trei hectare de pământ scoțian au fost transformate în rezervații de vânatoare pentru câprioare. Marx (1977, 892) a observat: „Toată lumea știe că nu sunt păduri adevărate în Anglia. Câprioarele din rezervații sunt crescute ca animale domestice, sunt la fel de grase ca și consilierii din Londra. Scoția e astfel ultimul refugiu al „nobilei pasiuni.”

Discuția lui Marx despre rezervațiile de câprioare merită atenție într-o anumită privință. E singura referire în partea a 8-a a „Capitalului” care discută economia gospodăriilor din Anglia după ce economia politică clasică și-a impus regulile (ibid., 892–93).

Transformarea pădurilor în rezervații de câprioare, bine păzite, a reprezentat etapa finală a dispariției vechilor drepturi feudale asupra țăranimii. Astfel, această discuție e conformă cu interpretarea limitată a acumulării primitive ca fiind un fenomen pre-capitalist. Prin contrast, înlocuirea oilor cu câprioarele, analizată de Marx tot în partea a 8-a, reprezintă impunerea unei restricții asupra producerii hranei și îmbrăcăminte, care e pe deplin explicabilă în termenii cererii și ofertei. Dacă nobilii preferau să-și folosească pământul pentru vânatoare, ei nu atacau în mod direct oamenii. Dacă lâna sau carnea de oaie au devenit mult mai scumpe ca urmare a acestui fapt, nu putem trage la răspundere nici un individ anume. Și totuși, efectul nu e mai puțin grav pentru oamenii care au avut de suferit.

Nu intenționez să împing definirea acumulării primitive prea departe pentru a include și înlocuirea oilor cu câprioarele. Vreau doar să includ acele cazuri care au avut un impact direct asupra posibilității unei gospodării de a-și asigura singură cele necesare existenței. Exemplul rezervațiilor de câprioare sugerează într-adevăr cum o asemenea acumulare primitivă, într-un sens mai larg, poate avea loc fără aplicarea arbitrară a forței.

Capitolul 4: Diviziunea socială a muncii și a producției gospodăriilor

Producția de mărfuri și diviziunea socială a muncii

Baza oricărei diviziuni dezvoltate a muncii, mijlocite prin schimbul de mărfuri, o constituie separarea orașului de sat. Se poate spune că întreaga istorie economică a societății este rezumată în mișcarea acestei opoziții. —Karl Marx, „Capitalul”

Analiza noastră asupra Legilor Jocurilor ne-a pregătit să ne uităm la conceptul lui Marx privind diviziunea socială a muncii. Așa cum Marx a dezvoltat conceptul de acumulare primitivă în opoziție cu conceptul lui Smith de acumulare originară, așa a reușit și să conceapă categoria de diviziune socială a muncii în opoziție cu un alt concept Smithian—acela al diviziunii muncii. Cu siguranță, Marx nu a fost mulțumit cu modul în care Smith a considerat diviziunea muncii. Chiar i-a și scris lui Engels, în 1862, că își dorea să folosească „Capitalul” pentru a arăta că „în atelierele mecanice, diviziunea muncii, așa cum forma baza producției și cum fusese descrisă de Adam Smith, nu există, de fapt.” (Marx and Engels 1985, 351).

În timp ce diviziunea muncii a lui Smith descria organizarea muncii într-o fabrică individuală de ace de gămălie, diviziunea socială a muncii a lui Marx se referă la împărțirea economiei în mai multe firme și industrii independente. Cu alte cuvinte, convenționala diviziune socială a muncii se referă la organizarea în interiorul unei fabrici, unde angajatorul împarte munca între angajați. Noțiunea lui Marx de diviziune socială a muncii, prin contrast, descrie cum munca se împarte între mai multe locuri de muncă, care sunt coordonate de relațiile de piață, mai degrabă, decât de o persoană cu autoritate din interiorul unui anumit loc de muncă. Rezultă o compartimentare a procesului de muncă ce împarte economia în entități separate care se specializează pe producerea anumitor obiecte, cum ar fi acele, fierul, mâncarea etc. Diviziunea socială a muncii, astfel, cuprinde ceea ce economiștii moderni numesc „organizarea industrială”, deși aceasta are un scop mai larg și nu se limitează la producerea unor anumite mărfuri.

În faimoasa fabrică de ace de gămălie a lui Smith, *mâna vizibilă* a managementului era cea care ținea lucrurile sub control, și care desemna sarcini speciale pentru fiecare angajat, în timp ce *mâna invizibilă* cumva determina cât cărbune e necesar și cât trebuie folosite mașinăriile pentru a produce acele de gămălie. Capitalul, credea Marx, manipula în mod conștient împărțirea economiei. Conceptul său de diviziune socială a muncii cerea ca forțele care determinau organizarea industrială a unei economii să fie la fel de vizibile ca mâna care distribuie munca în interiorul fabricii de ace de gămălie.

Marx a acordat o importanță considerabilă analizei sale asupra diviziunii sociale a muncii în lucrările publicate; încă de la „Poverty of Philosophy” („Sărăcia Filosofiei”) (1847, 128, 135).

Cu un an înainte, Marx a observat: „Diviziunea muncii implică de la bun început diviziunea condițiilor de muncă, a uneltelor și a materialelor, și astfel duce la scindarea capitalului acumulat între proprietari diferiți” (Marx and Engels 1846a, 73).

În „Capitalul”, Marx a mers mai departe și a susținut: „Diviziunea socială a muncii... formează fundamentul pentru toată producția de mărfuri” (Marx 1977, 471; vezi și Lenin 1908, 37–38, unde aceeași idee e repetată de două ori).

Acest „fundament pentru producerea mărfurilor”, cum Lenin (1908, 38) l-a denumit la începutul „Dezvoltării Capitalismului în Rusia”, a fost îngropat cu discreție în textele clasice pre-marxiști ai economiei politice clasice.

În aducerea la lumină a acestei istorii, atât micii producători cât și modul feudal de producție au fost dezgropate, iar rădăcinile capitalismului scoase la vedere.

Forma mărfurilor și diviziunea socială a muncii

Înainte să cercetăm motivul pentru care Marx credea că diviziunea socială a muncii forma baza producției mărfurilor, să ne uităm la perspectiva economiei convenționale.

În general, economia convențională, datând chiar din primele zile ale economiei politice clasice, a fost uitucă în ce privește teoria diviziunii sociale a muncii pentru că economiștii de atunci considerau că aceasta va fi determinată în mod tehnic de natura mărfurilor produse. Doar să luăm în considerare portretul făcut de Joseph Lowe (1823, 61) „Situăției de fapt din Anglia de azi”:

În Londra, clasa producătorilor de pantofi e împărțită, spune dl.Gray, între cei care fac pantofi pentru bărbați și cei care fac pantofi pentru femei; între cei care croiesc modelul ghetelor, și cei care le cos. Chiar și croitorii, deși fiecare e văzut de oameni ca făcând toată ziua același lucru, sunt împărțiți între cei care fac haine, cei care fac veste etc.

Accentul pus de Lowe asupra acestor diferențieri indică drumul către literatura modernă a diviziunii sociale a muncii, deși în nici un caz el nu avea cum să prevadă larga diversitate de mărfuri disponibile în societatea de azi. Perspectiva lui Lowe este conformă cu viziunea lui Smith și a altor clasici ai economiei politice.

Un text modern sintetizează această perspectivă, susținând că, până acum, în ce privește mărfurile, „energia consumată e o marfă produsă care e tratată ca variabilă, și nu ca parametru” (Walsh și Gram 1980, 5).

Cu alte cuvinte, structura diviziunii sociale a muncii este o dată prederminată mai degrabă, decât rezultatul unei alegeri individuale sau colective.

Setul mărfurilor preexistente, așa cum le-a listat Lowe, formează o matrice în jurul căreia se naște diviziunea socială a muncii.

Diviziunea socială a muncii poate, de fapt, să varieze considerabil, dar înțelegerea acestui fenomen necesită reconsiderarea chiar a naturii mărfurilor.

În urmă cu mai multe decenii, cine și-ar fi imaginat că un consumator modern va avea de ales între atâtea sortimente de pâine (vezi Lancaster 1966)? În fața acestei diversități incredibile, Robert Triffin (1940, 89) a respins conceptul de industrie ca fiind o categorie potrivită pentru economie. Marx (1981, 3:637) însuși a forțat legătura între multitudinea schimbătoare a mărfurilor și diviziunea socială a muncii, când a observat: „Piața de mărfuri se dezvoltă într-un mod similar diviziunii sociale a muncii; separarea între diferite munci productive transformă produsele respective în mărfuri, în echivalente unele altora, făcându-le să își servească atât lor cât și piețelor.”

Marx a făcut aluzie la relația dintre mărfuri și diviziunea socială a muncii, observând că „legătura dintre muncile independente... este, de fapt, aceea dintre respectivele produse și mărfuri” (Marx 1977, 475). Banii sunt doar „obiectificarea legăturii sociale” (Marx 1974, 160).

Pentru a face această relație mai clară, trebuie să facem un pas înapoi și noi și să ne întrebăm ce anume au mărfurile în comun. Ele sunt produsele muncii care sunt scoase la vânzare pe piață. Cu alte cuvinte, mărfurile sunt produse finite „care sunt vândute ca mărfuri... din moment ce fără a fi vândute nu pot fi privite ca produse finite” (Marx 1977, 952; vezi și 166).

Atunci ce este un produs?

Marx (1977, 475–76n) a examinat odată această chestiune în termenii industriei de umbrele din Statele Unite. Înainte de Războiul Civil, cei care făceau umbrele asamblau cel mult părțile componente ale umbrelor. Prin urmare, componentele individuale, cum ar fi mânerele, erau mărfuri. Dacă firmele care produceau aceste mânere ar fi asamblat și ele umbrele, atunci aceste mânere nu ar mai fi existat ca mărfuri.

Congresul Statelor Unite a făcut distincția între componentele care erau mărfuri și cele care nu erau mărfuri în timpul Războiului Civil, când a instituit o taxă asupra circulației mărfurilor din acea vreme. Producătorii erau obligați să plătească această taxă când vindeau componentele cuiva care le asambla, care, la rândul său, trebuia să plătească o taxă adițională asupra valorii totale a produsului finit.

Congresul a respins protestele industriașilor în privința taxării multiple. Marx a fost de acord cu judecata Congresului: „Un lucru este produs „când este făcut” și este făcut „când e gata de vânzare” (ibid.). Engels a susținut un punct de vedere similar într-o notă pe care a inserat-o în „Capitalul”: „Pentru a putea deveni o marfă, produsul trebuie să fie transferat unei alte persoane, căreia îi servește ca valoare, prin intermediul schimbului de mărfuri” (Marx 1977, 131). Citim de asemenea în „Teoria Valorii Adăugate”: „Ca valori, mărfurile au o importanță socială... Valorile implică într-adevăr „schimburi”, dar schimburile sunt schimburi făcute de oameni. De fapt, conceptul de „valoare” presupune „schimbul” de produse” (Marx 1963–71, 129).

Este aceasta o observație trivială? Deloc. Citatul menționat se referă la legislația Congresului care ne amintește că forma în care mărfurile apar poate fi nedeterminată.

Când producătorii de umbrele din Statele Unite cel mult asamblau componentele umbrelor, fiecare componentă individuală era o marfă. Totuși, dacă, de exemplu, producătorii de mânere le-ar fi asamblat tot ei, atunci mânerele de umbrele nu ar mai fi circulat pe piață.

Structura intențională a diviziunii sociale a muncii

O singură dată Adam Smith (1976, I.i.4, 15) a făcut într-adevăr aluzie la diviziunea socială a muncii, printr-o observație făcută la repezeală: „Separarea diferitelor afaceri și ocupații unele de altele pare să fi avut loc în urma acestui avantaj” al specializării care apare în urma diviziunii muncii. Dar el nu a dus această analiză mai departe. Deși a dedicat un capitol întreg afirmației că „diviziunea muncii... trebuie întotdeauna limitată de dimensiunea pieței” (Smith 1976, I.iii.1, 31), el nu a făcut nimic pentru a arăta cum anume aceste forțe ale pieței ar fi putut genera acea specializare.

De fapt, tradiția economiei politice clasice în mod efectiv i-a învățat pe economiștii din generațiile care i-au urmat să evite să se gândească și să analizeze diviziunea socială a muncii.

Economiștii de mai târziu, în general, au făcut chiar și mai puțin decât Smith în analizarea diviziunii sociale a muncii. Obişnuita neglijare a acestui subiect a lăsat un gol serios în teoria economică modernă (vezi Marx 1977, 486).

Karl Rodbertus, care, cu excepția lui Marx, a fost singurul care a recunoscut importanța teoretică a diviziunii sociale a muncii, a susținut că o analiză corectă a categoriilor de bază ale economiei naționale era de neconceput fără noțiunea prealabilă a diviziunii sociale a muncii.

Rodbertus (1899, 93–109) era îngrijorat că diviziunea muncii lui Smith nu ducea decât la analizarea comportamentului individual. Astfel, el l-a acuzat pe Smith că metoda sa era incompletă. Diviziunea socială a muncii trebuie văzută în contextul capitalului, în general. Din păcate, doar câțiva economiști au adoptat punctul de vedere al lui Rodbertus. Marx a fost printre ei.

Din fericire, reținerea lui Marx (1977, 165) de a avea încredere în aparențe era mult mai puternică decât a lui Lowe. El nu considera un obiect ca fiind marfă doar pentru că putea fi recunoscut ca vestă sau ca gheată.

Obiectele de folosință deveneau mărfuri numai pentru că erau produsele muncii unor indivizi particulari care munceau independent unul de celălalt. Din moment ce producătorii nu intrau în contact social între ei până când nu schimbau mărfuri între ei, caracteristicile specifice sociale ale muncii lor private apăreau numai în momentul când avea loc acest schimb.

Cu alte cuvinte, munca indivizilor privați se manifesta ca un element al muncii totale a societății numai în urma relaționării între ei, care avea loc sub forma de schimburi stabilite între produse și prin înțelegerea între producători. (vezi și Marx 1981,3:1020)

În contrast cu Lowe, metodele lui Marx (1977, 202, 207) de definire a industriilor se bazau pe relațiile sociale sub forma mărfurilor: „Articularea cantitativă a organismului de producție al societății, prin care elementele sale disparate sunt integrate într-un sistem de diviziune a muncii este la fel de hazardată și spontană ca și articularea calitativă... Se dezvoltă o întreagă rețea de conexiuni sociale de natură originală, care sunt cu totul în afara controlului agenților umani.”

Spre deosebire de Marx, economiștii moderni s-au concentrat exclusiv asupra mai familiarei diviziuni Smithiene a muncii. Unde economiștii, inclusiv cei moderni, s-au atins în rarele ocazii de diviziunea socială a muncii, ei au exclus cu totul analiza relațiilor sociale de producție (vezi Marx 1977, 486; Perelman 1991a).

Chiar și când economiști distinși ca Nicholas Georgescu-Roegan (1971) au abordat subiectul diviziunii sociale a muncii, acest aspect al muncii a trecut cu totul neobservat.

Importanța strategică a diviziunii sociale a muncii

Potrivit interpretării tipice a istoriei economiei politice, mercantiliștii și-au arătat, în toată splendoarea, ignoranța în ce privește forțele pieței când au desenat scheme de organizare și de controlare a activității economice.

Prin contrast, economia politică clasică, în înțelepciunea ei, se pare că le-a lăsat în seama pieței.

De fapt, această dihotomie induce în eroare. Cu siguranță, economia politică clasică se preocupa de diviziunea activităților economice între diferitele națiuni.

Economiștii politici britanici, chiar și cei care erau în mod ostentativ anti-mercantiliști, preferau ca cele mai profitabile activități să aibă loc în regatul britanic, sau, dacă nu, măcar în acele locuri care erau în avantajul britanicilor.

Să luăm în considerare, de exemplu, atacul lui Nassau Senior asupra Legilor Porumbului. El nici măcar nu a făcut apel la argumentele teoretice asociate în general cu comerțul liber. În schimb, s-a opus Legilor Porumbului din cauza impactului lor asupra strategiei globale a regatului britanic. Senior a avertizat că, dacă englezii continuau să-și protejeze piața de mărfurile din import, țări ca Statele Unite și Germania își vor stabili ținte industriale (vezi Senior 1841; McCulloch 1841, 10; citat în Fay 1932, 86–87; B. Hilton 1977, 115, 184, 280). Potrivit lui Senior, dacă britanicii ar fi deschis piețele importurilor de grâu, ar fi reușit să protejeze hegemonia industrială engleză prin provocarea competitorilor lor să se specializeze în producerea de materii prime.

Un membru Whig a fost foarte explicit în privința logicii acestei gândiri, și a explicat, în timpul dezbaterilor din Parlament asupra Legilor Porumbului din 1846, că comerțul liber era „un principiu benefic” prin care „națiunile străine puteau deveni colonii valoroase pentru noi, fără să luăm asupra noastră responsabilitatea guvernării lor.” (citat în Semmel 1970, 8).

În cuvintele unui gânditor modern, abolirea Legilor Porumbului a presupus „crearea unei piețe engleze vaste pentru grâul străin; în acest mod, națiunilor agricole ale lumii li se poate oferi o miză în Imperiul Englez al Comerțului Liber” (Semmel 1970, 205).

Friedrich List, scriind dintr-o perspectivă germană în același an cu Senior, a fost de acord cu englezul în privința impactului comerțului liber, și l-a acuzat pe acesta că va condamna pentru totdeauna Germania la o poziție de subordonare față de Anglia, fiind distribuitorul ei agricol. El i-a acuzat pe englezi că au conspirat pentru a menține Germania în rolul de vasală a Angliei.

List era în mod special supărat din cauza generozității faimoase pe care englezii o arătau, în mod particular, comercianților germani, inclusiv economiștilor politici (List 1841, 7–8).

Lucille Brockway (1979) a scos în evidență dimensiunile până la care britanicii au mers în structurarea diviziunii internaționale a muncii. În particular, ea a detaliat rolul pe care l-au jucat cei care studiau plantele în construirea sistemului lumii capitaliste.

La o primă vedere, aventurile lui Charles Darwin și ale altor botaniști britanici par să nu aibă vreo legătură cu economia politică clasică, dar ele au avut o misiune economică vitală.

Brockway demonstrează dimensiunea până la care chiar și activitățile științifice, aparent inocente, au făcut parte, de fapt, dintr-un efort concertat de a organiza o diviziune socială a muncii pe plan global.

America Latină a fost binecuvântată probabil cu cele mai exotice resurse genetice cunoscute lumii, dar redusă densitate a populației a făcut ca exploatarea acestui potențial genetic să fie un proiect foarte

costisitor. Pentru a exploata arborii de cauciuc sau de chinină ai Americii Latine, coloniștii ar fi trebuit să cultive pământul Americii Latine folosind foarte puțină forță de muncă, sau importând-o, sau puteau să cultive astfel de recolte în alte părți.

Cum în Asia era din belșug forță de muncă ieftină, britanicii au ales ultima variantă. Au dus indieni săraci să muncească pe plantațiile din Malaezia, Ceylon sau Mauritius. Deși britanicii au importat o parte dintre muncitorii indieni pentru plantațiile lor din emisfera vestică, ca să transporte forța de muncă în îndepărtata Americă de Sud era foarte scump.

Prin urmare, britanicii au preferat să transfere resursele genetice în apropierea bazinelor lor de muncă ieftină.

Era doar o mică problemă care le stătea în cale: britanicii nu dețineau mijloacele de a crește aceste recolte. Tehnic, asta nu i-a descurajat.

Britanicii i-au însărcinat pe botaniștii lor să obțină modul în care aceste plante puteau fi cultivate prin orice mijloace posibile ca să le poată produce în coloniile lor din Asia britanică. În mare măsură, au reușit. Britanicii pur și simplu au refuzat să recunoască orice drept de proprietate al oamenilor pe care îi conduceau asupra acestor teritorii de la periferie, furând multe plante valoroase din America Latină, ceauri din China, fără să le treacă o secundă prin cap să acorde vreo compensație — un exemplu dramatic de acumulare primitivă a resurselor biologice.

Apoi au cultivat aceste plante pentru a le putea produce în alte zone, ceea ce a permis britanicilor să restructureze organizarea internațională a agriculturii tropicale.

Această reorganizare a unui factor cheie al economiei mondiale a contribuit într-o măsură foarte importantă la expansiunea industrială a Angliei. Așa cum List (1841, 70) a scris: „Se poate stabili, ca regulă, că, cu cât mai bogată și mai puternică e o națiune, cu atât mai mult exportă produse fabricate, și cu atât mai mult importă materie primă, și cu atât mai mult consumă resurse tropicale.”

Britanicii s-au gândit la opțiunile pe care le aveau în acele vremuri. Deja în 1774, Samuel Johnson (1774, 61) a pus întrebarea retorică: „De ce orice națiune și-ar dori ce are deja? De ce unele mirodenii nu sunt transplantate în [coloniile britanice] din America? De ce ceaiul e adus în continuare din China?”

James Anderson (1777, 188) a discutat și el beneficiile transplantării unor mirodenii foarte prețioase, pretinzând că „Francezii au încercat să obțină plante tinere de la producătorii de mirodenii olandezi; și au reușit, deși nu fără a fi scăpați din ochi de acea națiune suspicioasă”.

El nu a oferit nici un indiciu că populațiile indigene din Indonezia sau din altă parte ar fi avut vreo miză în această chestiune.

La doi ani după ce Samuel Johnson a meditat asupra posibilității de a planta ceai în altă parte, Adam Smith le-a atras cititorilor săi atenția asupra complexe diviziuni sociale a muncii necesară producerii hainelor de lână: „Cât comerț și câtă navigație... câți constructori de nave, câți marinari, și câți instructori în ale navigației, câți oameni care fac frânghii trebuie să fi fost implicați pentru a aduce diferitele substanțe necesare vopsitului, care adesea se găseau în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii?” (1976, I.i.11, 23).

Nu e deloc lipsit de importanță că Smith a neglijat să ia în considerare situația celor care cultivau plantele. Conștiința economiei politice clasice nu era tulburată de asemenea „detalii”.

Ar trebui să credem că clasicii economiei politice erau cu totul neștiutori în privința importanței modelării diviziunii sociale globale a muncii? Erau ei chiar așa de chiori să nu poată vedea faptul că diviziunea socială a muncii forma fundamentul pentru producerea mărfurilor?

Deloc.

Clasicii economiei politice nu aveau să ignore cu totul munca în marele lor proiect. Ei au realizat că masele de muncitori prezentau o provocare mai mare decât mutarea și cultivarea unor semințe sau rădăcini. Spre deosebire de legume, oamenii aveau propriile lor minți; se puteau opune imperativului acumulării de capital. Ca răspuns la aceasta, clasicii economiei politice căutau strategii pentru a manipula diviziunea socială a muncii în așa fel încât să crească puterea capitalului vis-a-vis de muncă.

Relațiile sociale și diviziunea socială a muncii

Marx a dezvoltat o altă distincție care mergea în paralel cu dihotomia dintre cele două diviziuni ale muncii. El s-a referit la munca din atelierul unui anumit patron ca fiind „capital variabil”.

Prin contrast, el a etichetat munca, pe care o implica producerea de bunuri intermediare și pe care patronul o cumpăra pentru a o folosi în atelierul său, ca fiind „capital constant”.

Capitalul variabil e variabil din cauză că puterea de muncă – capacitatea muncitorului de a munci – lasă o plusvaloare care se regăsește în produsul final. Capitalul constant, prin contrast, abia transferă o valoare preexistentă într-o marfă finală fără a produce nici un surplus.

Marx a evidențiat capitalul variabil ca fiind sursa de valoare adăugată din cauza unui motiv perfect valabil. Angajatorul are nevoie să îi comande muncitorului la un anumit punct al producției, asigurând că materialele sunt folosite într-un mod econom, fără risipă, pentru ca el să poată face profit. Cumpărarea de bunuri intermediare îl poate ajuta pe un angajator să extragă o valoare adăugată de pe urma muncii depuse de muncitori în atelierul său, dar bunul intermediar, în sine, nu produce o plusvaloare – cel puțin nu din perspectiva lui Marx.

Observați că puterea de a munci care produce capitalul constant e capital constant numai din punctul de vedere al firmei care cumpără marfa respectivă.

Cu alte cuvinte, materialele pe care capitalul constant le reprezintă sunt pasive față de capitaliștii care le cumpără. Alți angajatori care ocupă o nișă în diviziunea socială a muncii, însă, câștigă profit din producerea acelorași bunuri.

Deci, în timp ce munca nu produce nici o plusvaloare pentru firma care îi cumpără produsele, aceeași putere de muncă care produce capitalul constant e capital variabil în ce-l privește pe angajatorul care cumpără acea putere de muncă.

La fel, această putere de muncă e capabilă să producă valoare adăugată pentru acel angajator.

În această schemă, toți angajatorii trebuie să găsească o oportunitate pe piață care să ofere un profit potențial și apoi să aleagă capitalul constant potrivit pe care să-l folosească în scopul de a obține profit. Făcând asta, angajatorii sunt responsabili de exercitarea autorității directe asupra muncitorilor dintr-o firmă anume. Ei exercită numai autoritate indirectă asupra altor muncitori alegând dacă să cumpere sau nu mărfurile intermediare pe care acești alți muncitori le produc.

Ca angajatori ei ajustează combinația de capitaluri constante pe care le cumpără, și modifică diviziunea socială a muncii. Cu schimbarea diviziunii sociale a muncii, același obiect poate să apară ca fiind capital constant sau nu, depinzând dacă a fost scos pe piață sau a fost folosit în interiorul procesului de producție în acea formă.

În cuvintele lui Marx (1981, 2:218), în procesul de producție, „formele materiale ale existenței capitalului constant” se pot schimba. În termenii diviziunii sociale a muncii, Marx reprezintă un progres semnificativ față de economia contemporană. În timp ce economiștii moderni iau de-a gata faptul că schimbările tehnologiei generează noi industrii și duc la dispariția altora, ei aproape niciodată nu recunosc faptul că diviziunea muncii se poate schimba cu un set fix de tehnologii.

George Stigler (1941, 76) a fost poate singurul economist modern de până recent care a luat în considerare interdependența diviziunii sociale a muncii, observând că „partea procesului productiv care e dusă la îndeplinire într-o unitate particulară e o considerație accidentală.”

Ulterior el a sugerat că masiva amestecare a diviziunii sociale a muncii reflectă abilitatea pieței de a răspunde condițiilor în schimbare. El a folosit ca exemple industriile de armament și de bijuterii

britanice pentru a demonstra fluiditatea diviziunii sociale a muncii (Stigler 1951, 147–48; citându-l pe Allen 1929, 56–57, 116–17). Elizabeth Bailey și Ann Friedlander (1982, 1028) îl creditează și ele pe Edward Robinson (1932) cu meritul de a fi observat că modificările de preț pot schimba diviziunea socială a muncii. Acum, că afacerile au adoptat cu larghețe practica outsourcing-ului, unii economiști au început să realizeze că granițele unei firme se pot schimba, dar nici unul dintre ei nu a putut pricepe întreaga ramificație a diviziunii sociale nedefinite a muncii.

Să revenim la cazul anterior al industriei de umbrele pentru a explora natura schimbării diviziunii sociale a muncii. În acest exemplu, capitalul constant pe care producătorii de mănere l-au cumpărat a fost transformat într-un capital constant diferit, mănerele umbrelor, care în cele din urmă sunt integrate în produsul finit – umbrelele. Mănerele de umbrele ar înceta să mai fie o marfă, dacă industria i-ar fi integrat pe verticală pe producătorii de umbrele și dacă aceștia și-ar fi produs ei singuri și mănerele. Prin urmare, ce este sau ce nu este o marfă definește partajarea diviziunii sociale a muncii (pentru mai multe detalii vedeți Perelman 1987, capitolul 4).

În timp, diviziunea socială a muncii devine din ce în ce mai rafinată. Așa cum Alfred Marshall (1920, 241) a observat: „Această subdiviziune a funcțiilor, aflată în creștere, sau „diferențiere”, așa cum e numită, se manifestă cu privire la industrie... ca... o intimitate și o fermitate din ce în ce mai mari ale legăturilor între părțile separate ale organismului industrial.”

În mod similar, analiza lui Wassily Leontief (1966, 49) referitoare la structurile input-output-urilor l-a făcut să concluzioneze: „Cu cât este mai extinsă și mai avansată economia, cu atât mai completă și articulată este structura ei. Statele Unite și Europa produc o treime și respectiv un sfert din producția totală de bunuri și servicii. Nu e surprinzător, prin urmare, că tabelurile lor de input-output oferă aceeași structură triunghiulară [structura relațiilor input-output]” (vezi și Kuznets 1965, 195).

Deja la vremea sa, Marx (1977, 460) a raportat că 500 de modele diferite de ciocane erau produse numai în Birmingham. O asemenea proliferare a produselor reflecta posibilitatea multor modele alternative ale diviziunii sociale a muncii. De exemplu, de fiecare dată când o firmă înlocuia un tip de ciocan cu altul, în procesul de producție, modifica diviziunea socială a muncii. Dovada lui Stigler confirmă presupunerea lui Marx că industriile moderne trec printr-o dezintegrare verticală semnificativă, la fel ca și printr-o integrare verticală. (Stigler 1951; Marx 1981, 2:119).

În privința neîntreruptei reorganizări a diviziunii sociale a muncii, Marx (1977, 467) a observat: „...sticlăriile mai mari din Anglia își fabrică singure creuzetele de argilă, pentru că de calitatea lor depinde esențialmente reușita sau nereușita produsului. Aici manufactura unui mijloc de producție este combinată cu manufactura produsului. Invers, manufactura produsului poate fi combinată cu alte manufacturi, în care produsul însuși servește la rîndul său ca materie primă, sau cu ale căror produse se combină ulterior. Astfel, de pildă, manufactura de flintglas se combină cu șlefuitul sticlei sau cu turnătoria de alamă, aceasta din urmă în vederea montării unor garnituri de metal pe diverse obiecte de sticlă. Diferitele manufacturi combinate formează, în acest caz, secțiuni mai mult sau mai puțin separate în spațiu ale unei singure manufacturi de ansamblu, constituind în același timp procese de producție independente, fiecare cu propria sa diviziune a muncii.”

Vreau să subliniez că acest rezultat nu e în nici un caz definitiv. Un număr infinit de aranjamente este posibil. Mai mult, diviziunea socială a muncii evoluează în mod dinamic, spre deosebire de satele indienilor nativi, unde, așa cum Marx (1977, 477) a remarcat, diviziunea muncii era „cristalizată, și făcută să fie permanentă prin lege.”

Marx nu și-a urmat totdeauna propria sa logică. Cu o ocazie, el a căzut într-un determinism tehnologic, care a permis ca dependența din ce în ce mai mare de mașinăriile care produceau la scară mare să determine în cele din urmă diviziunea socială a muncii. El a scris: „În pofida anumitor avantaje pe care le prezintă, manufactura combinată nu dobîndește pe bază proprie o adevărată unitate tehnică. O asemenea unitate ia naștere abia o dată cu transformarea manufacturii în industrie mecanizată.” (ibid., 467).

Desigur, Marx nu a avut avantajul de a vedea rapida concentrare și deconcentrare de bunuri și servicii, atât de obișnuite în zilele noastre. În acest moment, nu îmi e clar dacă un telefon va deveni în

cele din urmă extensia unui computer sau dacă un computer va deveni extensia unui telefon, pentru a da un singur exemplu.

În concluzie, distincția între diviziunea Smithiană a muncii și diviziunea socială a muncii a lui Marx este vitală pentru înțelegerea naturii producției de mărfuri. În acest sens, Marx (ibid., 474) a insistat: „În ciuda numeroaselor analogii și legături dintre ele, diviziunea socială a muncii din interiorul societății, și cea din interiorul unui atelier diferă numai ca nivel, nu și ca natură.” Pentru Marx (ibid., 477), „într-o societate în care modelul capitalist de producție prevalează, anarhia în diviziunea socială a muncii și despotismul în diviziunea manufacturieră a muncii se condiționează reciproc.”

Producția și diviziunea socială a muncii

Unii economiști cercetează un subiect căruia i-au spus „economia dimensiunii”, „economia de anvergură” (Panzer and Willig 1981). Această teorie descrie cum o firmă decide să completeze o operațiune în interiorul mai mult decât unei părți din preexistentă diviziune socială a muncii. Nu răspunde întrebării cum diviziunea socială a muncii în sine s-ar putea schimba odată cu crearea unei matrice cu totul diferite.

În exemplul lui Marx cu producătorii de umbrele, putem vedea cu ușurință cum o schimbare răpândită în scopul producției ar putea elimina mânerele de umbrelă ca marfă.

În sens invers, mânerele de umbrele ar putea dintr-o dată să apară ca marfă.

Mai general, procesul de producție poate fi rupt practic în orice punct al lui. Cu alte cuvinte, mai degrabă decât să completeze producția de bunuri finite, o firmă putea decide să pună produsele nefinite pe piață, ca mărfuri.

Alte firme puteau crea o nouă industrie care să continue procesul de producție până la obținerea produselor finite.

Din nefericire, economiștii din mainstream nu au folosit avantajul descoperirii lui Marx în privința interdependențelor din interiorul diviziunii sociale a muncii. De fapt, ei nici nu au părut conștienți de importanța diviziunii sociale a muncii. Astfel, analiza lor e în general incapabilă de a pătrunde sensul a ceea ce Marx a numit „lăcașul tainic al producției” (1977, 279) . [„la intrarea căruia stă scris: No admittance except on business – Intrarea particularilor strict oprită.”]

De fapt, economiștii principali par să se fi dat peste cap pentru a evita să vadă cochilia aflată la vedere în interiorul căreia era creată producția: firma (vezi Perelman 1991a).

Această practică reflecta o problemă mai adâncă. În cea mai mare parte a lor, economiștii de profesie s-au luat după Smith în presupunerea că firma nu era nimic altceva decât o țeavă pasivă prin care se mișcau resursele între activitățile alternative, doar că firma avea oportunitatea de a folosi în avantajul său puterile de monopol. (Tomlinson 1986, 224)

Deși diviziunea socială a muncii se desfășoară conform legilor ei particulare și între anumite limite, Marx a susținut că, în cele din urmă, diviziunea socială va depinde de relațiile sociale ale producției.

În aceeași linie, Engels i-a scris lui Conrad Schmidt, într-o scrisoare datată 27 octombrie 1890:

Acolo unde există diviziunea muncii pe scară socială intervine și un proces de autonomizare a muncilor parțiale una față de cealaltă. Producția este, în ultimă instanță, factorul hotărâtor. Dar de îndată ce comerțul cu produse se autonomizează față de producția propriu-zisă, el urmează o mișcare a sa proprie care, deși în general e dominată de aceea a producției, își urmează totuși, în ceea ce privește unele laturi și în cadrul acestei dependențe generale, propriile sale legi, inerente naturii acestui factor nou. Această mișcare își are propriile ei faze și acționează, la rândul ei, asupra mișcării producției. (Marx and Engels 1975, 397)

La fel ca Friedrich Hayek (1945), Marx and Engels au recunoscut evoluția spontană a diviziunii sociale a muncii, dar spontaneitatea pe care ei au văzut-o nu era un aspect al libertății. Reflecta însă o dezordine care provoca uriașe suferințe umane.

În mod specific, spontaneitatea relațiilor de piață era folosită pentru a scoate în evidență condițiile autoritare care existau în interiorul unei firme, precum și presiunile care forțau muncitorii să se supună sistemului de muncă salariată.

Coerciția, acumularea primitivă și cele două diviziuni ale muncii

Comentând asupra relației între coerciție și cele două diviziuni ale muncii, Marx (1847, 136) a scris:

Se poate spune chiar, ca regulă generală, că cu cât mai puțină autoritate prezidează asupra diviziunii muncii în interiorul unei societăți, cu atât mai multă diviziune a muncii se dezvoltă în interiorul unui atelier, și cu atât mai mult ea e subiectul autorității unei singure persoane.

Am fi în spiritul ultimelor lucrări ale lui Marx dacă am citi „cu cât mai puțin transparentă e autoritatea”. Acest citat de mai sus minimizează manipularea intenționată a diviziunii sociale a muncii în ce privește efectul ei asupra claselor specifice din interiorul dezvoltării unei economii capitaliste.

În ciuda acestor calificări, acest pasaj scoate în evidență o ruptură interesantă care se produce sub capitalism. În societățile precapitaliste, tradiția (inclusiv autoritatea personală a celor care ocupau vârfurile ierarhiei) determina diviziunea muncii – atât în interiorul societății cât și în interiorul locului de muncă.

Tradiția – cazul cel mai extrem fiind sistemul de caste al Indiei – determina în mare măsură diviziunea socială a muncii în sensul că oamenii în general adoptau meseria sau ocupația înaintașilor.

Autoritarismul bazat pe sistemul de clasă era absent la început în atelierul de muncă. În schimb, stăpânii existau în conformitate cu obiceiul. Deși îi controlau într-o măsură mare pe ucenici, ucenicii puteau avea așteptări rezonabile ca într-o anumită perioadă de timp să ajungă și ei stăpâni.

Pentru Marx, acumularea primitivă reflecta accelerarea rupturii acestor metode tradiționale de organizare a muncii.

Manipulând diviziunea socială a muncii, stăpânii mijloacelor de producție puteau forța oamenii să muncească pentru salarii și să se supună autorității despotice a capitaliștilor. În acest sens, diviziunea socială a muncii era o precondiție pentru diviziunea modernă a muncii.

În timpurile străvechi, când tradiția era încă atât de puternică încât acumularea primitivă părea nenaturală pentru foarte mulți oameni, muncitorii și-au exercitat dreptul de a-și controla munca prin intermediul drepturilor de proprietate tradiționale.

De exemplu, în 1823, cei care lucrau la războaiele de țesut bumbac au protestat față de restructurarea muncii lor, susținând:

„Calificările unui țesător pot fi considerate proprietatea sa și mijlocul prin care el se întreține. E o proprietate la fel de reală pentru el așa cum clădirile și terenurile sunt (proprietate) pentru alții. La fel, calificările lui costă timp, iar punerea lor în practică costă bani.” (citată în Rule 1987, 106; vezi și Wilentz 1984, 241).

Într-un sens, țesătorii aveau dreptate. În practică, retorica lor implica faptul că acumularea primitivă determinase o masivă transformare a diviziunii sociale a muncii, care se extindea mult mai departe decât evacuarea oficială a țăranilor de pe pământurile lor.

Evacuarea oamenilor de pe proprietățile lor tradiționale de la țară a pus în mișcare un proces care în cele din urmă va distruge mijloacele de producție ale țesătorilor – productivitatea care poate fi atribuită îndemânării lor – prin intermediul restructurării procesului muncii.

Acumularea primitivă a oferit angajatorilor o aparent inepuizabilă sursă de aprovizionare cu forță de muncă ieftină care putea reduce salariile țesătorilor din moment ce mașinăriile au înlocuit lucrul de mână.

Țesătorii au interpretat această restructurare a industriei lor de bumbac ca fiind o altă formă de acumulare primitivă, reprezentată de furtul a ceea ce azi am putea numi capitalul lor uman.

În timp ce logica țesătorilor ar putea părea naivă, cel puțin ei au realizat că acumularea primitivă era intim legată de relațiile sociale ale structurii capitaliste care începea să se formeze.

În timpuri mai apropiate de noi, Harry Braverman (1974) le-a amintit cu vigoare cititorilor săi strânsa relație dintre coerciție și diviziunea muncii la locul de muncă.

El a atribuit evoluția diviziunii moderne a muncii controlului crescut al procesului de muncă ca fiind o consecință a separării muncii intelectuale de munca manuală.

Deși țesătorii nu gândeau așa sofisticat ca Braverman, asociind diviziunea socială a muncii de diviziunea muncii la locul de muncă, ei au făcut, de fapt, un pas mai departe decât a mers Braverman.

Gospodăria ca agent de producție

Să fim mai expliciti în privința schimbărilor pe care noua diviziune socială a muncii le-a sudat. Să ținem minte că economia politică a început într-o vreme în care diviziunea socială a muncii nu evoluase prea departe. Am exagera analiza dacă am descrie mediul economic de atunci citând descrierea societății precapitaliste făcută de Marx (1965, 79), în care „fiecăre gospodărie individuală conține în ea însăși o întreagă economie, care se formează ca un centru independent de producție” (Marx 1965, 79; 1977, 616n; 1852, 478; Engels 1881, 460). În orice caz, o asemenea interpretare nu ar fi cu totul lipsită de acuratețe.

Descrierea făcută de John Rae (1834, 57–58) vieții de la frontiera canadiană în secolul 19, arată în ce măsură o gospodărie reușea să se întrețină singură, cum fermierii transformau în haine de lână și încălțări lână și pielea pe care o obțineau de la animale.

Desigur, descrierea lui Rae nu arăta cum era exact viața din Anglia precapitalistă, dar poate ilustra atmosfera din jurul unei gospodării care se auto-întreținea.

În mod similar, statul feudal era în mare măsură capabil să se întrețină singur. Potrivit lui Marx, registrele contabile agricole din Evul Mediu existau numai în mănăstiri (Marx 1967, 2:134n). Istoria lui Keith Tribe (1978, chap. 4) făcută literaturii administrării fermelor reflectă în mod clar schimbarea ușoară către o preocupare mai mare față de considerațiile pieței.

Cu siguranță, majoritatea gospodăriilor de la începutul societăților capitaliste nu avea nici o concepție privind modul modern în care se ține contabilitatea. Înainte de dezvoltarea producției moderne capitaliste, nu se putea localiza o graniță clară care să separe acele activități direcționate către producția de bunuri pentru vânzare pe piață, de cele făcute pentru a fi folosite în gospodărie.

De exemplu, când, în secolul 17, bancherii din Londra au apelat la autoritățile locale să crească prețul pâinii, ei au trimis un raport despre costul săptămânal al unei brutării, inclusiv al brutarului, al soției sale, patru distribuitori plătiți, doi ucenici, doi servitori, și trei sau patru copii ai brutarului.

Afacerea, unde se produceau mii de pâini, se desfășura în casa în care locuia brutarul. Întreținerea și hrănirea muncitorilor și a familiei brutarului erau văzute ca fiind costuri integrate în procesul de producție (vezi Laslett 1971, 1–2; Kautsky 1899, 156; Weber 1923, 172).

Poate cel mai obișnuit, cel mai modern păienjenis de economii comerciale și domestice a avut loc în instituția pensiunilor, a chirișilor. În Statele Unite în timpul secolului 19, aproape o cincime din familiile clasei muncitoare, cercetate de Oficiul de Muncă, cazau chiriși (Smuts 1959, 14; vezi și Harvey 1976, 282; Stearns 1974, 416). Luarea în chirie era în special importantă pentru familiile de imigranți. Un studiu din 1908 a descoperit că dintre slavii din Homestead, Pennsylvania, 43 la sută acceptau chiriși.

În jumătate dintre aceste familii, chirișii asigurau mai mult de 25 la sută din totalul veniturilor unei familii (Byington 1910, 142–44; vezi și Jensen 1980, 20; Greer 1979, 117).

Dezvoltarea capitalismului a separat locul de muncă de locuință.

Această ruptură între producția gospodăriei și mărfurile din producție a devenit din ce în ce mai pronunțată pe măsură ce capitalismul a evoluat, deși această diviziune a vieții și a muncii a continuat să fie mai mult aparentă decât reală. Cele două erau strâns legate, însă, în termenii procesul general de reproducere. În cuvintele lui Marx (1977, 718; vezi și 1033):

Conservarea și reproducerea continuă a clasei muncitoare rămâne o condiție permanentă a reproducerii capitalului. Capitalistul poate să lase fără grijă îndeplinirea acestei condiții pe seama instinctului de conservare și de perpetuare al muncitorilor. Singura lui grijă este de a limita consumul lor individual pe cât posibil la strictul necesar, și e departe de a folosi

acea brutalitate sud-americană cu care muncitorul este constrâns să consume alimente mai substanțiale în locul altora mai puțin substanțiale.

În consecință, producția gospodăriei trebuie să fie luată în considerare în conjuncție cu procesul social de muncă în general. Așa cum Marx a observat (1977, 717), deși

Consumul muncitorului este de două feluri. În producția însăși, el consumă prin munca sa mijloace de producție și le transformă în produse de o valoare mai mare decât aceea a capitalului avansat. Acesta este consumul său productiv. El este în același timp consumul forței sale de muncă de către capitalistul care a cumpărat-o. Pe de altă parte, muncitorul cheltuiește pentru procurarea mijloacelor de subzistență banii ce i-au fost plătiți atunci când i-a fost cumpărată forța de muncă: acesta este consumul său individual. Consumul productiv și consumul individual al muncitorului sînt deci total diferite. În cazul consumului productiv, el acționează ca forță motrice a capitalului și aparține capitalistului; în cazul consumului individual, ei își aparține lui însuși și îndeplinește funcții vitale în afara procesului de producție. Rezultatul unuia este viața capitalistului, iar rezultatul celuilalt este viața muncitorului.

Transformarea gospodăriei

În acest punct, vreau să duc noțiunea de diviziune socială a muncii puțin mai departe.

Cum am menționat anterior, analiza lui Marx asupra diviziunii sociale a părut să se refere la împărțirea procesului de producție a mărfurilor în unități independente pe care ni le putem imagina ca fiind firme. Pentru că sunt interesat aici de inter-relația dintre producția salariată și non-salariată, voi interpreta procesul de producție ca mergând dincolo de producția directă a mărfurilor.

Voi folosi conceptul de diviziune socială a muncii pentru a include toată munca ce e folosită din perspectiva economiei, indiferent că e plătită cu salariul sau nu e plătită deloc.

Toată munca efectuată în interiorul unei gospodării pentru reproducerea economică, precum și producția intră în această definiție a diviziunii sociale a muncii.

Prin reproducere, vreau să spun acele activități cum ar fi reprovizionare cu oameni care muncesc pentru salarii și creșterea noilor generații de muncitori.

Analizând rolul unei gospodării în procesul de producție scoate în evidență două puncte cruciale. Primul se referă la importanța procesului neîntrerupt al acumulării primitive. Al doilea, o asemenea analiză oferă o matrice teoretică ce clarifică politica pe care clasicii economiei politice au menținut-o în privința diviziunii sociale a muncii.

În interiorul acestui sistem transformat, capitalul cere ca gospodăria să funcționeze ca o fabrică (vezi Cairncross 1958, 17). În termenii de reproducere, gospodăriile erau fabrici mai speciale care se specializau în producția de muncitori, „asemenea părților componente ale unor mașinării imense pe care ei le comandă” (Senior 1841, 504). Alte aspecte ale vieții aveau să fie subordonate acestui scop (vezi Hammond and Hammond 1919, 6).

La fel cum o fabrică combină munca făcută de ființe vii cu alte mărfuri (capitalul constant) pentru a produce bunuri de vânzare, gospodăria din clasa muncitoare combina și ea munca ființelor vii cu alte mărfuri (capitalul variabil) pentru a produce un produs care putea fi vândut, (vezi Rae 1834, 203; Senior 1928, capitolul 2, secțiunea 3).

Prin urmare, „consumul nu e pur și simplu consumul de... materiale [sau servicii], ci mai degrabă consumul de însuși consum”(Marx 1974, 301).

În cele din urmă, lucrurile consumate în gospodărie aveau să servească pentru producerea și reproducerea puterii de muncă. În această privință, Marx (1977, 719) le-a atras atenția cititorilor asupra rolului integral al gospodăriei ca fiind un agent de producție când a scris:

Așadar, din punct de vedere social clasa muncitoare este, chiar și în afara procesului de muncă nemijlocit, o anexă a capitalului, ca și instrumentul de muncă neînsuflețit.

Pentru Marx (ibid., 323n), „Însăși puterea de muncă este, înainte de orice, materialul naturii întruchipat de organismul uman”, destinat să fie folosită ca muncă salariată.

Jean-Baptiste Say (1880, 333n) chiar a extins această noțiune la limitele ei logice definind „un om în toată firea...[ca] fiind capital acumulat”, echipat pentru a câștiga profit.

Deși gospodăria e similară fabricii în sensul că ambele combină munca și alte elemente pentru a produce un produs finit, relațiile sociale sunt diferite.

Așa cum Marx (1977, 909) a explicat:

Fusurile și războaiele de țesut, răspândite înainte în întreaga regiune, sînt concentrate acum, ca și muncitorii, ca și materiile prime, în cîteva mari cazărmi ale muncii. Și din acest moment fusurile, războaiele de țesut și materiile prime s-au transformat, din mijloace ale unei

existențe independente a torcătorilor și țesătorilor, în mijloace de a-i comanda și de a storce de la ei muncă neplătită.

Ar putea să apară unele neînțelegeri, însă, din cauza faptului că acest capital variabil e adesea descris ca o valoare pe care muncitorii o primesc, în timp ce capitalul constant în mod frecvent se referă la lucrurile pe care ei le folosesc la locul de muncă.

În realitate, lucrurile aduse și în fabrici și în gospodării vin prin intermediul unor tranzacții.

În gospodării, însă, oamenii care muncesc dețin ei înșiși mijloacele de producție.

În acest sens, Marx (ibid., 1006; vezi și 717–18) a observat corect că „deși... schimbul de bani pentru puterea de muncă... nu intră în procesul imediat de producție, el se regăsește în întregul relațiilor de producție.”

Astfel, ar trebui să interpretăm gospodăria în termenii unui sistem contradictoriu al relațiilor sociale capitaliste, deși un asemenea efort nu e o chestiune ușoară.

Putem găsi în interiorul gospodăriilor capitaliste mijloace atât de sprijin reciproc, cât și de opresiune reciprocă (Humphries 1976; Humphries 1977; Lazonick 1978).

Școala franceză a contribuit la înțelegerea noastră asupra complexității gospodăriei atunci când ne-a atras atenția asupra noilor norme sociale de consum (vezi Aglietta 1979, 159ff.) care au fost impuse pentru a întări acele „fire invizibile”, care leagă munca de capital (Marx 1977, 719).

Engels (1891, 191–92; vezi și Weber 1923, 94) a făcut o observație corectă asupra decăderii relative a rolului familiei ca unitate autonomă odată cu dezvoltarea capitalismului.

Cu toate acestea, energiile productive ale gospodăriei rămân absolut necesare pentru o economie capitalistă, bazată, așa cum e, pe sistemul de muncă salariată.

Astfel, ar trebui să fim atenți să nu subestimăm continua importanță a gospodăriei ca un loc de producție în capitalismul modern, chiar dacă funcțiile ei specifice s-au schimbat.

Crearea de noi dependențe

În timp ce capitalismul a transformat procesul de muncă independent din gospodărie într-un „proces social” unificat (Marx 1977, 453), el a creat și o separare spațială a locului de muncă de gospodărie.

În același timp, capitalismul s-a alăturat altor locuri de muncă independente pentru a-și extinde mereu relațiile de piață.

În cuvintele lui Nassau Senior (1836, 76): „Natura pare să fi intenționat ca dependența reciprocă să unească toți locuitorii pământului într-o mare familie comercială”.

Stabilirea acestei „mari familii comerciale” a necesitat ca relativ autarhica structură economică a gospodăriei independente să fie demolată pentru a putea deveni de două ori dependentă.

În primul rând, urma să devină dependentă de mărfurile care erau în general produse în urma sistemului de muncă salariată.

În al doilea rând, pentru a achiziționa aceste mărfuri, cei care formau gospodăria erau nevoiți să aprovizioneze piața cu muncă salariată.

Desigur, dependența reciprocă a gospodăriei de economie, în general, nu e unică sistemului capitalist. De exemplu, Sir James Steuart (1767, 1:7) le-a amintit cititorilor săi că Herodot a socotit costul piramidelor în termeni de morcovi și cepe; oricum însă e puțin probabil că faraonii le-au oferit muncitorilor mărfuri echivalente și nu bani.

Sub capitalism, clasa muncitoare a fost lăsată cu responsabilitatea muncii pentru a câștiga salarii, apoi cu schimbarea acestor câștiguri pentru a obține mijloace prin care să subziste, și în cele din urmă cu combinarea eficientă a acestor mărfuri cu munca din interiorul gospodăriei pentru a-și putea reîmprospăta capacitatea (puterea) de muncă.

În acest sens, nici o altă formă de organizare socială nu a mers atât de departe în „transformarea timpului de viață în timp pentru muncă”. (Marx 1977, 799).

Adaptarea economiei unei familii la nevoile capitalului nu era mereu un proces lipsit de suferințe. Marx (1977, 517–18n) a scris despre cum mamele nu puteau alăpta pentru că erau prea înfometate și le dădeau copiilor, în loc de lapte de la sân, mixtură de opiu, și a descris consecințele lipsei de timp a familiilor pentru a-i învăța pe cei mici gătitul și cusutul.

Cu o ironie usturătoare, a adăugat:

Dar reiese evident în ce măsură capitalul a uzurpat în scopul autovalorificării sale munca necesară pentru trebuințele familiei. De asemenea, profitând de criză [criza de bumbac prin care industria textilă din Anglia a trecut în timpul Războiului Civil din America], în unele școli fetele de muncitori au învățat să coasă. A fost nevoie de o revoluție în America și de o criză mondială pentru ca tinerele muncitoare care filează pentru lumea întreagă să învețe să coasă! (ibid.)

Așa cum E. P. Thompson (1963, 416) a observat: „Fiecare fază a diferențierii industriale și a specializării a lovit... în economia familiilor, afectând negativ relațiile dintre soț și soție, părinte și copil, și făcând și mai brutală diferența între *muncă* și *viață*.”

Aceste deformări ale familiei tradiționale păreau un preț mic pentru promovarea capitalismului.

Clasicii economiei politice nu au discutat niciodată despre transformările din interiorul unei gospodării.

Unii au dat la o parte, formal, activitățile făcute în interiorul unei gospodării, ca fiind „muncă nereproductivă”, atunci când au discutat despre gospodăria aristocrată mai ales, pentru că așa cum vom

vedea la Smith, ei nu doreau să evidențieze modul în care nobilii își cheltuiau banii, pentru că aceștia angajau mereu servitori să le facă treburile casnice și munca în gospodărie.

În mod evident, clasicii economiei politice nu au putut minimaliza cu prea multă nonșalanță munca din gospodărie făcută de muncitori. Așa cum Marx(1963–1971, 3:166) a observat: „se întâmplă că cea mai mare parte a societății, asta înseamnă clasa muncitoare, face singură această muncă pentru ea însăși.”

Acest refuz de a discuta natura gospodăriei e cu atât mai nefericit. Ascunde o dimensiune vitală a economiei capitaliste. Vom vedea că legătura dintre producerea de mărfuri în fabrici și capacitatea de a munci în gospodărie se va dovedi a fi o combinație foarte profitabilă. Chiar și așa, mulți își doresc ca gospodăria să obțină un nivel mai mare de eficiență pentru a putea să-i scape pe angajatori de nevoia de a plăti salarii prea mari.

Asupra economiei economiilor domestice

Ideea că gospodăriile sărace se puteau descurca cu puțin cu siguranță era mai mult decât atrăgătoare.

Neil Smelser (1959, 351) a observat la începutul ultimei decade a secolului 18: „o avalanșă de scrieri predica clasei muncitoare să... înlocuiască legumele, porumbul indian etc., pentru mărfuri mai costisitoare pentru bugetul lor.”

Simultan, câteva lucrări au discutat modul în care povara costului ridicat al aprovizionării poate fi făcută mai ușoară. Eden a dedicat aproape 40 de pagini din studiul său frugalității săracilor din nord, și în 1806 Colquhoun a susținut că „un mai mare hatâr nu s-ar putea face oamenilor care muncesc decât punerea în circulație a artei gătitului mâncării cu cumpătare, fără mari cheltuieli.”

Bazându-se pe experiența sa în asigurarea hranei pentru armata bavareză și pentru deținuții din casele de săraci din Bavaria, a căror muncă el o folosea pentru a obține profit, expatriatul american Count Rumford (1795, 179) a presupus că „numărul de locuitori care pot fi întreținuți într-o țară depindea de produsul său intern, depindea aproape la fel de mult de arta gătitului, cât depindea și de starea agriculturii.”

Contribuția acestui domn la arta culinară a fost în inventarea rețetelor de supă, bazată pe descoperirea sa că apa era un înlocuitor perfect valabil pentru mâncare.

Din cauza economiilor asociate cu auto-întreținerea mașinărilor lor de muncă umane, angajatorii s-au arătat foarte interesați de cele mai intime activități ale angajaților lor.

Secretarul pentru protecția socială al Institutului American de Fier și Oțel a urgentat educarea muncitorilor despre „cum să mănânce regulat, câte alimente să mănânce și **cum să le mestece**, cât să bea, câte ore să se odihnească și câte să doarmă, și cum să-și aerisească locuințele..., cum să se spele pe mâini înainte de masă, cum să se spele zilnic pe picioare, cum să aibă grijă de ochii lor, de urechi, de nas, cum să-și spele dinții, și cum să-și curețe cu regularitate intestinale.” (citată în Montgomery 1979, 40)

Această capacitate de a lăsa forța de muncă să fie responsabilă și să aibă grijă de ea când salariile sunt insuficiente pentru a susține o familie a fost un imens hatâr pentru capital.

Chiar și când nici un venit din afară nu era necesar, efortul pe care forța de muncă îl consumă pentru a se organiza și pentru a avea grijă de ea scutește capitalul de o responsabilitate imensă (Marx 1977, 1033). De fapt, în capitolul său despre „Salariile pentru Muncă”, Smith a sugerat că acest factor arăta de fapt superioritatea sistemului muncii salariate față de sistemul sclavagist (1976, I.viii.41, 98; see also Marx 1977, 1033).

În orice caz, această distincție nu poate fi dusă prea departe. Și sclavii erau nevoiți să-și folosească timpul liber pentru a cultiva mâncare și pentru alte activități (vezi Friginals 1978; 1:121; Taussig 1979, 75).

De fapt, Rodney Hilton (1978, 273) chiar a sugerat că servitutea Europeană a început prima dată când Romanii le-au distribuit pământuri sclavilor lor pentru ca aceștia să se poată hrăni singuri.

Într-adevăr, mulți observatori au făcut comparații similare între munca salariată și sclavie. De exemplu, James Mill (1826, 219) a remarcat:

Care e diferența în cazul unui om care funcționează prin mijloacele unui truditor care primește salariu (în loc de a fi sclav)?... Singura diferență constă în modul de cumpărare.

Alții au acceptat că sclavii erau diferiți, dar considerau că această diferență era de fapt în avantajul sclavilor, despre care se crede că o duceau mult mai bine decât muncitorii plătiți cu salariul și lăsați în libertate (vez Cunliffe 1979, 7, 21).

Această idee își găsește un ecou modern în „Timpul Crucii” („Time on the Cross”, Fogel and Engerman 1974).

Într-o privință, sclavii erau mai norocoși decât cei care câștigau un salariu. Unii stăpâni de sclavi se simțeau obligați să aibă grijă de sclavii bolnavi și de cei care îmbătrâniseră.

Angajatorii muncitorilor plătiți cu salariul nu se simțeau împovărați de astfel de griji. Așa cum s-a exprimat pe șleau un manager american:

Eu îi privesc pe oamenii care muncesc pentru mine la fel cum îmi privesc și mașinăriile... Ei trebuie să aibă grijă de ei așa cum și eu am grijă de mine. Când mașinăriile mele îmbătrânesc și nu mai pot fi folosite, le arunc și îmi iau altele noi, și acești oameni sunt și ei tot niște mașinării.” (citată în Ware 1924, 77)

În cele din urmă, rolul economic al gospodăriei a ajuns să fie luat de-a gata și a fost considerat neimportant.

Producția și consumul de valori folosite în interiorul unei gospodării nu au mai fost subliniate pe nicăieri. În schimb, s-a pus accentul numai pe schimburile de valori.

Din perspectiva capitalului, familiile din clasele muncitoare doar își vindeau puterea de muncă pentru a achiziționa mărfuri scoase pe piață de firme care căutau mereu să-și maximizeze profiturile.

Gospodăria ca loc al consumului

Poate ca o moștenire a teoriei respinse privind munca neproductivă, economiștii moderni nu privesc în general gospodăria ca pe un loc de producție, ci ca pe un agent al consumului. Chiar și așa, preocuparea față de economiile gospodăriilor nu a dispărut cu totul.

O carte intitulată „The Practical Housekeeper” („Gospodina Practică”) susținea: „Așa cum afacerea unui om asigură mijloacele unui trai confortabil, așa e și datoria femeii să folosească cu cumpătare acele mijloace, și să păstreze ordinea și armonia în toate cele”(Matthaei 1982, 115).

Peter Stearns (1974, 18; 1974a, 404) a oferit o listă lungă de critici ale soțiilor britanice în timpul erei victoriene pentru că nu reușeau să se comporte cu destulă cumpătare economică.

Alfred Marshall s-a alăturat corului de plângăcioși (1920, 119). A susținut că soțiile britanice și americane nu erau la fel de bune în

a se descurca cu mijloace limitate... așa cum erau soțiile franceze, nu pentru că nu știau cum să cumpere, ci pentru că nu puteau produce produse finite bune din materiale brute ieftine cum ar fi legumele. Se vorbește despre economia domestică adesea ca făcând parte din știința consumului: dar asta e doar pe jumătate adevărat. Cele mai mari neajunsuri ale economiei domestice, în ce privește o mare parte a clasei muncitoare anglo-saxone, sunt mai degrabă neajunsuri ale producției decât ale consumului.

Marshall avea o poziție neobișnuită în două privințe. În primul rând, puțini economiști și-au bătut capul să observe importanța procesului de consum – cu excepția celor care au negat afirmația că muncitorii consumau în exces, mai ales alcool. Chiar și mai important, în al doilea rând, Marshall a legat consumul gospodăriei de procesul general de producție.

Philip Wicksteed (1910, 18) a fost printre acei puțini economiști care au făcut aluzie la munca productivă a femeilor, dar mai ales doar în ce privea alocarea resurselor. În „The Common Sense of Political Economy”, el a oferit multe detalii cu privire la rolul pe care mamele îl jucau în familii prin cumpărarea și gătitul mâncării. Ulterior, el a menționat exemplul umplerii raței, dar toate exemplele sale aveau loc în cadrul unei liste lungi, care includea rugăciunile de familie și cultivarea în general a unui simț estetic (ibid., 159). Chiar și aici, el doar s-a folosit de asta pentru a-și demonstra teoria sa subiectivă că „principiul rămâne de necontestat că importanța marginală scade pe măsură ce volumul total al satisfacției se umflă mereu”.

Prezentarea în contrast a muncii femeilor în lucrările lui Marshall și Wicksteed îi arată meritele primului.

Deși Marshall ar fi putut pur și simplu să reflecteze asupra ecoului Victorian al mișcării de creștere a eficienței producției gospodăriei asupra acumulării capitaliste, cel puțin el a recunoscut că munca domestică, din interiorul unei gospodării, este un agent de producție mai degrabă decât să o limiteze la un loc de consum.

Distincția lui Marshall între eficiența consumului și producției în interiorul unei gospodării intra în conflict cu teoria economiei convenționale.

Astăzi, teoria neoclasică dominantă asupra gospodăriei apără status-quo-ul susținând că sistemul capitalist servește cel mai bine intereselor de consumator ale gospodăriei, măsurate în termenii de maximizare a folosirii individuale.

Potrivit acestei teorii, profesorii se așteaptă ca studenții lor să aplice aparatul teoretic al utilizării maximizării pentru a explica unele fenomene diverse cum ar fi dimensiunea de risipă a mâncării, a cititului, a dormitului, și chiar a mărimii familiei (Becker 1965, 503, 509, 513–14).

Desigur, satisfacția personală a familiei din clasa muncitoare a fost ultimul lucru la care s-au gândit fondatorii economiei politice clasice.

Marx (1977, 718) a denunțat corect importanța oricărei considerații asupra satisfacției, ca și categorie de bază de studiu în cercetarea gospodăriei, când a spus că hrănirea unui animal folosit la muncă în gospodărie nu devine un aspect mai mărunț al procesului de producție doar pentru că animalului îi place ce mănâncă.

Nassau Senior (1928, 1:172) a exprimat o opinie similară: „Și cu ce e diferită consumarea mâncării de către un muncitor față de alimentarea cu cărbune a unui motor? Pur și simplu în aceea că muncitorul [sic] simte o plăcere când consumă mâncare, în timp ce motorul cu aburi nu simte nimic.”

Economiștii neoclasici nu ar trebui să fie scoși în evidență pentru că au ratat să vadă relația dintre circuitul de producție și consum. Și multor teoreticieni marxiști li se poate face același reproș în privința acestui subiect.

Deși această ratăre e mai puțin întâlnită în lucrările recente, care au fost obligate să trateze acest subiect în urma chestiunilor ridicate de feministe, mult prea adesea lucrările marxiste se bazează pe schema în care formațiile precapitaliste sunt identificate cu producția valorilor folosite, în contrast cu capitalismul, în care producția e tratată simplu ca marfă de producție.

Evoluția teoriei producției gospodăriei

Observați că am făcut ceea ce ar putea să pară două afirmații în contradictoriu în legătură cu rolul producției gospodăriei. Mai devreme am accentuat rolul acumulării primitive în promovarea dezvoltării capitalismului prin restrângerea eficienței gospodăriei după ce a fost depusă de mijloacele de a se întreține singură.

Acest capitol accentuează interesul capitalului în mărirea eficienței producției gospodăriei. Cum poate fi rezolvată această contradicție?

La nivelul cel mai grosier, atitudinea către producția gospodăriei depinde de stadiul dezvoltării capitaliste.

Într-o vreme în care auto-aprovizionarea era un obstacol serios în calea extinderii modului capitalist de producție, economia politică clasică a exprimat o ostilitate neobosită față de condițiile care ajutau clasa muncitoare să fie capabilă să își asigure singură traiul.

Odată ce economia politică a devenit încrezătoare că economia gospodăriei era suficient de înșurubată în rolul său de producător care va fi subordonat modului capitalist de producere de bunuri, economiștii au părut să nu se mai arate deloc interesați de evoluția diviziunii sociale a muncii.

În schimb, au făcut presiuni asupra gospodăriilor pentru a deveni producători și mai eficienți de forță de muncă. În cele din urmă, după ce problemele cererii efective au câștigat proeminență din ce în ce mai mare, economiștii au început să trateze gospodăria ca un loc al consumului.

Prin urmare, rolul gospodăriei ca un loc de producție a fost lăsat în general uitării.

Economiștii politici moderni, condiționați să se uite la gospodărie ca la un agent al consumului, au construit justificarea capitalismului în jurul conceptului de maximizare a folosinței (vezi Cairncross 1958). Prinsă în această perspectivă îngustă, economia modernă și-a dovedit sieși că e prost echipată pentru a putea înțelege cum a evoluat în timp rolul de producție al gospodăriei.

Și mai rău, găsim o tăcere generalizată în privința interesului pe care l-a arătat economia politică clasică în privința controlării și regularizării vieții private a clasei muncitoare.

Gospodăriile și rolul în schimbare al diviziunii sociale a muncii

La începutul secolului 20, industria din Statele Unite a văzut aparatele casnice pe care le scotea pe piață ca fiind analoage echipamentului industrial cu care aprovizionau fabricile. În această privință, afacerile au încercat să creeze noi piețe prin descoperirea aparatului casnice care ar fi putut revoluționa potențialul productiv al muncii din gospodărie.

Intenția sa era de a face ca „proprietarul sau operatorul aparatului casnice să se adapteze... la transformarea tehnicilor de prelucrare manuale la cele ale procesului făcut de mașinării.” (citată în Ewen 1976, 164).

De exemplu, în culmea Taylorism-ului, producătorii de aparate casnice angajau experți în timp și mișcare pentru a proiecta bucătăriile în scopul de a impune și în interiorul gospodăriei ritmul de muncă al sistemului capitalist (ibid., 166; see also Gideon 1948, 512ff.).

Astăzi, noi privim aceste aparate casnice ale gospodăriilor ca fiind un aspect al consumului mai degrabă decât al producției, deși scopul lor e industrial.

De fapt, „muncitorul american are la dispoziția sa un câștig de capital la el acasă mai mare decât în fabrica unde muncește” (Cairncross 1958, 17).

Un număr de factori au atras atenția asupra rolului productiv al gospodăriei.

Nici un observator al gospodăriei moderne nu poate să nu fie izbit de numărul enorm de bunuri care reduc timpul necesar pentru munca depusă în treburile casnice.

Mâncarea a devenit procesată și hainele sunt făcute de-a gata, și totuși tendințele semnificative care se opun par să fi trecut neobservate.

Așa cum capitalismul însuși a devenit mai complex, la fel au devenit și necesitățile pe care le impune gospodăriei.

Procesul de reîmprospătare a energiei muncitorilor e făcut mai complicat de dificultatea specială accentuată de munca și viața într-o societate capitalistă modernă (Aglietta 1979, 158; Gorz 1968, 88ff.).

În ciuda faptului că în aparență gospodăria modernă ar reduce timpul pentru muncile casnice, acele sarcini care rămân în interiorul economiei sale au devenit în mod frecvent mult mai solicitante. Alcătuirea bugetului și mersul la cumpărături ies în evidență aici (Walker and Woods 1976). „Munca femeilor” a devenit, în multe aspecte, mai consumatoare de timp ca niciodată. Importanța muncii casnice neplătite este departe de a nu fi lipsită de consecințe. În 1968, când Produsul Brut Național a fost de 864 miliarde de dolari, se estima că valoarea de piață a bunurilor și serviciilor produse în gospodăriile din Statele Unite era de 212 miliarde de dolari (vezi Burns 1976, 22; Scitovsky 1976, 86–89, 279–82; Eisner 1979).

Desigur, aceste cifre referitoare la producția gospodăriilor sunt foarte imprecise.

De exemplu, Robert Eisner (1988) estimează că valoarea producției neplătite din interiorul gospodăriilor ajungea de la 20 la 50 la sută din Produsul Național Brut.

Chiar și estimarea mai mică reprezintă o contribuție semnificativă la standardul nostru de viață. Mai mult, William Nordhaus și James Tobin (1972, 518) estimează că rația de consum nescos pe piață față de cel scos pe piață a crescut de la 3:5 în 1929 la 3:4 în 1965, deși asemenea estimări pot fi foarte pătinoare pentru că exclud tranzacțiile de afaceri care nu sunt înregistrate (vezi Bowsher 1980).

O parte din consumul gospodăriilor poate fi anti-etic pentru producție. Fumatul și folosirea în exces a alcoolului sunt primele care vin în minte. Oricum, consumul poate promova producția chiar și când nu pare să aibă legătură directă cu refacerea capacității psihologice a clasei muncitoare.

Să luăm, de exemplu, curiozitatea neobosită a acelor tineri care îi atrage de la a se juca jocuri video la a le crea. Creatorii de jocuri video, în schimb, inventează tehnici care se dovedesc inestimabile în progresul graficii computerizate.

Cum gospodăria e un agent de producție, putem recunoaște cu ușurință cum noile mărfuri influențează diviziunea socială a muncii.

Așa cum am arătat mai devreme, gospodăriile din Statele Unite își spală ele singure hainele. În secolul 20, întreprinzătorii comerciali au aigurat – prin spălătoriile din orașe – mare parte din spălatul hainelor, care nu mai avea loc în interiorul gospodăriilor.

Odată cu introducerea mașinii de spălat, multe familii au început să-și spele ele singure hainele ori acasă, ori la spălătoriile automate (Hartman 1976).

Gary Becker (1965, 508) descrie modele similare în ce privește istoria bărbieritului.

Aceste exemple indică modul în care locuința poate deveni din nou un centru de producere de bunuri.

Odată cu creșterea importanței prelucrării informației, mai multe afaceri economisesc costuri pe spațiile de birouri dându-le de lucru acasă muncitorilor.

Acest sistem e benefic profiturilor în mai multe privințe. Salariile nu trebuie să mai acopere costul transportului (vezi Vicker 1981). Mai mult, separarea fizică a muncitorilor reduce riscul ca ei să se poată organiza între ei.

În acest sens, capitalul modern nu e ignorant în privința rolului pe care îl joacă gospodăria în interiorul economiei.

În altă parte am folosit o analiză similară pentru a explica modul în care schimbarea diviziunii sociale a muncii a accelerat procesul de acumulare capitalistă în sectorul agriculturii (Perelman 1991b).

O schemă simplă a acumulării primitive și a procesului social de muncă

În această secțiune, voi dezvolta o simplă teorie pentru a explica rolul producției gospodăriei în procesul de acumulare capitalistă.

Clasicii economiei politice erau conștienți de logica acestui model, deși nici unul nu l-a articulat într-o formă explicită așa cum voi face acum în cele ce urmează.

De fapt, deși clasicii economiei politice în general au exclus rolul economiei de subzistență din lucrările lor teoretice, ei erau în mod acut conștienți de ramificațiile sale practice.

Când s-au referit la acest proces prin care economia gospodăriilor era înhămată la nevoile capitalului, ei erau implicați în mod tipic în discuții despre chestiuni practice privind politicile, cum ar fi politicile în privința Irlandezilor sau Legile Săracilor.

În aceste lucrări mai puțin teoretice, clasicii economiei politice în mod constant au pledat pentru politici a căror intenție era aceea de a reduce economia de subzistență, astfel încât să poată promova o nouă diviziune socială a muncii care ar fi fost și mai profitabilă pentru capital.

Această discontinuitate expusă între exprimările teoretice și aplicarea în practică a economiei politice clasice devine evidentă odată ce gospodăria e înțeleasă ca o parte integrală din sistemul de producere a bunurilor de producție.

În acest model, observăm că gospodăria tipică a unei familii din clasa muncitoare își împarte ziua între munca pentru salariu și ceea ce am putea numi „producția gospodăriei”.

Acest termen include atât auto-aprovizionarea cât și producerea de mâncare și de bunuri obținute de pe piață. Deși gospodăria rămâne un element esențial în procesul mai general al producției de bunuri, un element cheie o distinge de restul întreprinderilor capitaliste în cadrul contextului economiei de piață: nici o valoare nu e atribuită muncii casnice efectuată în scopul auto-susținerii ei.

După Marx (1977, 659, 983), măsurăm valoarea puterii de muncă prin valoarea mărfurilor care sunt consumate pe parcursul reproducerii acelei puteri de muncă.

Valoarea mărfurilor depinde de suma cantităților directe de muncă folosită în producție împreună cu cantitatea indirectă de muncă consumată în procesul de depreciere.

Aceste valori ignoră cantitatea de muncă din interiorul unei gospodării care contribuie la reproducerea puterii de muncă din cauza faptului că numai mărfurile care sunt vândute pe piață au o valoare atribuită (vezi Perelman 1987, capitolul 4).

Marx (1981, 3:665) nu a susținut explicit acest punct de vedere în analizarea valorii puterii de muncă, dar a părut să îl indice în afirmația că valoarea puterii de muncă e egală cu valoarea capitalului variabil, care „constă material din mijloacele de subzistență ale muncitorilor, o porțiune din propriul lor produs. Dar nu sunt plătiți pentru el în bani.”

Cu alte cuvinte, consumul în natură al muncitorilor pare să fie exclus din capitalul variabil.

Așa cum prețurile și valorile mărfurilor individuale pot să difere în producția industrială, la fel poate și valoarea puterii de muncă să decurgă din valorile mărfurilor consumate în interiorul unei gospodării a clasei muncitoare.

Unele familii vor avea moduri de consum atipice, dar pe ansamblu, asemenea diferențe se vor estompa când vom avea de-a face cu media unui mare număr de gospodării.

Observați că schimbarea diviziunii sociale a muncii între munca din interiorul gospodăriei și munca salariată va afecta valoarea puterii de muncă, și, astfel, valoarea mărfurilor produse prin acea putere de muncă.

De exemplu, dacă o gospodărie tipică ar fi să-și facă ea singură pâinea în loc să o cumpere, munca brutarilor comerciali nu va mai fi calculată în valoarea puterii de muncă.

Din moment ce munca folosită la coacerea pâinii în interiorul gospodăriei nu intră în valoarea acestui calcul, valoarea puterii de muncă va scădea cu cantitatea egală cu valoarea pâinii cumpărate anterior, mai puțin valoarea ingredientelor.

Prin contrast, considerați ce se întâmplă când o firmă reduce consumul de capital constant prin integrarea mai multor procese de producție în interiorul ei.

Această reducere a puterii de muncă anterior incorporată în produsele cumpărate de către firmă ca inputs va echilibra creșterea puterii de muncă în interiorul firmei (see Perelman 1987, chap. 4).

Prin urmare, valoarea mărfii produse în interiorul firmei rămâne neschimbată.

Modelul scheletic

Putem vedea relația dintre gospodărie și întregul proces de producție mai clar, așa cum e ilustrată într-o simplă diagramă. *Ilustrația 1* arată cum funcționează un sistem simplificat de producere a mărfurilor în care gospodăria nu apare ca agent al producției. Capitalul constant (C) e combinat cu puterea de muncă (LP) pentru a produce mărfurile (W), care sunt folosite să înlocuiască atât capitalul constant cât și capitalul variabil (V), sau care sunt puse la dispoziție pentru consumul capitalist sau pentru acumularea capitalistă, așa cum arată săgeata care pleacă din căsuța W .

Ilustrația 2 recunoaște gospodăria ca agent al producției. Timpul de muncă e împărțit între producția din interiorul gospodăriei (H) și producția de mărfuri, reprezentate de dimensiunile V și S , unde cea din urmă înseamnă plusvaloarea. Spargem ziua completă de muncă în trei segmente: (1) numărul de ore pe care o gospodărie le dedică producției pentru ea însăși; (2) numărul de ore în care familia muncește pentru salarii în timp ce produce acele bunuri și servicii pe care le va cumpăra ulterior ca mărfuri; și (3) numărul de ore în care muncesc pentru salarii în timp ce produc acele bunuri și servicii care vor fi cumpărate de alte clase.

Din comoditate, să presupunem că punctul 2 al timpului e dedicat producției celor necesare și că a punctul 3 mărfurilor de lux și bunurilor pentru acumularea capitalistă.

Acest al treilea segment ar trebui să măsoare plusvaloarea.

În plus, să presupunem că toate cele necesare sunt consumate de muncitori și că mărfurile de lux sunt consumate de alte clase. Din moment ce modelul e static, presupunând că mărfurile pentru acumularea capitalistă durează pentru totdeauna și că nu necesită înlocuire, putem considera mărfurile destinate acumulării capitaliste ca fiind mărfuri de lux.

În cele din urmă, acest model adoptă o altă simplificare care e adesea asociată cu Marx, dar care de fapt și-a avut originea în economia politică clasică (vezi Senior 1836, 174): totalul tuturor gospodăriilor poate fi tratat ca o singură entitate.

Acum să sumarizăm acest model scheletic.

Urmând această abordare tipică a economiei politice clasice, modelul nostru presupune că standardul de viață al muncitorilor reprezintă un nivel normal de subzistență.

Pentru a produce aceste bunuri de subzistență, să presupunem că clasa muncitoare muncește un număr fix de ore indiferent dacă face această muncă în gospodărie sau într-o firmă. Această afirmație implicit presupune că aceeași tehnologie e folosită în gospodărie sau în sectorul de producere de bunuri.

Modelul și ziua de muncă

Astăzi, presupunerea că tehnologia identică e folosită și la firmă și în gospodărie ar putea părea puțin plauzibilă, dar cel puțin în primele faze ale dezvoltării economice, muncitorii efectuau aceleași sarcini folosind aceleași tehnologii, fie că erau la fabrică, fie că își asigurau lor cele necesare traiului (Marx 1977, 425; Marglin 1974; vezi și critica lui Marglin în Landes 1987). În acest sens, Marx (1977, 645, 1019–38) a descris controlul timpuriu al capitalului asupra producătorilor tradiționali ca fiind cel mult „formal”:

În acest proces simplu e clar că acest capitalist nu a produs nici materia primă, nici uneltele, nici mijloacele de subzistență pentru țesător și pentru filator. Tot ce a făcut capitalistul a fost să le restricționeze acestora, puțin câte puțin, munca, făcându-i astfel dependenți de a vinde, făcându-i dependenți de *cumpărător*, de *negustor* și, în cele din urmă făcându-i să producă doar *pentru* și *prin* intermediul lui. Le-a cumpărat munca de la bun început, cumpărându-le produsul muncii lor. (Marx 1974, 510)

Din moment ce totalul zilei de muncă și durata de timp necesară producerii bunurilor de consum pentru muncitori sunt date fixe, numărul de ore folosite pentru a produce bunurile de lux e fix și el.

Cu cât o gospodărie își produce singură cele necesare, cu atât va avea nevoie de mai puține salarii pentru a-și atinge standardul de viață.

Să ne amintim că, deși timpul dedicat muncii salariate e variabil, timpul dedicat producerii de bunuri de lux nu e.

Această trăsătură e centrală acestui model. Prin urmare, împărțirea timpului între producția de bunuri necesare gospodăriei și producția celor necesare în timpul muncii salariate e singura variabilă a sistemului.

De ce le-ar păsa capitaliștilor de împărțirea zilei de muncă între munca din gospodărie, sau munca pentru auto-aprovizionare, și munca salariată? La urma urmei, cantitatea de bunuri de lux e identică în ambele cazuri.

Presupunerea fundamentală a acestui model se referă la lungimea zilei de muncă.

O zi plină de muncă nu reprezintă o condiție universală în societate, ci mai degrabă un ideal pe care capitalul în mod activ speră să-l atingă.

Pentru a-l realiza e nevoie ca acești capitaliști să găsească o cale prin care să facă clasa muncitoare să participe la munca salariată.

Și totuși, acest țel nu e o chestiune facilă.

Atâta timp cât muncitorii rămân la nivelul economiei gospodăriei, ei ar putea să se bucure de același standard de viață fără să fie nevoiți să își dedice timpul și energia producerii de bunuri de lux sau de plusvaloare.

O simplă ilustrare arată de ce o forță din exterior va fi necesară pentru a-i forța pe muncitori să intre în sistemul de muncă salariată.

Să presupunem că ziua normală de lucru e de 10 ore, dintre care 5 sunt dedicate producerii de bunuri de lux.

Și mai departe, să presupunem că gospodăriile muncesc pentru salarii full-time, programul complet.

Astfel, pentru fiecare oră muncită, sectorul gospodăriilor primește salarii pentru a cumpăra bunuri care necesită o jumătate de oră de muncă pentru a le produce.

Cu alte cuvinte, rata exploatarei e de 100 la sută.

Acum să schimbăm condițiile, astfel încât gospodăriile să muncească 2 ore și jumătate pentru a-și asigura lor înșile cele necesare.

Gospodăriile acum au nevoie acum doar de jumătate din mărimea salariilor pentru a-și menține standardul de viață, pentru că restul le produc ele singure. Cu toate acestea, durata de timp dedicată bunurilor de lux nu se mișcorează, oricum.

În consecință, pentru fiecare oră consumată pentru munca salariată, sectorul gospodăriilor primește o plată echivalentă cu doar o treime dintr-o oră de muncă.

Prin urmare, rata exploatarei e de 300 la sută.

Susțin că acest model captează o mare parte a conflictului dintre clase care are loc în această perioadă, și că o mare parte a economiei politice clasice a fost construită chiar în jurul acestei lupte.

Într-adevăr, când clasa muncitoare a trebuit să schimbe o mare parte din muncă pentru a obține o valoare relativ mică de bunuri pe ea, s-a opus muncii salariate producând pentru ea însăși cât de mult a putut.

În acest fel, munca ar putea să ducă la scurtarea zilei de lucru prin comparație cu ce ar fi altfel dacă muncitorii ar trebui să producă bunuri de lux pentru cei din clasele non-muncitoare pe lângă cele necesare subzistenței lor.

Din moment ce capitalismul nu a dezvoltat tehnologii care să fie superioare metodelor tradiționale de producție, crearea plusvalorii depinde de succesul capitalului în crearea plusvalorii absolute prin mărirea zilei de lucru.

Prin urmare, cei mai bogați oameni din societate îi condamnă vehement pe toți cei care aleg să trăiască ca în timpurile preindustriale.

Factorii care complică acest model

Deși acest model e foarte simplu, tot poate să scoată în evidență tendințele contradictorii ale producției gospodăriei.

Înainte de toate, acolo unde gospodăriile sunt angajate în auto-aprovizionare, capitalul în bani necesar pentru a fi capitalist e mai mic din moment ce angajatorul face o investiție mai mică în salarii.

Cu cât se bazează mai mult pe relațiile economice precapitaliste, cu atât mai mult succes va avea capitalismul în creșterea ratei plusvalorii.

Să observăm câteva complicații care apar:

Prima, dacă procesul prin care se bazează pe producția gospodăriilor e dus la limită, valoarea capitalului variabil va dispărea, și odată cu ea și munca salariată. În plus, chiar dacă auto-aprovizionarea parțială ar crește rata potențială a plusvalorii, fiecare muncitor va trebui să facă mai multă muncă salariată pentru a câștiga destul ca să poată cumpăra mărfuri.

Această situație ar fi similară celei relatate de Samuel Johnson privind timpul lung pe care un meșteșugar va trebui să îl dedice muncii pentru a cumpăra o pereche de pantofi, deși, într-o oră, ar putea să-și facă singur o pereche de ghete acasă.

Prin urmare, în timp ce auto-aprovizionarea crește maximul posibil al ratei de exploatare, poate restricționa producția plusvalorii făcându-i pe oameni să se agațe și mai abtîr de activitățile lor tradiționale.

Prin urmare, masa plusvalorii poate de fapt să scadă pe măsură ce ratele potențiale cresc.

Modelul nu arată cât de multă muncă va fi necesară când acumularea primitivă intră pe scenă.

În realitate, a fost nevoie ca acumulările primitive să fie foarte atente când și-au aplicat politicile.

Presiunea excesivă ar fi putut crea un exod de la sectorul de subzistență capabil să depășească capacitatea de a angaja muncă plătită cu salariul.

O presiune prea mică ar fi putut permite ca mulți oameni să rămână în sectorul tradițional pentru a satisface cererile viitorilor angajatori.

Ar trebui să menționez că acest model devine mai puțin folositor în condițiile moderne.

Deși industria și producția gospodăriilor au fost folosite inițial în același fel ca tehnologia, tehnologia industrială va deveni eventual mai productivă decât metodele tradiționale folosite în gospodărie (vezi Marx 1977, 432). Oricum, după ce tehnologiile capitaliste au progresat până în punctul în care auto-aprovizionarea a devenit mai puțin eficientă tehnologic decât munca salariată, muncitorii erau adesea foarte reticenți să se angajeze în munca plătită cu salariul.

În mod frecvent optau în schimbul acesteia pentru a-și menține munca în jurul gospodăriei lor, preferând să folosească pentru ei timpul de relaxare pe care altfel l-ar fi consumat pentru a achiziționa mărfuri.

Deși din ce în ce mai multe tehnologii moderne vor oferi posibilitatea de a face economii substanțiale, producția tradițională a gospodăriilor ar putea oferi capitalului șansa să facă investiții semnificative.

Un student care a studiat această chestiune a observat:

Angajatul în industria construirii de locuințe, comerciantul de mărfuri nu au capital fix.

Muncitorii din construcția de locuințe sunt mașinăriile capitalului. Capitalul îi poate lăsa fără slujbe oricând dorește fără să piadă un ban. (Buecher 1893, 196; citat în Medick 1988, 382).

În cele din urmă, trăind într-o regiune care până recent a fost dominată de economia Keynesiană, am putea lua în considerare partea modelului privind cererea.

A crește capitalul variabil mărește cererea pentru mărfuri. O cerere mai mare oferă avantaje substanțiale capitalului, deși implică de asemenea o rată a plusvalorii potențial mai mică. Prin urmare, reducerea dimensiunii producției gospodăriilor poate deschide capitalului calea pentru mai multe posibilități.

Valoarea de bază a modelului

În ciuda diverselor complicații ale modelului, încă totuși să tragem concluzia că, din moment ce alte lucruri sunt egale, cu cât mai multe activități sunt transferate gospodăriei, cu atât mai mare va fi plusvaloarea. Acest punct e crucial.

Înlocuirea muncii casnice cu munca salariată reduce valoarea puterii de muncă și crește rata plusvalorii. Ignorând diferențele dintre prețuri și valori, cu cât o gospodărie reușește să se susțină singură, cu atât mai puțin angajatorii va trebui să plătească pentru o oră de muncă.

Toate părțile implicate aici par să înțeleagă care e miza. De exemplu, primii clasici ai economiei au realizat că procesul capitalist de muncă obligă clasa muncitoare să muncească mai mult decât e nevoie pentru a-și asigura propriile ei nevoi.

Într-o scrisoare din 26 iulie 1784, Benjamin Franklin (1905–1907, 9:246) a spus:

A fost calculat de câțiva aritmeticieni că dacă fiecare bărbat și femeie ar munci pentru 4 ore în fiecare zi, făcând o muncă productivă, munca ar produce suficient pentru a asigura toate cele necesare traiului și confortului vieții, lipsurile și mizeria ar dispărea din lume, iar restul de 20 de ore ar putea fi lăsate timpului liber și plăcerii.

Mulți dintre socialiștii Ricardieni au încercat și ei să facă estimări empirice asupra ratei de muncă plătită comparativ cu munca neplătită (vezi King 1981). Deși nu au abordat acest subiect la modul teoretic, muncitorii de la care se aștepta să producă plusvaloare și-au dat seama clar care era de fapt miza.

Clasicii: acumularea primitivă și acumularea capitalistă

Pentru a sumariza ce am spus până acum, clasicii economiei politice au avansat o teorie care susținea că un nivel crescut de auto-aprovizionare va crește rata plusvalorii, în condițiile în care celelalte lucruri ar fi egale. Ei au aplicat implicit acest model când au analizat problema practică a opoziției și a rezistenței oamenilor de a face muncă plătită.

Modelul clasic al acumulării primitive este apropiat de analiza lui Marx față de reproducerea capitalistă, în sensul limitat că ar putea fi refăcut în ceva similar celor scrise în „Capitalul” fără a-i denatura sensul.

Cu toate acestea, trebuie să subliniez că acesta nu este modelul lui Marx, în orice caz; e prea rigid și prea lipsit de dialectică. Nu e Marx; e economia politică clasică.

Și totuși, modelul clasic al acumulării primitive ne ajută să înțelegem reorientarea gospodăriei către producerea puterii de muncă.

Această nouă situație nu apare fără o luptă din partea celor mulți care trăiau din economia tradițională.

Clasicii economiei politice, de la Petty în secolul 17 la succesorii săi de la mijlocul secolului 19, au recomandat politicile care s-au conformat acestui model. Cel puțin ei au arătat un interes viu în organizarea diviziunii sociale a muncii, aparent pentru a promova instituirea muncii salariate. Ideea că economiștii politici s-ar fi preocupat ei înșiși cu chestiunile legate de diviziunea socială a muncii ar putea să pară atât de bizară multor studenți moderni ai economiei politice.

Chiar și simpla sugestie că diviziunea socială a muncii a fost intenționat organizată pare să arunce în aer înțelegerea generală a economiei politice clasice; totuși, dacă analizăm unele dintre lucrările lor (ale clasicii economiei politice) mai puțin teoretice, vom descoperi cum acești economiști au devenit participanți direcți în acest conflict dintre producția capitalistă și producția gospodăriilor.

Uneori, clasicii economiei politice păreau că se chinuie să evite aparența că puneau în aplicare un asemenea model. De exemplu, Adam Smith, atât cât s-a referit la acest subiect, a considerat diviziunea socială a muncii ca fiind rezultatul alegerilor voluntare făcute de către oameni liberi.

Chiar și așa, la o analiză mai atentă, când revedem opera lui Smith în întregul ei, vom descoperi că el a fost de acord cu folosirea forțelor din afara pieței pentru a manipula diviziunea socială a muncii.

În mod specific, vom vedea că Smith, la fel ca restul clasicii economiei politice, era un susținător înfocat al acumulării primitive. În acest proces, demonstrând că acest model a fost o parte integrantă a programului economiei politice clasice, aruncăm o îndoială asupra modului actual în care sunt citați clasicii, cu intenția de a scoate la lumină preocuparea lor față de maximizarea influențării comportamentului indivizilor.

De fapt, economia politică clasică urmărit, înainte de toate, să fie o formulă prin care procesul total de acumulare să fie accelerat.

Efectul producției gospodăriilor în această privință este extrem de important din punctul de vedere al capitalului, care profită din extragerea unei rate mai mari a plusvalorii.

Putem vedea, de asemenea, acest model și din altă perspectivă: aceea a alegerilor individuale ipotetice în privința angajării sau nu pentru a face muncă plătită.

Desigur, scopul acestui model a fost de a arăta cum sunt limitate de fapt aceste alegeri individuale, mai degrabă decât de a demonstra finețurile intelectuale ale maximizării comportamentului individual.

Totuși, perspectiva individuală aduce într-adevăr lămuriri în privința acestui model.

În timp ce alegerea individuală poate fi un factor în explicarea evoluției unei existente diviziuni sociale, din moment ce muncitorii ajung să accepte condițiile muncii salariate, acest model sugerează că munca salariată nu va putea probabil să fie acceptată fără o anumită coerciție.

Prin urmare, alegerea individuală e o explicație inadecvată pentru ceea ce pune diviziunea socială în mișcare, de la bun început.

Așa cum arată acest model, în mediul în care oamenii care produc pentru ei înșiși și-ar asigura ei singuri tot ce le trebuie, valoarea puterii de muncă ar fi extrem de mică.

Prin urmare, ei ar fi mai mult decât doriți să obțină salarii pentru ceea ce muncesc.

Chiar dacă rata înaltă a plusvalorii nu i-ar descuraja cumva pe oameni să accepte munca plătită cu salariul, e puțin probabil că indivizii ar alege munca salarită din proprie inițiativă.

La urma urmei, capitalismul nu a început în magazine, ci în economii unde auto-suficiența era chiar mare. Un set de muncitori nu s-ar putea specializa în producerea, full-time, de pantofi, sau de haine, sau de mâncare, dacă alții nu ar face alegeri complementare pentru a produce alte bunuri, pe care muncitorii care produc pantofi sau haine nu le mai pot produce pentru ei.

Ne vom întoarce la această problemă mai târziu într-o discuție mai detaliată în ce-l privește pe Sir James Steuart.

Chiar dacă acceptăm că acest impediment structural ar putea fi depășit în timp, clasicii tot nu au lăsat soarta capitalismului să depindă de alegerile libere făcute de muncitori.

La urma urmei, toată clasa muncitoare în general e prezentată ca irațională față de ordinele superioare.

Mult prea adesea, neputința muncitorilor de a se conforma normelor aprobate ale burgheziei pare să fie o dovadă izbitor de clară a raționalității inadecvate a muncitorilor.

Capitolul V: Elaborarea modelului acumulării primitive

Condiția imperativă a acumulării primitive

În ciuda cvasi-dialecticei naturi a modelului simplu, pre-marxist al acumulării primitive, cei mai mulți scriitori au tendința să își susțină afirmațiile în termeni absoluți, punând accentul numai asupra unei părți a rolului producției asigurate de gospodărie. Cea mai frecventă preocupare a fost legată de potențiala opoziție a muncitorilor față de sistemul muncii salariate.

Din cauza rezistenței obișnuite la acceptarea condițiilor sistemului muncii salariate, crearea unor lipsuri artificiale a părut în mod special o opțiune atractivă primilor susținători ai dezvoltării capitaliste. De exemplu, aproape toți reprezentanții economiei politice timpurii au fost de acord că (artificiala) creștere a prețurilor la alimente va fi o metodă eficientă pentru a-i forța pe muncitorii salariați să muncească și mai mult (vezi Furniss 1965; Wermel 1939, 1–14, 17, 24).

În acest sens, Sir William Temple (1758, 30) a sugerat că o comunitate era bine servită când mâncarea era taxată mult atunci când recoltele erau îmbelșugate, altfel clasa muncitoare s-ar fi cufundat în „trândăvie și depravare”. David Hume (1752c, 344) a susținut că aceste politici ar fi chiar în interesul săracilor: „Mereu se observă, în anii de lipsuri, dacă acestea nu sunt extreme, că săracii muncesc mai mult, și într-adevăr trăiesc mai bine.” Avocații acumulării primitive susțineau și vorbeau în numele puternicilor societății.

Mulți oameni încă păstrau un atașament încăpățânat față de pământul lor, la fel de mare cât era și oroarea lor de a munci în schimbul unui salariu. Primele acumulări primitive au declanșat un război teribil împotriva sectorului tradițional, și au arătat că nimic nu-i putea forța pe oameni să participe la diviziunea socială a muncii atâta timp cât puteau recurge – în lipsa unui termen mai bun – la ceea ce unii au numit „economie naturală.” Cu siguranță, modestele manipulări ale pieței alimentelor nu aveau cum să fie destul de eficiente pentru a-i forța pe țăranii care se puteau întreține singuri să intre pe piața muncii. Cum puteau măsurile de creștere a prețurilor mâncării să îi forțeze pe țăranii care se puteau auto-susține să devină muncitori plătiți cu salariul?

Mulți observatori au realizat că economia naturală era o abstracție. Oamenii își asigurau subzistența prin vânzarea pe piața locală a ceea ce produceau în plus, față de cât le era necesar traiului, prin cultivarea pământului și prin vânatoare.

Chiar și așa, multe gospodării s-au agățat cu tenacitate de ce le mai rămăsese pentru a-și asigura singure traiul, și încă arătau o rezistență generală față de acceptarea muncii salariate.

Așa cum Rosa Luxemburg (1968, 369) a insistat odată, auto-susținerea – care „a înfruntat cerințele capitalismului, la fiecare pas ridicând bariere solide în calea lui” – era puțin probabil că ar fi cedat de bună voie în fața acestuia.

Chiar și când munca plătită cu salariul era considerabil mai avantajoasă decât auto-susținerea, lucrătorii din economiile tradiționale în mod tipic au opus rezistență presiunilor de a deveni angajați plătiți cu salariul (vezi Pollard 1965, 191). De exemplu, în timpul Revoluției Industriale, femeile irlandeze ar fi acceptat jumătate din salariul pe care-l puteau câștiga într-o fabrică, dacă ar fi putut face aceeași muncă acasă la ele (ibid., 173).

Cazul femeilor care lucrau la războaiele de țesut manuale e cunoscut mai bine:

Opoziția lucrătoarelor la războaiele de țesut manuale de a accepta să lucreze în filaturi și în industria manufacturieră e foarte cunoscută întregului mediu de afaceri. Această opoziție se datorează faptului că ele și-au dezvoltat obiceiuri care fac ca munca în filaturi să li se pară dezagustătoare, din cauza uniformității și a rigidității disciplinei. Nu vor să renunțe la

independența lor imaginară, și preferă să fie roabele sărăciei, doar să nu fie prinse în rutina constantă a muncii în fabrică. (Kay 1835; citat în Pollard 1968, 111)

Edmund Morgan (1975, 64–65) a observat că, în Virginia colonială, adesea oamenii preferau o economie de subzistență, care le lăsa timp de relaxare, în ciuda frecventelor crize provocate de foamete și în ciuda malnutriției.

Ar trebui să admitem că nivelul variabil al câștigurilor complică astfel de comparații.

Alexander Gerschenkron (1962, 9), generalizând din punctul de vedere al cunoștințelor sale despre Rusia pre-revoluționară, a concluzionat că „forța de muncă industrială, în sensul de grup stabil și disciplinat care și-a tăiat cordonul ombilical care îi asigura legătura cu pământul și care a devenit potrivită pentru a putea fi folosită în fabrici, nu e din abundență, ci dimpotrivă, e foarte rară într-o țară înapoiată.”

Țăranii contemporani, care se întrețin din munca pe care o fac pentru ei, adesea arată o remarcabilă rezistență de a munci în afara terenului familiei lor, chiar și atunci când munca salariată ar părea că ar fi mai avantajoasă financiar. (Bardhan 1973, 1380; 1979).

Capitaliștii au devenit convinși că era nevoie să ia taurul de coarne pentru a putea controla procesul de acumulare.

Numai o variantă mai aspră a acumulării primitive părea că poate asigura suficienți muncitori.

După mutilarea economiei domestice, producției asigurate în gospodării – prin deposedarea acestora de o mare parte a mijloacelor lor de producție – proletariatul, care urma să apară în urma acestui proces, nu ar fi avut altă șansă de a supraviețui decât acceptarea muncii salariate.

Desigur, angajatorii aveau alternative la acumularea primitivă. O parte dintre cele mai excepționale au mers până acolo încât au creat un mediu relativ atrăgător (cu o cheltuială foarte mare), cum ar fi satele lui Robert Owen, sau țeșătoriile lui Lowell în

Massachusetts. În cazul țeșătoriilor lui, fete tinere, copile, care se bucurau de foarte puțină independență în societatea patriarhală, erau foarte entuziasme în legătură cu posibilitatea de a lucra ca țeșătoare. Pe lângă faptul că scăpau de restricțiile impuse de părinți, aveau și perspectiva de a-și putea controla propriile lor câștiguri.

O femeie, amintindu-și de munca ei din tinerețe, la începutul secolului 19 într-o țeșătorie a lui Lowell, a explicat:

Pentru că până acum, femeia a fost mereu cea care trebuia să economisească banii gospodăriei, nu cea care să-i câștige, iar atunci când muncea era plătită foarte puțin.

Dacă muncea ca servitoare, sau ca ucenică, salariile erau între 15 cenți și 1 dolar pe săptămână; dacă muncea ca zilieră din casă-n casă, pentru a țese sau coase, sau dacă muncea la normă, primea 75 de cenți pe săptămână, plus mâncare. Ca învățătoare, serviciile ei nu erau cerute, și aproape în toate meșteșugurile, profesiile și chiar meseriile din industrie, ușile erau închise pentru ea. (H. Robinson 1898, 2)

Din păcate, extrem de puțini angajatori puteau, sau doreau, să creeze oportunități atractive pentru muncitori. Cei mai mulți și-au dat seama că, fără șansa de a se mai putea întreține singuri prin ce produceau în gospodăriile lor, oamenii nu aveau altă soluție decât să se angajeze pentru a munci pentru un salariu.

Astfel, angajatorii au putut câștiga plusvaloarea de capital, pe care, altfel, nu ar fi avut cum s-o obțină.

Grădinăritul și eficiența sectorului tradițional

Cei care preferă viața tradițională ar putea avea argumente solide pentru asta; sau poate și-au dat seama de costurile dependenței de munca salariată; sau, poate, acești oameni vor să evite ritmul dement pe care-l impune munca industrială; sau, poate, detestă supravegherea care e asociată cu munca salariată.

Această rezistență la munca salariată îi lasă perplecși pe mulți teoreticieni, care în mod obișnuit, presupun că munca salariată e starea „naturală” a omenirii. (Weber 1923, 260–61; W. Moore 1955, 162; Redford 1926, 19).

Aproape toată literatura modernă îi creionează pe cei care se opun muncii salariate ca fiind dușmanii progresului. Apelul emoțional față de sectorul tradițional e prezentat în aceste lucrări, ca fiind lipsit de rațiune. De exemplu, mișcarea de îngrădire a terenurilor formează, de regulă, coloana vertebrală a istoriei tradiționale referitoare la acumularea primitivă.

Din moment ce mulți istorici economiști creditează îngrădirea terenurilor cu promovarea revoluției agricole, opoziția față de acumularea primitivă (sub prima ei formă de îngrădire a terenurilor care anterior fuseseră obștești) apare ca o îndepărtare absurdă de progresul inevitabil al societății umane.

De fapt, sectorul economiei tradiționale nu a fost nici pe departe atât de inefficient cum și-ar dori unii istorici ai economiei să ne facă să credem. Scott Burns (1976), de exemplu, a publicat un catalog foarte instructiv, deși neștiințific, al activităților prin care mii de gospodării încă pot asigura singure multe dintre nevoile lor, la costuri incomparabil mai mici decât cele de pe piață.

Grădinăritul a reprezentat una dintre cele mai eficiente metode de auto-aprovizionare. Chiar și Fiziocrații, de regulă avocați foarte vocali ai cultivării pe mari suprafețe de teren, au recunoscut productivitatea metodelor tradiționale de producere a hranei.

Au estimat că agricultura cu săpăliga făcută de țărani producea de 20 – 30 de ori mai mult grâu decât fusese plantat. Cultivarea cu plugul producea numai de 6 ori mai mult (Weulersse 1959, 154; vezi și F. O'Connor 1848a).

Comte de Mirabeau a estimat că țăranii dintr-o suburbie a Parisului câștigau în jur de 28 de lire pe an dintr-un singur hectar de pământ (Weulersse 1910, 2:317). Cantitatea produsă de acești grădinari, care-și vindeau marfa la piață, era, puțin spus, fenomenală.

Un grădinar din Paris, I. Ponce, producea mai mult de 44 de tone de legume din fiecare hectar cultivat, ca să nu mai vorbim de 250 de metri cubi de strat de sol propice cultivării plantelor (Ponce 1870, 32–49; Kropotkin 1901, 62ff.; Kropotkin 1906, 220; Schoenhof 1893, 149; vezi și estimările produse de un grădinar englez care-și vindea marfa pe piață în Maitland, 1804).

Prin contrast, în Statele Unite, azi, producătorii comerciali reușesc să obțină o recoltă de numai 19 tone de ceapă sau 33 de tone de roșii pe hectar cultivat, destinate procesării industriale, acestea fiind legumele unde se obține cea mai mare productivitate. (Departamentul Agriculturii din Statele Unite 1997, 4–22) Alte plante, cum ar fi spanacul sau piperul, dau o recoltă de numai 4 sau 5 tone pe hectar în Statele Unite.

Deși aceste grădini erau operațiuni comerciale, ele tot sugerează eficiența metodelor de auto-aprovizionare.

Potrivit lui William Pitt, grădinarii din zonele populate ale Marii Britanii, care-și vindeau marfa pe piață, obțineau între 11 lire și 7 șilingi pentru fiecare hectar cultivat (citată în Wordie 1974, 600).

Desigur, în mod clar ei trebuia să fie în stare să câștige cel puțin la fel de mult pe cât cultivau pentru a-și putea continua afacerea.

Chiar și în societatea de piață modernă, auto-aprovizionarea poate fi eficientă.

John Jeavons, un pionier în aplicarea metodelor științifice tehnicilor de grădinărit, susține că poate produce o dietă completă pe 930 de metri pătrați, cultivând un teren marginal, cu un efort zilnic de 28 de minute, nu cu mult mai mult timp decât ar fi nevoie pentru cumpărarea aceastei hrană de la supermarket. (citată în Taper 1979). Deși cei mai mulți grădinari poate nu obțin productivitatea lui Jeavons, Scott Burns (1979) estimează și el că o oră dedicată zilnic cultivării legumelor are valoarea medie a 10 dolari, cu mult mai mult decât putea câștiga pentru o oră de muncă salariată în 1979, când a făcut el acest calcul.

Parțial, avantajul auto-aprovizionării se datorează evitării costului de transport pentru a vinde produsul pe piață, pentru că, în general, oamenii vând marfa în apropierea locului de producție.

Chiar dacă creșterea legumelor necesită mai puțină muncă directă la o fermă decât în grădina unei gospodării, când luăm în calcul complexitățile sistemului de piață și ale muncii pe care le implică menținerea fermelor, auto-aprovizionarea poate foarte bine să fie mai convenabilă (vezi Perelman 1977).

Perry Duis (1998, capitolul 5) a relatat că, în secolul 19, în zona urbană din Chicago, lipsa refrigerării și a unui sistem ineficient de distribuție a făcut ca grădinăritul să fie o metodă foarte eficientă și productivă de asigurare a hranei. Aceste avantaje locaționale pot fi substanțiale. De exemplu, în ciuda chiriilor enorme tipice zonelor urbane, Londra a putut în mare parte să-și asigure singură laptele de consum până în 1870. (vezi Atkins 1977).

Adevărat, nu toate familiile aveau acces la un lot de pământ pe care puteau cultiva legume. Ce e cel mai important în chestiunea care ne interesează e că tehnicile de grădinărit și comercializarea la tarabă au multe de oferit, chiar dacă relațiile sociale s-au schimbat. Cu alte cuvinte, producția tradițională a unei gospodării poate rămâne o alternativă variabilă chiar și după ce munca salariată a devenit obișnuită. Chiar și în Statele Unite, săracii nu aveau altă soluție decât să-și cultive singuri hrana când lovea criza economică. Așa cum a observat Duis:

Pentru săraci... grădinăritul era uneori necesar pentru ca ei să supraviețuiască, nu era doar o formă de a înfrumuseța împrejurimile casei sau un hobby. Chiar și cei fără adăpost, care ocupau case părăsite, reușeau să cultive câteva legume pentru a-și suplimenta mesele frugale, dar aceste eforturi sunt mici când sunt comparate cu ce a început să se întâmple în timpul depresiei economice severe din 1893–1897, când armate de șomeri bântuiau toată țara în căutare de lucru. (Duis 1998, 140).

Cultivarea unei grădini sau a unei bucăți de pământ pentru obținerea hranei s-a intensificat în timpul Marii Depresii. Am putea nota că, la începutul Uniunii Sovietice, Nikolai Bukharin și Evgenii Preobrazhensky (Bukharin și Preobrazhensky 1922, 303–4) au prezis un viitor important pentru dezvoltarea tehnologiei de grădinărit în scop de comercializare la tarabă, pe baza experienței primilor doi ani ai Uniunii Sovietice. Mai mult, în timpul ambelor războaie mondiale, guvernul Statelor Unite a făcut un efort considerabil pentru a promova ideea de cultivare a grădinilor, în încercarea de a conserva resursele.

Economia politică clasică versus sectorul tradițional

În ciuda absenței unor dovezi concludente asupra superiorității tehnologice a sectorului comercial în fața sectorului gospodăriilor, în epoca economiei politice clasice, atașamentul generalizat al oamenilor față de economia tradițională, a gospodăriilor lor, îi scotea din minți pe foarte mulți dintre cei care scriau în acea vreme.

Mulți chiar au interpretat rezistența față de munca salariată ca pe o dovadă a unui defect moral. Comentatorii concluzionau frecvent că oamenii, care ar fi putut munci pentru un salariu, vor continua să se opună muncii salariate până când o putere sau o forță din afara pieței nu va interveni să-i rupă de pământurile lor.

Thomas Hobbes (1651, 387) a exprimat problema pe care o stârnea rezistența din partea săracilor față de munca salariată, astfel:

Cei care au trupuri puternice... trebuie să fie forțați să muncească. Și, ca să se evite scuza că nu găsesc unde să se angajeze, trebuie să avem asemenea Legi, pentru a încuraja toate felurile de Meserii, cum ar fi Navigarea pe mare, Agricultura, Pescuitul, și orice meserie Manufacturieră care necesită angajarea forței de muncă. Săracii în putere, care sunt din ce în ce mai mulți, trebuie transferați în Țările unde nu există destulă populație, și unde, în orice caz nu ar trebui să-i exterminăm pe cei pe care-i găsim acolo, ci să-i obligăm să se strângă în așezări umane apropiate și să nu stea răpândiți pe o suprafață mare. Iar în țările unde există prea mulți băștinași, atunci, în cazul acesta singura soluție este Războiul, care va da fiecărui om Victoria sau Moartea.

În ce-l privește pe William Robertson (1769a, 84), Istoricul Regal al Scoției și o figură proeminentă în cercurile literare din Edinburgh, într-un eseu, se pare, asupra scrierilor nepublicate ale lui Smith, „Prelegeri asupra Jurisprudenței” (vezi Scott 1965, 55–56), s-a referit la perspectiva dezvoltării naturale a relațiilor de piață: „Nevoile oamenilor, în societatea originală și cea mai simplă, sunt atât de puține, și dorințele lor atât de limitate, că ei se mulțumesc cu tot ce pot adăuga la acestea în urma muncii lor rudimentare. Nu au nici nimic în exces de care să se poată lipsi, și îndeplinirea a foarte puține nevoi implică o aprovizionare din afara gospodăriei.”

Gândind la fel, James Anderson (1777, 61) a susținut: „Fără comerț sau meserii, ce-l îndeamnă pe țăran să cultive pământul? În acest caz, fiecare om își dorește doar să strângă atât cât îi e suficient pentru a trăi, și nimic mai mult... Din acest motiv, o națiune locuită numai de țărani trebuie să fie un tărâm al indolenței și al mizeriei.”

William Temple (1758, 17, 52) a fost mult mai explicit și a calculat: „Dacă oamenii s-ar implica în nimic mai mult decât să producă ceea ce e absolut necesar traiului, 7 din 8 înseamnă că trândăvesc, sau toți trândăvesc șapte optimi din timp. Și totuși, ei s-ar putea să cadă în patima viciilor bestiale ale lăcomiei murdare și ale beției.”

În sfârșit, vreau să dau și un citat din Pastorul Joseph Townsend (1786, 404), care, în lucrarea sa „Un gând bun pentru omenire”, a susținut că „săracii nu cunosc aproape deloc motivele care-i stimulează pe cei de rang superior să acționeze – mândria, onoarea, și ambiția. În general, doar foamea e cea care îi poate îndrăgosti și împinge de la spate să muncească; și totuși legile noastre spun că ei nu trebuie să simtă foamea.”

Mentalitatea acelor vremuri toate să le pară unora plină de cruzime, dar e aceeași care domină și azi. De exemplu, în timpul perioadei Reagan, George Gilder (1981, 118), a revigorat cu curaj spiritul capitaliștilor de la începutul acumulării primitive, proclamând: „Pentru a reuși, săracii au cel mai mult nevoie de imboldul sărăciei”, un privilegiu care, desigur, i-a fost negat lui Gilder însuși. Mai recent, administrația Clinton, revărsând asupra publicului o retorică ce i-ar fi făcut pe capitaliștii de la începutul acumulării primitive să-și umfle piepturile de mândrie, a reușit „să reformeze” sistemul de protecție socială.

Crearea lipsurilor

Cheia evitării blestemului unei vieți confortabile a fost crearea artificială a lipsurilor pentru țăranii de la sate. Așa cum Arthur Young a observat în 1771, „chiar și un idiot știe că clasele de jos trebuie ținute în sărăcie, altfel nu vor fi niciodată harnice”. (citată în E. P. Thompson 1963, 358).

Accesul la pământul obștesc a atins un nerv foarte sensibil printre cei mai puternici moșieri. Marx (1977, 881; vezi și E. P. Thompson 1963, 217) l-a citat pe Dr. Hunter, care s-a plâns că „chiar și o palmă de pământ pe lângă casă poate să-l facă pe muncitor să fie prea independent”.

Asemenea temeri erau la ordinea zilei în perioada economiei politice clasice. Un raport din 1794 către Oficiul pentru Agricultură din Shropshire spunea că „folosirea liberă a pământurilor obștești, încă neîngrădite,... acționează naște în mintea omului un fel de independență”.

Alții au susținut că îngrădirile vor asigura „subordonarea celor de cea mai joasă speță a societății, de care în aceste vremuri e atâta nevoie”. (Bishton 1794, 24; citată în McNally 1993, 19).

Potrivit unui oponent al îngrădirilor din secolul 18:

Dacă un țăran are o vacă sau două și câteva rațe, asta îi creează în mod natural o stare de exaltare... Când își scoate vaca la păscut, el prinde obiceiul de a fi indolent. Un sfert, o jumătate, uneori o zi întreagă sunt pierdute pe nesimțite. Munca cu ziua devine dezgustătoare; aversiunea e crescută de indulgență. Și dacă reușește să-și vândă și jumătate de vițel, îi oferă mijlocul de a adăuga leneviei sale și beția. (Billingsly 1798, 31; citată în Horn 1981, 52)

John Arbuthnot, un mare latifundiar, a exprimat un dispreț profund, tipic pentru acele vremuri, față de țăranii care foloseau pământurile și resursele obștești. Atacul său asupra stimulentele presupuse perverse oglindește argumentele de peste timp pe care conservatorii de azi le aduc împotriva protecției sociale. În cuvintele sale:

Bunăstarea pe care smulg de pe urma folosirii terenurilor obștești acum, e atât de mică; nu, într-adevăr, ce e și mai rău e că, în multe cazuri, aceasta le produce un rău esențial, pentru că îi face să se aplece către lenevie, cu mici excepții. Dacă le dai de lucru, îți spun că trebuie să aibă grijă de oile lor, să-și ducă vaca la păscut, sau poate, spun că trebuie să-și adape calul, ca să se ducă cu el la o cursă de cai sau la un joc de cricket. (Arbuthnot 1773, 81; vezi și Wilkinson 1964, 18)

De aici, Arbuthnot a oferit o analiză de o claritate înfricoșătoare. A propus ca, dacă „prin transformarea micilor fermieri într-un grup de bărbați care vor fi nevoiți să muncească pentru alții [adică, prin interzicerea accesului la terenurile obștești], se obține mai multă forță de muncă, atunci acesta e un avantaj pe care națiunea ar trebui să și-l dorească.” (Arbuthnot 1773, 124; citată și în Marx 1977, 888).

E. P. Thompson (1963, 217) a citat modul în care Lord Winchilsea vedea lucrurile în 1796: „Oricine călătorește prin provinciile din Midland și face efortul să pună întrebări, va primi de obicei răspunsul că înainte erau multe grajduri unde erau ținute vaci, dar acel pământ e acum aruncat fermierilor,” nu pentru că vor să-l cultive, ci pentru că „mai degrabă vor să-i facă pe angajatori să depindă de ei.”

William Cobbett (1831, 1:88) a dat peste aceeași atitudine printre cei care angajau forță de muncă și cărora le-a propus să îi ofere fiecărui lucrător un hectar de pământ la țară, cu condiția să-l îngrească, să-l cultive și să trăiască de pe urma lui: „Budd a spus că dacă le-ar da lucrătorilor un teren să-l cultive,

asta i-ar face „impertinenți și obraznici”; Chiddle a spus că „s-ar apuca de făcut și mai mulți plozi”; iar Steel a spus că asta i-ar face pe lucrători să ceară „salarii mai mari.””

Potrivit lui Marx (1977, 910–11): „Exproprierea și alungarea unei părți a populației rurale eliberează odată cu muncitorii nu numai mijloacele lor de subzistență și materialul lor de muncă pentru capitalul industrial, ci creează și piața internă. Într-adevăr, aceleași evenimente care îi transformă pe micii agricultori în muncitori salariați și mijloacele lor de subzistență și de muncă le transformă în elemente materiale ale capitalului creează totodată pentru acesta din urmă piața internă. Înainte, familia țărănească producea și prelucra singură mijloacele de subzistență și materiile prime, pe care apoi le consuma în cea mai mare parte ea însăși. Aceste materii prime și aceste mijloace de subzistență au devenit acum mărfuri; marele fermier le vinde, manufacturile sunt piața lui. Fire, pînă, stofe groase de lînă, obiecte ale căror materii prime se găseau la îndemîna oricărei familii țărănești și erau toarse și țesute de ea pentru propriile ei trebuințe, devin acum articole de manufactură, a căror piață de desfacere sunt tocmai districtele rurale. Numeroasa clientelă împrăștiată, care pînă acum era servită de o sumedenie de mici producători ce lucrau pe cont propriu, se concentrează acum într-o singură piață uriașă, aprovizionată de capitalul industrial. Astfel, mină în mină cu exproprierea țăranilor, care înainte aveau gospodării proprii și cu despărțirea lor de mijloacele de producție proprii, merge distrugerea industriilor auxiliare de la sate, procesul de separare a manufacturii de agricultură. Și numai distrugerea industriei casnice țărănești poate da pieței interne a unei țări extinderea și stabilitatea de care are nevoie modul de producție capitalist”

În planul lor de a-i transforma pe țărani în muncitori salariați, autorii acumulărilor primitive aveau totuși grijă de eficiența auto-aprovizionării. În acest scop, ei doreau să le permită muncitorilor să producă și pentru a-și asigura propriile lor nevoi, în gospodării, dar accesul lor la pămînt avea să fie dependent de mila sau capriciul moșierului care deținea acest pămînt.

Iată cum explică Arbuthnot's (1773, 83) această situație: „Planul meu e să aloc fiecărei gospodării 3-4 hectare, care ar trebui anexate gospodăriei fără dreptul de a fi înstrăinate, și, fără a percepe chirie asupra lor, dar sub înțelegerea ca pe acest pămînt să fie lăsată să crească doar iarbă, cu excepția unei mici porțiuni care ar putea fi folosită pentru grădinărit. Acest lucru ar trebui să-i asigure lucrătorului mai mult decît ar putea obține de pe urma folosirii terenurilor obștești; el și familia sa trebuie să cultive grădina, sau să sufere consecințele: și pentru a preveni cererea sa pentru lemne de foc, să-și îngreuească acel teren și să poată planta tufișuri și copaci care cresc repede, pe costul celor care dețin acel teren obștesc.”

Pe măsură ce lupta pentru a crea proletariatul s-a intensificat, lucrătorii și-au pierdut tot mai mult posibilitatea de a-și asigura singuri cele necesare traiului.

Vizitatorii străini erau șocați de rezultatul final al acestui proces, și au observat că „nici unul dintre atât de mulții lucrători din fabricile din Anglia nu avea nici măcar o bucată de pămînt pe care să-și cultive de-ale gurii, dacă se întîmplă să rămână fără slujbă și fără salariu.” (Escher 1814, 35).

Într-adevăr, déjà în secolul 19, Anglia „prezenta un spectacol unic și șocant pentru un călător venit din altă țară: era o țară care nu mai avea țărani.” (Hobsbawm și Rude 1968, 3; vezi și Deane și Coale 1967, 3, 256).

Și totuși, acumularea primitivă nu a fost nici pe departe atât de completă și atât de rapidă pe cît și-ar fi imaginat acești vizitatori străini. De exemplu, așa cum Marx (1977, 911) le-a reamintit cititorilor săi: „Această transformare începuse în parte déjà sub modul de producție feudală. De exemplu, accesul la morile cu tăvălug le-a fost interzis oamenilor pentru a-i face să depindă de morile deținute de nobili.”

Ocazionala recunoaștere a economiei acumulării primitive

După anii 1830, clasicii economiei clasice vorbesc din ce în ce mai puțin despre nevoia de acumulare primitivă.

Marx (ibid., 931) a interpretat această tăcere ca fiind dovada că ei nu au înțeles importanța acumulării primitive. El a acuzat că „economia politică a confundat, din principiu, două tipuri diferite de proprietate: unul care era al producătorului însuși și celălalt al celui care exploata munca altora.”

Economiștii, în mod convenabil, au uitat că „cel din urmă nu e doar directă antiteză a primului, ci crește doar pe mormântul primului și nicăieri în altă parte.” (ibid., 931; vezi și Marx 1967, 2:35; pentru o analiză asupra acestui conflict în Japonia, vezi T. Smith 1966, 75).

Marx i-a tratat cu puțină încredere pe economiștii politici. Ei nu erau deloc aeriени sau confuzi, ci, cu puține excepții, au preferat să nu discute această chestiune public și să o țină sub tăcere. Cei care au spart totuși această omertă au fost, de regulă, cei ale căror voci nu se auzeau în prim-plan.

Să luăm, de exemplu, cazul lui Mountifort Longfield, care a scris despre Irlanda, unde capitalismul avea de înfruntat o viguroasă rezistență din partea agriculturii de subzistență în 1833. Longfield a folosit lucrătorul nesalariat pentru a pune capăt acestui sistem, cam la fel cum a folosit și Ricardo conceptul pământului care nu putea fi închiriat.

Potrivit formulării lui Longfield (1834, 190–91; vezi și Earle și Hoffman 1980), nivelul de trai al țăranului care se întreținea din agricultura de subzistență era cel după care se stabilea nivelul salariilor, care, în funcție de tehnologia existentă, determină rata de profit. Din nefericire, rolul crucial al sectorului de subzistență nu a fost detaliat explicit.

John Ramsey McCulloch (1854, 34) s-a împiedicat și el de relația aceasta dintre rata profitului și sectorul economiei de subzistență. El a susținut că nivelul de sărăcie al țăranimii determină rata salariului, care, în cadrul contextului oferit de perspectiva Ricardiană, ar fi trebuit să stabilească rata profitului, date fiind aspirațiile acestei școli de gândire. McCulloch nu a reușit să translateze observația sa înstructivă asupra lumii reale într-o analiză teoretică.

În această privință, McCulloch nu a fost o excepție.

În ciuda unei intense preocupări în privința sectorului de subzistență, la nivel abstract, economia politică clasică nu a dorit în general să recunoască fățiș antagonismul dintre capital și economia tradițională.

Și mai mult, în general, nu a putut să recunoască, în lucrările sale teoretice, rolul pe care sectorul de subzistență l-a jucat în mărirea profiturilor din sectorul capitalist.

Acolo unde economia politică s-a apropiat de analiza acestui conflict, a părut să-l ascundă în mod intenționat.

O excepție, în parte, a fost Senior (1836, 74), care a ales să trateze această chestiune ca fiind un fenomen cultural, luând în derâdere „starea rudimentară a societății în care fiecare om deținea, și fiecare om era capabil să folosească orice fel de unealtă”.

Pledând pentru o economie de piață bazată pe o diviziune socială a muncii mai complexă, el a observat întâmplător că: „Producția indirectă este, în mare măsură, rezultatul civilizației.” (1928, 133).

Chiar și după ce conceptul lui Senior referitor la munca indirectă a apărut în teoria elaborată de Eugen von Bohm-Bawerk asupra cercului închis (vezi 1959, mai ales 1:87), relațiile sociale ale acelei categorii nu erau de găsit pe nicăieri. Cu toate acestea, Senior, în ciuda lipsurilor sale, merită să i se

acorde ceva credit pentru că a ridicat conceptul paralel al diviziunii sociale a muncii la un nivelul palid oferit de teoretizarea abstractă.

Costrângerea tăcută din partea pieței

Din ce în ce mai mult, cei care acumulau primitiv visau cu melancolie la o lume în care săracii să fie forțați „să muncească în fiecare zi a anului”. (citată în Hill 1967, 278).

Această viziune era destul de atractivă pentru a câștiga sprijinul din inimă al majorității celor din clasele conducătoare, în vederea îngrădirii terenurilor obștești și interzicerii accesului săracilor la ele.

Robert Wallace (1809, 17) a mers de brutala identificare a interesului personal cu interesul național, sugerând că producerea surplusului și crearea unei diviziuni sociale a muncii mult mai rafinată ar putea produce avantaje tangibile pentru societate, în general: „Dacă pământurile ar fi împărțite în părți foarte inegale, și dacă, în general, pot produce mai mult decât e decent pentru a-i susține pe cei care le cultivă, țara va fi suficient de populată, dacă meseriile vor fi încurajate, și dacă ce e în plus față de ce e necesar pentru susținerea lucrătorilor de pe teren ar fi distribuit astfel încât să fie cultivate artele și științele.”

Uneori, autorii acumulărilor primitive păreau să-și liniștească propriile lor conștiințe, imaginându-și cum ar fi ajutat ei la scoaterea oamenilor din sărăcie, în timp ce, de fapt, îi împingeau și mai adânc în mlaștina mizeriei.

De exemplu, William Temple (1758, 43) a susținut: „Dacă toate pământurile din regat ar fi împărțite între oameni, o tarla nu ar fi mai mare de 4 hectare. Un om nu e sărac din cauză că meșteșugul, politica și manierele l-ar fi lăsat fără pământ..., ci e sărac pentru că cheltuiește ceea ce obține din meșteșugul său într-o manieră prostescă, sau pentru că neglijează, din lene, să folosească îndemânarea sa într-un mod prudent și convenit, pentru a obține avantajele convenite de pe urma ei.”

Din această perspectivă, Temple a concluzionat: „Cel mai mare imbold pentru a munci cu harnicie e necesitatea.” (ibid., 27).

În acest spirit, un eseist din acea vreme a scris: „Nici nu-mi pot imagina un mai mare blestem asupra unui grup de oameni, decât să fie aruncați pe o bucată de pământ, unde producția pentru cele necesare traiului și mâncarea să fie, în mare măsură, spontane, și unde clima să necesite puțină grijă pentru a uda recolta sau pentru a o proteja să nu fie arsă de soare.” (Forster 1767, 10; vezi și Steuart 1966, 1:45–46)

În același spirit, Hume (1752d, 266–67) a dat vina pentru sărăcia din Franța, Italia și Spania pe climelor bună și pe solul lor bogat.

Temple și cei din clasa lui erau prea absorbiți de cucerirea brutală a economiei naturale prin crearea de lipsuri artificiale – prin interzicerea accesului oamenilor obișnuiți la bogăția naturală – pentru a-și mai bate capul cu finețurile păstrării aparențelor ideologice.

Unii dintre cei autori cei mai lipsiți de scrupule ai acumulărilor primitive, însă, erau destul de sofisticăți pentru a-și da seama că odată ce acumularea primitivă ar fi fost completă, ceea ce Marx (1977, 899) a numit „constrângerea tăcută” din partea piețelor putea fi mult mai profitabilă decât forța brută, care fusese folosită inițial pentru facilitarea acumulării primitive.

Să mai dăm un citat din generoasa viziune a Pastorului Joseph Townsend (1786, 404, 407):

Constrângerea [directă] legală de a munci... este însoțită de atâtea tulburări, violențe și gălăgie, în timp ce foamea nu e doar o presiune pașnică, tăcută și neobosită, dar și cel mai natural motiv de a munci cu harnicie, și atrage după sine cele mai mari eforturi... Foamea va îmblânzi cele mai cele mai fioroase bestii, iar pe cei mai sălbatici, pe cei mai încăpățânați și pe cei mai îndârjiți îi va învăța deprinderile decente și civilizării, supunerii și subjugării.

În mod similar, Rodbertus, un ministru german socialist, și nu unul care se ocupa cu acumularea primitivă, a afirmat:

La început, această constrângere a fost exercitată de către instituția sclaviei, care a apărut în același timp cu cultivarea pământului și cu proprietatea privată asupra pământului... Când tot pământul unei țări se află în proprietate privată, capitalul exercită aceeași constrângere asupra forței de muncă eliberată sau asupra muncitorilor liberi... Numai că, acum, ordinul dat de stăpânul de sclavi a fost înlocuit de contractul între angajat și angajator, un contract care e liber doar ca formă, dar, în realitate, nu e liber și pe fond. Foamea este înlocuitorul perfect pentru biciul stăpânului de sclavi, și ceea ce în trecut era numit nutreț acum e numit salariu. (citată în Bohm-Bawerk 1959, 253)

Nu e nici o surpriză că Adam Smith a putut să susțină că de fapt constrângerea tăcută ar fi voluntară. El a atribuit acumularea privată exclusiv lăcomiei aristocrației feudale, și nu burgheziei emergente, dar tot a refuzat să recunoască explicit că această lăcomie a apărut din cauza faptului că aristocrații au început să o ia pe urmele burgheziei:

Dar toate aceste violențe specifice instituțiilor feudale nu au putut niciodată să aibă efectul pe care l-au avut operațiunile tăcute și inconștiente ale comerțului extern și ale mărfurilor noi introduse încetul cu încetul. Acestea ofereau, treptat, marilor proprietari, ceva pe care aceștia puteau schimba întreg surplusul din câștigul pământurilor lor, ceva pe care-l puteau consuma ei înșiși, fără să îl împartă nici cu arendașii lor, nici cu servitorii lor. Totul pentru noi înșine și nimic pentru ceilalți oameni – aceasta pare să fi fost, în orice epocă, preceptul malign al stăpânilor oamenilor. (Smith 1776, 3.4.10, 418)

Presupunerea implicită a lui Smith era că acest precept malign ar dispărea odată cu dezvoltarea relațiilor de piață.

Auto-aprovizionarea, ca subvenție pentru Capital

Acumularea primitivă a reușit în mare parte. Pe măsură ce tehnologia a devenit considerabil mai productivă decât auto-aprovizionarea, economia gospodăriilor a devenit din ce în ce mai puțin o amenințare pentru sectorul capitalist al economiei.

În acel moment, capitalul putea să profite de avantajele economiei auto-susținute a gospodăriilor, atâta vreme cât munca depusă de muncitori pentru propriile lor gospodării nu interferează cu obligativitatea muncii salariate.

În ton cu modelul clasic al acumulării primitive, mulți agenți ai capitalului au recunoscut repede că munca făcută de muncitori pentru propriile lor gospodării putea servi capitalului, din moment ce muncitorii erau angajați și în munca salariată.

Capitalul putea folosi economia gospodăriilor pentru a asigura anumite nevoi ale muncitorilor. În acest fel, producția din gospodării putea permite salariilor plătite în bani să scadă sub nivelul de subzistență, crescând, astfel, rata plusvalorii. Drept efect, economia gospodăriilor putea ajuta capitalul să profite de relativa plusvaloare (care reflecta eficiența în producție a capacității de muncă), mai degrabă decât de plusvaloarea absolută, care depindea de mărirea brutală a zilei de lucru – adică a numărului de ore de muncă necesare pentru un salariu.

Puțini fermieri săraci puteau spera să se poată auto-susține din producția gospodăriilor lor. Câștigurile gospodăriilor mici s-au prăbușit atât de mult, că perioada dintre 1788 și 1803 a devenit cunoscută ca epoca de aur a țesăturilor făcute manual, din moment ce mulți fermieri mici nu puteau supraviețui dacă nu-și câștigau pâinea în această modalitate. (vezi Smelser 1959, 138)

În ciuda înrăutățirii condițiilor producătorilor mici de mărfuri, aceștia încă puteau să-și asigure o mare parte din nevoile lor de bază pentru a supraviețui ei înșiși, ceea ce le permitea să reziste chiar și cu salarii foarte foarte mici pentru munca salariată.

În lumina observației lui Mountfort Longfield – că producătorii mici de mărfuri influențau rezerva de salariu – nu ar trebui să fim surprinși de descoperirea lui Phyllis Deane (1957, 92) că între 1770 și 1800, salariile din Anglia erau din ce în ce mai mici, sau în cel mai bun caz, stagnau.

Chiar și în mediile urbane, mulți muncitori continuau să combine activitățile agricole cu munca salariată în industrie. De exemplu, în Statele Unite, până spre sfârșitul secolului 19, muncitorii de la orașe adesea își cultivau singuri hrana. (vezi Smuts 1959, 11–13; Ware 1924, 39, 74). Și în Londra, agricultura din spatele casei era foarte răspândită, inclusiv creșterea găinilor, a oilor, a porcilor deasupra pământului sau în beciuri, sub pământ. (vezi Dyos și Wolff 1973, 898)

Muncitorii produceau, în timpul liber, o mare parte din hrana de care aveau nevoie, în ciuda consecințelor neplăcute pentru mediul lor, din cauza faptului că trăiau în proximitate cu animalele.

Aceste activități pot fi dovada ori a puternicului atașament față de auto-aprovizionare, ori a veniturilor total inadecvate pe care le obțineau din munca salariată.

Oricare-ar fi fost cazul, ele implică o victorie pentru acumularea primitivă.

Un număr de economiști au recunoscut că o astfel de auto-aprovizionare parțială, în opoziție cu o totală auto-susținere, ar putea fi extrem de profitabilă în ce-i privește pe patroni.

De exemplu, William Thornton a observat că banii obținuți din munca salariată erau mult mai puțini decât cei câștigați de lucrători în evul mediu, pentru că atunci nevoile monetare ale lucrătorilor erau la un nivel minim. Lucrătorii puteau trăi unde doreau, își puteau face casă oriunde pe pământul necultivat.

Aveau pământ pentru a-și cultiva grădinile, aveau pășuni pentru a crește vaci și puteau crește rațe, găini și porci. Aveau acces și la lemnele din păduri și puteau și să pescuiască unde doreau. (Thornton 1869, 12ff.) Astfel, declinul producției asigurate de gospodăria va determina creșterea salariilor.

Adam Smith a observat, în trecere, că muncitorii, care cultivau pământ pentru ei sau creșteau legume în grădina lor, aveau nevoie de mai puțini bani pentru a se autosuține (1976, I.x.b.48–49, 133–34). Acest factor nu e lipsit deloc de relevanță în Anglia, unde grădinile din jurul caselor muncitorilor asigurau un supliment important la bunurile care puteau fi cumpărate din salarii. (vezi Chambers și Mingay 1966, 134;

E. Thompson 1963, 214, 230, 269, 276; Mantoux 1961, capitolul 3; Hammond și Hammond 1919, 3–5; Engels 1845, 9–13).

Alții au părut să realizeze că această combinație între industrie și agricultură funcționa cel mai bine acolo unde fermierii erau săraci. De exemplu, Daniel Defoe (1724–1726, 2, 5, 491) a observat că manufactura începea deja să prindă în „zonele de la țară sălbatice, lipsite de posibilități și sărace”, cum ar fi Devonshire din Halifax, unde pământul era împărțit în parcele mici, pentru că auto-aprovizionarea permitea angajatorilor să plătească salarii mai mici. La fel, Arthur Young (1794, 412–38; vezi și Berg 1980b) a dat peste un model similar în călătoriile sale prin Franța.

Sir James Steuart (1767, 1:111), un oponent vehement al gospodăriilor care se puteau auto-suține total, totuși a admis că mulți muncitori „își păstrează obiceiurile meșteșugărești la țară și se folosesc în același timp de porțiuni mici de pământ, unde cultivă grădini, cresc iarbă pentru vaci și chiar produc anumite fructe necesare alimentației.”

Aici găsim aceeași tehnologie care odinioară a sprijinit economia auto-susținută a gospodăriilor, și care, totuși, într-un context cu totul diferit, a servit și la intensificarea procesului de acumulare primitivă.

Într-adevăr, Steuart (ibid., 111–12; vezi și Steuart 1769, 328; Marx 1977, 911) a fost foarte atent în a diferenția această formă de producție a gospodăriei în termenii relațiilor sociale pe care le implica:

Pe aceasta nu o consider o categorie a agriculturii... Aici ocupația locuitorilor este în principal direcționată către meseria lor; cultivarea pământului are o importanță secundară, și va dura numai atâta timp cât agricultura nu va avea decât o importanță secundară, și va fi continuată atâta timp cât nu va solicita o abatere prea mare de la ocupația principală. În orice caz, acesta e efectul parcelării unei suprafețe mici de teren pentru a le da în posesie: un sistem admirabil calculat și care va duce la îmbunătățirea pământului lăsat în paragină și va fi avantajos pentru populație, și în care spiritul hărniciei nu va fi astfel supravegheat. (sublinierea autorului, M.Perelman)

Vedem mai clar cum se reflectă relația dintre munca din gospodărie și rata plusvalorii într-o critică anonimă asupra lucrării lui William Cobbett „Cottage Industry” (Economia Gospodăriei), un precursor al ghidurilor practice de azi, care învață familiile cum să-și producă ele singure hrana.

După ce s-a delimitat de părerile politice periculoase ale autorului, criticul anonim de la prestigioasă publicație *Edinburgh Review*, probabil Francis Jeffrey sau Henry Brougham (vezi Fetter 1953, 251), a explicat avantajul particular al inoculării spiritului auto-susținerii în mințile clasei muncitoare:

Să ținem minte că după ce și-au asigurat un adăpost deasupra capului, aproape tot timpul și toată atenția celei mai mari părți a populației din orice comunitate sunt dedicate procurării celor necesare traiului, iar confortul lor depinde exact de măsura mai mare sau mai mică a bunăstării lor, și de condițiile mai bune sau mai rele în care își asigură traiul. Astfel orice cantitate și calitate mai bună ar obține în plus înseamnă o solidă îmbunătățire a condiției lor și îi ajută să-și trăiască mai bine viața. Chestiunile asupra cărora această carte atrage atenția sunt de o și mai mare importanță, pentru că nici o cultivare a economiei recomandată nu poate fi îndeplinită fără a declanșa o frână care se ține scai de orice încercare de a ușura munca săracilor: scăderea salariilor. Oricine îl va învăța pe un om care cultivă pământul

să își termine munca în jumătate din timp îl va învăța simultan pe proprietarul, al cărui pământ acesta îl lucrează, să-i dea doar jumătate din salariu. Ba chiar, o practică generală face ca lucrătorului, căruia i se cere să muncească pământul două-trei ore în plus, să nu primească nici o creștere de salariu: el va primi la fel de mulți bani ca și cum ar munci cu hărnicie să facă bere și pâine, să aibă grijă de animale la intervale regulate și ar cheltui toată această muncă și tot ce câștigă la cârciumă. (Review 1823, 119)

Cu greu putem spera la o explicație mai însuflețită a logicii după care funcționa economia politică clasică.

Deși aceste cuvinte nu au izvorât din penița vreunui far călăuzitor al economiei politice clasice, ele au fost scrise de la un editor al revistei *Edinburgh Review*, o poziție care implica faptul că cel care le-a exprimat era un susținător extrem de influent al economiei politice (vezi Fetter 1957, 19).

Asemenea oameni știau că structura producției domestice nu era o chestiune care putea fi luată în glumă.

Economiile pe care munca în gospodărie le putea oferi (capitalului) puteau fi foarte mari. Cel care a făcut analiza asupra cărții lui Cobbett a presupus că rezultatul inevitabil va fi o prăbușire a nivelului salariilor. Un exemplu al acestui principiu este sugerat de Steuart (1767, 3:304; vezi și Smith 1976, I.x.b.48–49, 133–34), care estima că ce câștiga un filator în 2 zile de muncă era necesar pentru a asigura hrăna pe o zi a unui filator din Scoția în secolul 18.

Calibrarea modelului de acumulare primitivă

Economia politică clasică va recunoaște repede că, odată ce oamenii nu mai puteau să-și cultive ei siguri hrana, ei vor deveni, cel puțin parțial, dependenți de piață pentru a se putea hrăni.

Așa cum am văzut, în modelul proto-marxist al acumulării primitive, această dependență nu era în mod necesar absolută.

Cei care scriau în acea perioadă acordau o atenție considerabilă efectului pe care îl aveau variațiile acestei dependențe, sau cum i-am putea spune „acumularea primitivă relativă”.

Ei doreau să se asigure că muncitorii vor putea să producă singuri, pentru traiul lor, doar atât cât era necesar pentru a permite creșterea plusvalorii, fără ca muncitorii să devină independenți, ceea ce le-ar fi putut da libertatea de a se opune muncii salariate.

Asemenea calcule despre nivelul potrivit la care trebuia lăsată producția gospodăriilor erau mai mult decât obișnuite în secolul 18, la fel cum arată această propunere dintr-un număr tipărit în 1800 al publicației „Commercial and Agricultural Magazine”:

Un sfert de hectar de grădină cultivată îl va ajuta enorm pe țăran să devină independent de orice alt ajutor. În orice caz, cine are această intenție benefică, trebuie să fie precaut și să o aplice cu moderație, sau riscă să-l transforme pe muncitor într-un mic fermier; și să-l facă să treacă de la munca cea mai folositoare pentru industrie la munca cea mai puțin folositoare. Când un lucrător intră în posesia unei suprafețe mai mari de teren pe care el și familia lui o pot cultiva doar seara... fermierul care-l angajează nu se va mai putea bizui pe el pentru a munci constant, iar recolta și piața vor fi afectate într-o măsură care uneori poate fi considerată a fi un inconvenient național. (citată în E. Thompson 1963, 219–20)

Robert Gourlay (1822, 145–46), un asociat de-al lui Arthur Young, a făcut o observație asemănătoare:

Jumătate de hectar de pământ e suficientă pentru orice sărac care, cultivându-l, și-ar folosi astfel cel mai eficient timpul liber, obținând destulă mâncare pentru a hrăni și o vacă, fără să mai fie nevoit să meargă să o ducă la păscut pe pășunile obștești; dar sunt destule motive și politice și drepte pentru a-i diminua atât accesul la terenurile obștești, cât și la parcela sa de pământ. Un sfert de hectar e dimensiunea corectă pentru o grădină, și 25 în loc de 50 de hectare de teren obștești ar trebui să-i fie de ajuns. Un petec de pământ, care poate da o recoltă bună, va asigura o mare cantitate de legume pentru orice familie, pe lângă faptul că pe acel petec familia poate crește și o vacă și un porc... Nu e intenția nimănui să-i facă pe muncitorii din industrie grădinari sau fermieri!

Intenția e de a-i ține într-o situație convenabilă. Efectele dăunătoare ale oferirii unei suprafețe prea mari muncitorilor din industrie au fost descoperite cu mai bine de 30 de ani în urmă, în câmpiile Scoției... Efectele dăunătoare ale micilor ferme de cartofi din Irlanda sunt prea bine cunoscute; și doar murdărie și mizerie se pot găsi printre micii arendași din zonele muntoase ale Scoției. Pe când, o mică grădină, cu dreptul de a ține o singură vacă, va avea cu totul alte efecte.

Contele de Winchelsea, G. Firth (1796, 5–6), a oferit un alt exemplu de calcul a acumulării primitive. Într-o scrisoare către Sir John Sinclair, președintele Camerei de Comerț britanice, el a susținut:

Nimic nu e atât de benefic atât pentru ei [pentru muncitori] cât și pentru Proprietarii de Pământ, decât a folosi Pământul ori la creșterea Vacilor, ori la cultivarea legumelor în grădini, în funcție de circumstanțe... Prin intermediul acestor avantaje, Muncitorii și familiile lor vor trăi mai bine, și vor fi, prin urmare, mult mai bine hrăniți pentru a munci din greu; vor fi mai mulțumiți și mai atașați de situația lor, și vor avea impresia unei anumite independențe, care îi va face să considere mai valoros caracterul lor... Când un Muncitor a obținut o Vacă și destul Pământ pentru a o crește, primul lucru la care trebuie să se gândească este, desigur, cum să economisească bani să mai cumpere o vacă.

Contele a estimat că 4 cincimi din munca folosită la cultivat grădina se va vedea în „ore în plus, pe care altfel muncitorii și copiii lor le-ar irosi, nefăcând nimic (productiv).” (ibid., 14).

Așa cum ar fi de așteptat, Contele a avertizat să nu i se dea muncitorului acces la câteva hectare de teren agricol pentru că mult pământ „ar ocupa prea mult din timpul său, și Rezultatul va fi dăunător pentru el.” (ibid., 13).

Calibrarea trebuia în mod necesar să fie ajustată cu schimbările tehnologice.

De exemplu, progresul în torsul lânii, care în mod tradițional era o activitate marginală, nu a putut să rezulte într-o mai mare capacitate de a țese haine. (vezi Smelser 1959, 65).

Prin urmare, industria textilă avea nevoie să facă astfel ca oamenii să treacă de la a cultiva pământul part-time, la a se angaja în industria textilă full-time.

În acest spirit, Departamentul Britanic al Agriculturii a încercat să-i ajute pe cei care angajau țărani să beneficieze de o forță de muncă ce se putea susține singură.

A oferit o medalie de aur „uneia din cinci persoane care, în cea mai satisfăcătoare manieră, va dovedi, printr-un experiment, cât e de practic pentru muncitorii de la țară să țină 1 sau 2 vaci de lapte din producția pământului cultivat numai cu cazmaua și cu sapa.” (citată în Sinclair 1803, 850).

Pentru siguranță, Departamentul nu a intenționat să le permită muncitorilor să se întoarcă la agricultura de subzistență dinaintea capitalismului.

Președintele Departamentului, Sir John Sinclair (ibid., 851), a cerut ca micile gospodării ale muncitorilor de la țară să opereze pe baza a trei principii:

1. Un muncitor care trăiește la țară să asigure, prin propria sa muncă, unele dintre cele mai importante articole materiale pentru subzistența lui și a familiei sale;
2. Să poată să vândă pe piață ceea ce cultivă în plus pe pământul său;
3. Atât el, cât și familia lui să aibă capacitatea de a ajuta alți fermieri, în toate anotimpurile aproape la fel ca și cum nu ar fi avut ei înșiși pământ de cultivat și pentru ei.

Sinclair avea în minte două obiective, ambele având legătură cu acumularea primitivă.

În primul rând, el credea că asigurarea unei parcele mici de pământ îi va face pe țărani să accepte mai ușor îngrădirea terenurilor obștești.

În al doilea rând, o analiză sumară a celor trei principii ale lui Sinclair indică faptul că el s-a gândit că, dacă gospodăriile mici de la țară ar putea fi împărțite cum trebuie, moșierii din agricultură ar putea profita și ei de forță de muncă ieftină.

Sinclair a calculat că muncitorii care trăiau la țară puteau fi plătiți cu un salariu care să le asigure numai jumătate din cât le era necesar pentru a trăi. Cealaltă jumătate muncitorii ar fi trebuit să o obțină de pe urma muncii în agricultură.

Și mai mult, o treime din salariul pe care-l primeau trebuia să se întoarcă la nobilime, sub forma de chirii plătite pentru mica parcelă de pământ pe care aveau voie să cultive legume. (ibid., 854).

În multe privințe, însă, planul lui Sinclair deja era pus în practică. În secolul 19, cea mai mare parte dintre muncitori lucrau și pământul pentru a-și putea suplimenta veniturile insuficiente pe care le obțineau din salarii. (vezi Wordie 1974; Wells 1979). Chiar și așa, la fel ca și ceilalți acumulatori primitivi, Sinclair a fost de acord că e nevoie de mare atenție din partea capitalului pentru a nu-l face pe muncitor să devină „un fermier în loc de muncitor.” (citată în Chambers and Mingay 1966, 134).

Josiah Tucker și sociologia modelului

Desigur, capitalul nu a fost unit în privința dimensiunii auto-aprovizionării.

Unele munci erau mai compatibile cu o economie domestică mai solidă decât altele.

Totuși, exact cum ne-am aștepta în privința contextului modelului clasic al acumulării primitive, din ce în ce mai mulți oameni au găsit motive pentru a sprijini întărirea auto-susținerii gospodăriilor odată ce acumularea primitivă a fost completă.

În mod natural, aceste schimbări în atitudinea referitoare la auto-aprovizionare nu au urmat o cale lină și dreaptă. Condițiile macroeconomice cinice, mai ales cele de pe piața muncii, au afectat pozițiile referitoare la auto-susținere.

De exemplu, când relativ avansatele economii au început să intre în declin, sectorul țăranesc a oferit o zonă-tampon care a ajutat nevoia de protecție socială (a societății).

Să ne reamintim discuția anterioară despre reparația grădinilor în timpul depresiilor economice.

Odată ce ritmul activității economice devine mai alert, capitaliștii ar putea să privească auto-aprovizionarea ca pe o concurență nebinevenită la puținele resurse ale forței de muncă.

La un anumit moment, Marx a părut să atingă această chestiune, aproape întâmplător, observând: „Anglia e în anumite perioade o țară care cultivă masiv porumb, și în alte perioade o țară care crește masiv vaci. Aceste perioade alternează, iar această alternanță e însoțită de fluctuații în dimensiunea pământului cultivat de țărani.” (Marx 1977, 912).

Din păcate, Marx s-a oprit doar la a face această observație, fără a insista asupra ei.

Odată ce admitem câteva dintre aceste complexe considerații, nu ar trebui să fim surprinși că nu putem aplica în mod mecanic modelul simplu al acumulării primitive.

Într-adevăr, agenții capitalismului rareori vorbesc pe aceeași limbă despre auto-aprovizionare. (vezi Berg 1983b, 64–67 pentru o discuție excelentă asupra acestor chestiuni).

Cei care se identificau cu aspirațiile clasei de mijloc se contraziceau mai ales cu cei care susțineau agricultura.

Să analizăm, de exemplu, comparația lui Josiah Tucker (1758, 36) dintre economia din Yorkshire, unde economia gospodăriilor și-a păstrat importanța, și economia din provincia West:

În multe părți din Yorkshire, producția de lână e asigurată de fermieri mici și de moșieri: Acești oameni cumpără ceva lână, și o parte o produc chiar ei, iar soțiile, ficele sau servitorii lor o torc în nopțile lungi de iarnă, și când nu au de muncă la ferme sau în lăptării, Șeful Familiei ori vinde această lână la piață, ori o folosește pentru a-și face lui haine.

În acest mediu competitiv, nici o diferență prea mare nu separă statutul muncitorilor de cel al angajatorilor.

Tucker (ibid., 37) a relatat că: „[Muncitorii] fiind atât de puțin îndepărtați de Nivelul și de Condiția stăpânilor lor, și de înclinați să-și asigure cele necesare pentru ei, prin Hărnicia și Frugalitatea câtorva ani..., se face că oamenii care muncesc sunt în general mai Morali, mai Serioși și mai Harnici, că bunurile sunt bine făcute, și din ce în ce mai ieftine, și că o revoltă sau o răscoală e un lucru care abia le trece prin cap.”

Prin contrast, un sistem mult mai avansat al fabricilor exista în provincia West.

Acolo, potrivit lui Tucker (ibid., 37–39):

Motivele Hărniciei, Frugalității și Sobrietății sunt toate subordonate acestei singure considerații, că ei vor fi legați de același croitor, și niciodată nu pot fi decât muncitori calificați în

aceeași breaslă... Nu e de mirare atunci că afacerile din Yorkshire vor înflori, și că afacerile din Somersetshire, Wiltshire, și Gloucestershire vor fi în declin în fiecare zi?

O persoană, care are Câștiguri mari și un Credit mare, cumpără Lâna, plătește transportul, torsul, țesutul, vopsitul, croitul, apretatul ,etc., etc. Adică, el e Stăpânul întregii Manufacuri de la prima operațiune la ultima, și care angajează O Mie de persoane, subordonate lui, pentru această activitate. Acesta este Croitorul la care Toți Ceilalți trebuie să se uite în sus ca la Stăpânul care-i Plătește.

Dar nu se vor uita ei oare într-o zi la el ca la Tiranul lor? Și, cum foarte Mulți dintre ei muncesc împreună într-un Atelier, nu vor găsi ei într-o zi Puterea să se întărească și să se corupă unii pe alții să pună la cale și să se unească împotriva Stăpânilor lor, și să iște Răscoale și Rebeliuni de Fiecare dată când pot?... Dincolo de asta, așa cum Stăpânul este plasat atât de sus deasupra Condiției lor de muncitori, ambele lor Condiții nu seamănă ele mai mult cu cea a Stăpânului de Sclavi și cu cea a Sclavului din coloniile Americane, decât ar putea să se aștepte cineva într-o Țară așa ca Anglia. Viciile și Temperamentul ambelor condiții sunt de Același Fel, numai inferioare ca intensitate. Stăpânul, de exemplu, oricât de bine intenționat ar fi el în sine, e în mod natural tentat din cauza Situației sale să fie încrezut și mândru, arogant, și să-i considere pe Oamenii care muncesc pentru el ca fiind cele mai Ticăloase Jeguri de pe pământ, să considere că are Dreptul să îi asuprească oricând vrea, pentru că ei ar trebui să fie ținuți la pământ și să nu se răscoale în fața Superiorilor lor și să ceară Dreptate și Socoteală. Muncitorii sunt în egală măsură tentați, din cauza Situației lor, să invidieze Statutul înalt și Averele mare a Stăpânilor lor, și să îi invidieze pe aceștia și mai mult, în Proportie cu măsura în care ei se găsesc lipsiți de Speranța de a ajunge vreodată la același Nivel oricât de Harnici ar fi, sau de Pricepuți în munca lor.

Astfel, Respectul lor de Sine ia o Turnură greșită, distructivă pentru ei înșiși și pentru alții.

Ei cred că nu e nici o Crimă să obțină Salarii cât se poate de mari și să muncească pentru ele oricât de puțin cu putință, să mintă, să înșele, și să facă Orice lucru rău; cu singura condiție ca de pe urma acestora să aibă de suferit Numai Stăpânul lor, pe care ei îl privesc ca pe Dușmanul lor, și în care nu trebuie vreodată să aibă Încredere... Singura lor Fericire e să se Îmbete, și să facă astfel ca Viața să treacă fără ca ei să se Gândească prea mult la ea.

Tucker pare să fi anticipat literatura modernă care proslăvea regiunile industriale din nordul Italiei. În orice caz, nu toată lumea a împărtășit entuziasmul lui Tucker în privința dezvoltării economice a afacerilor mici, independente, răpândite peste tot de-a lungul țării.

Analiza alternativă a lui James Anderson

Spre deosebire de Tucker, James Anderson a ridicat în slăvi concentrarea muncitorilor în zonele urbane. El a susținut că urbanizarea va conduce la o moralitate superioară. Anderson, un scriitor cu influență în ce privește agricultura, probabil se referea aici mai mult la moralitatea stăpânilor de pământ, și nu la cea a muncitorilor.

El era îngrijorat că săracii care munceau vor câștiga din meșteșugăritul domestic atât de mulți bani de cheltuit că relațiile sociale de la sate se vor prăbuși:

[Dacă] manufactura e de asemenea natură că permite să fie în case separate și rupte una de alta la țară și dacă poate fi practică de orice persoană independentă de alții, în mod sigur se va întâmpla că toți banii care sunt plătiți pentru prelucrarea acestor materiale independente vor ajunge direct în mâinile oamenilor de pe scara cea mai de jos, adesea în mâinile acestor tinere femei și copii; care fiind ameteite și stupide, de obicei vor folosi cea mai mare parte a acestor bani pentru a cumpăra haine frumoase și alte bagatele prostesti care le satisfac fanteziile lor de oameni care doresc să lenevească. (Anderson 1777, 26)

Chiar și mai periculos, acești muncitori s-ar putea simți obligați să facă și muncă agricolă slab plătită.

Un alt scriitor a fost mult mai direct decât Anderson în dubla sa îngrijorare față de moralitate și piața muncii, și a avertizat că „dacă o fată, ținută acasă să mulgă o vacă, înfometată și slabă, e lăsată să vadă tentațiile, ea va devini curând o târfă, și va ajunge o mamă indolentă și ignorantă, în loc să devină o servitoare folositoare și bună.” (Bishton 1794, 24)

Anderson s-a îngrijorat că hărnicia în industria manufacturieră va avea și alte consecințe de nedorit.

Din cauza faptului că fermierii mici rezistă ruperii legăturilor lor cu agricultura, ei sunt înclinați să plătească chirii mai mari decât fermierii mari. Prin urmare, Anderson (1777, 29) a prezis: „Întreaga categorie a arendașilor bogați și bine avuți va fi anihilată total, și toată țara va deveni împărțită în parcele, în posesiuni mici și neînsemnate, care nu merită să fie numite ferme.”

Prin urmare, a recomandat meserii care să asigure piața pentru agricultură fără să îl îndepărteze pe lucrătorul agricol de industria manufacturieră. Asemenea aranjamente ar menține condițiile de dependență ale celor care muncesc la orașe: „Dacă manufactura necesită să fie făcută de oameni care lucrează împreună unii cu alții..., fie ca cei care o practică să rămână în nevoia de a se ajuta unii pe alții, astfel încât să fie făcută de un anumit număr de oameni într-un singur loc, și să aibă tendința să promoveze progresul agriculturii, mai degrabă decât să tragă agricultura în jos.” (ibid., 36)

Atât Tucker, cât și Anderson au oferit o analiză relativ detaliată asupra modului în care structura acumulării primitive afectează caracteristicile sociologice ale oamenilor de la sate. Totuși, ambele lor analize sunt incomplete.

Fiecare a prezentat o viziune alternativă a acumulării primitive, fără să admită logica din spatele perspectivei viziunilor lor concurente.

Dugald Stewart (1855, chap. 2, pt. 3) e singurul, din ce știu eu, care a încercat să clasifice diferitele abordări ale meșteșugurilor domestice, susținând:

O manufactură domestică trebuie *întotdeauna* să fie cea mai puțin profitabilă activitate pentru un individ care, pentru a-și asigura subzistența, depinde în special de ce produce pământul gospodăriei sale.

Într-adevăr, un om care face o meserie care-i ocupă fiecare zi, una după alta, trebuie, din necesitate, să fie scutit de administrarea treburilor agricole, care necesită o atenție constantă și totală.

Dar nu pare să fie la fel de evident cum bunăstarea țării ar avea de suferit de pe urma posesiunii a câtorva hectare pe care le poate munci în orele sale de pauză, de relaxare, nici nu pare probabil că îndemănările sale profesionale și hărnicia sa vor fi nedreptățite de munca sa ocazională la câmp, decât de acel obicei al alcoolului de care sunt înclinați să se apuce toți oamenii care muncesc și care nu au altă distracție care să-i facă să uite de muncă. (ibid., 175–76)

Stewart (ibid., 178–79) a dezaprobat „extravaganța declarațiilor generale în favoarea agriculturii.”

El l-a criticat deosebit de aspru pe Arthur Young, care fusese destul de nesăbuit să susțină că: „Există ceva în industria manufacturieră care e mizerabil comprat cu agricultura.”(citată în ibid., 162).

Cu toate acestea, Stewart (ibid., 177) a admis că „multe pot fi susținute în sprijinul sistemului său”, adăugând că „Fapt e că în toate așezările umane putem să ne așteptăm să găsim un amestec de bine și de rău, și că singura întrebare e care dintre acestea două predomină.”

Influența conservatoare a producției mici de bunuri

Friedrich Engels a abordat disputa Anderson-Tucker dintr-un unghi diferit. Era preocupat că în anumite părți ale Germaniei, unde muncitorii se bazau foarte mult pe ce obțineau singuri din propriile gospodării pentru a-și suplimenta salariile, acest aranjament contribuia la conservatorismul muncitorilor într-un fel pe care nici chiar Tucker nu l-a realizat.

Engels a observat că auto-aprovizionarea întârea puterea capitaliștilor germani.

Înainte de orice, așa cum editorul care a făcut analiza cărții lui Cobbett a remarcat, angajatorii profitau de posibilitatea „de a deduce din costul capacității de muncă acel cost pe care familia și-l putea asigura sieși prin câștigul de pe urma micii grădini sau a lotului mic de teren agricol.” (Engels 1887, 301).

Producția mică de bunuri oferea și alt dividend, peste stimulentele pe care-l dădea ratei plusvalorii. Engels a susținut că dreptul de proprietate asupra unei bucăți de pământ a redus nivelul salariilor și mai mult, restricționând mobilitatea muncitorilor la distanțe nu foarte mari de locul unde era terenul lor agricol. (ibid., 301)

Mai mult, i-a scris Engels lui Eduard Bernstein într-o scrisoare din 30 noiembrie 1881, chiar sărăcia unor grupuri, cum ar fi meșteșugarii din Saxonia, îi făcea mult mai puțin rezistenți la lupte extenuante. (Marx and Engels 1973, 35:237–38).

Industria domestică, în care gospodăriile făceau lucruri care necesitau o muncă simplă pentru ca negustorii să-și suplimenteze câștigurile mici din agricultură, putea fi responsabilă, cel puțin în parte, de abisala sărăcie a muncitorului german (vezi, în contrast, Sismondi 1827, 230).

Ca răspuns la aceste condiții din Germania, Engels a denunțat industria domestică și grădinăritul ca fiind „cele mai puternice unelte ale exploatarei capitaliste”. (Marx și Engels 1975, 358–59).

Engels nu era împotriva industriei domestice și a muncii din gospodărie ca atare.

Deși a criticat sărăcia culturală a economiei tradiționale, bazată pe combinația dintre industria domestică și grădinărit (Engels 1845, 9–13), el a recunoscut că acest aranjament înainte a fost baza unei modeste prosperități (ibid., 9–13; Engels 1887, 301). Impactul general al acestui tip de muncă în zilele sale era categoric negativ, însă.

În primul rând, „grădinăritul pentru asigurarea legumelor pentru gătit mâncare și agricultura făcută de vechii țesători manuali au devenit cauza pentru care lupta meșteșugarilor împotriva războaielor industriale a fost atât de amânată în Germania.” (Engels 1887, 301).

Verdictul lui Engels pare să se aplice și în cazul Flandrei. Potrivit unei confesiuni recente a lui Franklin Mendels (1975, 203; vezi și Mendels 1972), influența industriei domestice era „perversă în sensul că perpetua presiunea îngrozitoare, care la început a determinat pătrunderea ei în lumea satelor.”

Desigur, Engels nu dorea să spună că eliminarea țesutului manual era un scop în sine. Îngrijorarea sa imediată era situația politică din Germania, unde refuzul multor muncitori de a abandona grădinăritul îi obliga să accepte să muncească în industria domestică, la multă vreme după ce mecanizarea devalorificase această muncă.

Nu numai că acești muncitori erau reduși la nivelul unei subzistențe precare, dar concurența pe care o făceau pe piața muncii îi trăgea în jos cu ei și pe muncitorii industriali (Engels 1887, 300). Și Lenin (1894, 317; Engels 1887, 303) a văzut același proces petrecându-se în țara sa.

Chiar și când asemenea muncitori-țărani găseau de lucru în industria modernă, ei, în mod frecvent, refuzau să se identifice cu lupta muncitorilor, pentru că sperau că undeva în viitorul apropiat vor putea

din nou trăi doar din cultivarea pământului. (vezi Sabel 1982, 102ff.) Muncitorii germani, potrivit lui Engels, tolerau intolerabilul, dar el s-a consolat cu ideea că această tolerare a intolerabilului curând se va transforma în rebeliune, pe măsură ce presiunile asupra lor creșteau.

În timp ce Engels (1887, 304, 302) se opunea bazării pe industria domestică, atât capitalul german cât și cei pe care el i-a numit „filantropiștii burghezi” priveau „introducerea de noi industrii domestice ca fiind singurul remediu pentru traiul greu de la țară”.

El a observat ironia acestei situații. Oponenții capitalului aveau nevoie de o mai rapidă introducerea a tehnologiilor asociate cu capitalismul modern, în timp ce capitaliștii înșiși – poate pentru că rezonau cu termenii a ceva ce semăna cu modelul acumulării primitive – preferau metode mai neevoluate.

Chiar și în 1930, în Statele Unite, Henry Ford cerea ca angajații săi să aibă grădini, și mai mult, avea un corp de inspectori la compania sa care îi turnau pe cei care-și neglijau responsabilitățile de cultivare a grădinilor lor. Cei ale căror grădini nu erau cultivate cum trebuie erau concediați. (Sward 1972, 228–29).

Deși Ford dorea ca muncitorii săi să depună tot timpul tot efortul doar pentru a munci pentru compania sa, el știa dacă ar face așa, ar fi afectat ordinea printre angajați. Grădinile îi țineau pe muncitori legați de Ford. Grădinăritul era și un mijloc de a le închide gura celor care arătau sărăcia muncitorilor în timpul perioadelor de creștere a șomajului.

Condamnarea lui Engels a producției gospodăriilor își păstrează o foarte mare relevanță în ceea ce privește Lumea a Treia de azi.

Gândiți-vă la situația unei soții sărace dintr-o familie săracă de mineri din Bolivia secolului 20 care depindea foarte mult de ce putea obține din munca în gospodărie:

Familia minerului e exploatată de două ori, nu? Întrucât bărbatul câștigă din munca la mină un salariu atât de mic, femeia care întreține gospodăria trebuie să muncească cu atât mai mult. Și, de fapt, munca ei reprezintă muncă neplătită de șeful minerului, nu? Salariul necesar pentru a ne plăti și pentru cât muncim acasă, comparat cu salariul unui bucătar, al unei spălătorese, al unei bone, a unei slujnice, ar fi mult mai mare decât salariul pe care-l câștigă bărbatul din munca în mină. (Barrios de Chungra 1979, 44–45)

Argumentul exprimat de această femeie pare atât de evident că ar putea să pară lipsit de conținut analitic. În acest caz, aparențele induc în eroare însă.

Comparați gândurile acestei femei needucate din Bolivia cu cele ale lui Thomas C. Smith, un foarte educat observator al dezvoltării agriculturii din Japonia. Smith (1966, 83, 110) se referă în mod repetat la nemulțumirile exprimate de Thomas C. Smith asupra salariilor mari plătite muncitorilor japonezi în timpul secolului 19.

Deși el remarcă lipsa accesului la resurse comunale, obștești, (ibid., 99) și observă nevoia constantă de a cumpăra de pe piață cele necesare traiului, el nu dă nici un indiciu că ar fi în stare să vadă legătura dintre creșterea capitalului variabil și declinul auto-aprovizionării. (ibid., 144).

Cazul industriei domestice a Germaniei sau a soției din Bolivia ilustrează cum capitalul poate beneficia de pe urma unui nivel mai mare al producției unei gospodării care se auto-susține.

Evident, trebuie să luăm în considerare și alți factori.

Engels a arătat maniera în care o economie domestică rezistentă la nou a împiedicat avansul tehnic în Germania; însă, în Japonia, și într-o măsură mai mică în Taiwan, forța majoră pentru dezvoltare a fost manufactura efectuată în timpul folosit de muncitorii germani pentru a-și completa cele necesare traiului din munca în gospodăriile lor. (see T. Smith 1966; Chinn 1979).

În acest context, producția domestică s-a dovedit a fi în cele din urmă un stimulent puternic pentru avansul practicilor moderne industriale. Adevărat, în Asia de Est, relațiile sociale ale producției erau substanțial diferite de cele ale muncitorului-țăran occidental. (vezi Berque 1976).

În concluzie, analiza lui Engels sugerează că amestecul preferat între munca din gospodărie și munca salariată va depinde de calculul complex al luptei de clasă în interiorul unei matrice tehnologice date.

În acest sens, contrastul dintre o analiză marxistă a producției domestice și modelul clasic al aceluiași fenomen iese la iveală foarte rapid.

Sectorul tradițional și rezistența la extinderea geografică a Capitalului

Germania lui Engels și Rusia lui Lenin se aflau la periferia bastioanelor capitaliste.

În zone mai îndepărtate, fermierii, care aveau puțin pământ, și meșteșugarii se susțineau unii pe alții mult mai eficient. Altfel, pe cont propriu, fiecare dintre ei ar fi rezistat mult mai greu la presiunile competitive care veneau din partea unor metode de producție mai moderne. (Lenin 1898, 362)

Dar, împreună, au putut arăta o rezistență remarcabilă (Marx 1967, 3:333–34; Marx și Engels 1975, 412).

Așa cum Adam Smith (1976, I.xi.g.28: 224) a observat:

Cum prețul în bani e mult mai mic în India decât în Europa, prețul în bani al muncii de acolo e de două ori mai mic, ținând cont și de cantitatea mică de alimente care poate fi cumpărată din acei bani, și de prețul mic al alimentelor. Dar, în țările unde meșteșugarii și cei care lucrează în industrie sunt plătiți la fel, prețul în bani a celei mai mari părți a meșteșugarilor va fi direct proporțional cu prețul în bani al muncii; iar în privința meșteșugarilor și industriei, China și India, deși inferioare, par să nu fie cu mult inferioare oricărei alte părți din Europa. Prețul în bani pentru cea mai mare parte a manufacturii, astfel, va fi în mod natural mai mic în acele mari imperii decât oriunde în altă parte în Europa.

Chiar cu tot cu costurile de transport, până în 1780, producătorii din India de pânză și de tifon aveau un avantaj al costurilor de 60 la sută mai mare decât al producătorilor britanici (Schwartz 1994, 86, care îl citează pe Kawakasu 1986, 636).

În cazul Chinei, Marx l-a citat pe un anumit domn W. Cooke, care fusese corespondentul *London Times* în Shanghai și Canton, pentru a demonstra eficiența combinării producției agricole a fermelor mici cu cea a meșteșugarilor. Potrivit lui Cooke, costurile chinezilor erau atât de mici încât exporturile britanicilor adesea trebuia vândute în China la prețuri care abia dacă acopereau taxele de transport (Marx 1858, 334; Marx către Engels, 8 October 1858, citat în Avineri 1868, 440; vezi și A. Smith 1978, 491; Myers 1980, 151).

Marx (1967, 3:334) a repetat aceeași idee în al treilea volum al „Capitalului”, unde a scris că economia substanțială și timpul economisit prin combinarea agriculturii cu manufactura opune o rezistență încăpățânată produselor marilor industrii, ale căror prețuri includeau costul fals implicat de procesul de transport.

Mai devreme, în 1859, Marx (375) a analizat natura economiei Indiei pe care a comparat-o cu cea a Chinei:

E aceeași combinație dintre munca din gospodărie cu industria manufacturii, care, pentru o lungă perioadă a rezistat și încă înfruntă exporturile britanice de bunuri din India; dar acolo, această combinație se bazează pe o anume Constituție a pământului aflat în proprietate, pe care britanicii din poziția lor de stăpâni supremi ai țării, dețin puterea de a o submina, și de a-i forța astfel să transforme parțial comunitățile auto-susținute ale hindușilor în niște ferme, pentru a produce opium, bumbac, hârtie, cânepă și alte materii brute, pentru care primesc mărfuri britanice. În China, englezii nu au deținut niciodată această putere și nici nu e probabil că o vor deține vreodată.

Și mai devreme, Adam Smith (1976, I.x.b.50, 134) observase și el un fenomen similar: „În multe părți din Scoția, ciorapii erau cu mult mai ieftini decât oriunde. Sunt făcuți de servitori și de lucrători, care își obțin însă principala sursă de venit din alte ocupații.”

Eficiența asociată cu auto-aprovizionarea primitivă nu oferea prea multe venituri celor care o practicau. Karl Wittfogel (1931, 670; citat de Medick 1988, 381) a folosit o expresie plină de culoare, în care putem vedea soarta acestor economii tradiționale ca fiind „o industrie pitică și hămesită sufocată de marea industrie.”

În aceeași perioadă în care Marx scria despre opoziția economiei chineze, el a asociat rezistența absenței economiei tradiționale cu dimensiunea agriculturii (Marx to Engels, 8 October 1858, în Marx and Engels 1985, 347). Rajat Kanta Ray (1988, 271) a făcut aceeași observație, recent: „Țăranii care erau meșteșugari part-time și meșteșugarii care erau part-time țărani reprezentau o combinație frustrantă pentru filaturi, motivul pentru care nici Manchester, nici Bombay nu au putut să-și îndeplinească obiectivul pe care-l urmăreau cu atâta ardoare, și anume obținerea monopolului asupra produselor artizanale în India. Cu excepția sfârșitului perioadei noastre, (1929), producția războaielor de țesut manuale a reușit să facă față foarte bine producției filaturilor.”

Ce era valabil pentru China și India era, în același timp, valabil și pentru Anglia și pentru alte țări din Europa Occidentală (vezi Wieser 1927, 287–88; vezi și Rodbertus 1851; Marx 1963–1971, partea a-2a, capitolul 8, partea a 4-a).

În această privință, Marx (1977, 911) a observat că numai distrugerea industriei domestice rurale poate da pieței dintr-o țară răspândirea și stabilitatea de care modul de producție capitalist are nevoie.

De exemplu, proprietarul unei filaturi de bumbac de lângă Portland, Maine, din secolul 19, se spune că nu a trebuit să schimbe nimic pentru o lungă perioadă de timp până când oamenii au ajuns să fie dependenți de serviciile sale. (Colonial 1816, 62).

În cele din urmă, capacitatea tehnologică a sectorului capitalist a crescut, mai ales cu apariția puterii țigului.

Chiar și așa, unele metode tradiționale de producție pot fi relativ economice și în timpurile moderne. Relativa lor eficiență trebuie să fi fost considerabil mai mare în timpul erei economiei politice clasice.

Această observație întărește realizarea faptului că scopul îngrădirii terenurilor obștești și al altor forme de acumulare primitivă nu a fost de natură tehnică. Acumularea primitivă a fost susținută de clasele conducătoare pentru că era atât de eficientă în subordonarea continuă a claselor muncitoare.

Recâștigarea timpului de muncă

De-a lungul timpului, costurile relative și beneficiile auto-susținerii parțiale s-au schimbat. Acumularea de capital scump sub formă de bunuri a fost un bonus pentru a-i convinge pe muncitori să-și dedice tot timpul muncii salariate.

Din cauza faptului că timpul petrecut în economia domestică limita numărul de ore disponibile pentru munca salariată, agățarea cu tenacitate de auto-aprovizionarea gospodăriilor, în cele din urmă, se întoarce împotriva angajaților.

Afacerile nu au nici un interes să se adapteze la ciclul cultivării pământului. În Anglia, de exemplu, pe măsură ce fermele capitaliste deveneau din ce în ce mai dependente de munca specializată la jumătatea secolului 18, filaturile și țesătoriile din gospodării au fost uneori scoase în afara legii pentru că interferau cu aprovizionarea de forță de muncă salariată în agricultură. (Ashton 1972, 115).

Așa cum la începutul secolului 19, i-a spus industriașul britanic Edmund Ashworth economistului Nassau Senior, „Când un țăran nu își mai folosește sapa, pentru o perioadă, el pierde un capital în valoare de 8 șilingi. Când unul dintre angajații noștri nu mai muncește în fabrică, capitalul pe care îl pierdem e de 100 de lire.” (Marx 1977, 529–30; care l-a citat pe Senior 1827, 14; vezi și Baldwin 1983).

Deși patronii ar fi putut să prefere ca angajații lor să muncească tot timpul, din cauza costului eradicării acestor ultime vestigii ale economiei tradiționale în perioada de început a Revoluției Industriale, mulți patroni de pe ambele maluri ale Atlanticului au fost obligați să se mulțumească cu serviciile oamenilor care munceau pentru ei doar când nu cultivau și nu strângeau recoltele. (Mantoux 1961, 70; Diamond și Guilfoil 1973, 206).

Acest aranjament s-a dovedit plin de probleme. Citim următoarele într-un raport al lui negustor Quaker în timpul Războiului de 7 ani, care își cerea scuze pentru întârzierea unui transport maritim astfel: „Marinarii noștri sunt atât de mult timp plecați să strângă recoltele.” (citată în George 1953, 44).

În plus, economia domestică părea și incapabilă să se adapteze la schimbările impuse de cerințele tehnologice. De exemplu, creșterea capacității de a face materiale textile într-o țesătorie era cu mult peste procesul similar făcut manual, în mod tradițional ca activitate secundară muncii agricole. (vezi Smelser 1959, 65).

Pe măsură ce capitalismul se maturiza, unii muncitori tot își păstrau atașamentul față de cultivarea pământului. Până în anii 1900, minerii belgieni își luau timp liber de la munca în mină pentru a-și cultiva recoltele de cartofi, în ceea ce ei numeau „grevele cartofilor.” (Henneau-Depooter 1959, 117).

Chiar în 1925, J. Russell Smith (1925, 381) povestea că lucrătorii agricoli din sudul Statelor Unite evitau munca salariată în agricultură pentru că puteau obține „o cantitate egală de hrană dacă mergeau la vânat, la pescuit sau la strânsul fructelor de pădure—fapte care au avut o influență profundă în dezvoltarea industriei manufacturiere.”

Chiar și mai aproape de zilele noastre, Roy Cavender, director al departamentului de calitate a produselor pentru diviziunea sportivă a corporației Levi-Strauss, s-a plâns că: „De multe ori, în timpul toamnei, în zonele agricole, oamenii chiulesc de la serviciu pentru că se duc să-și culeagă recoltele.” (citată în Sabel 1982, 247).

Această relatare a directorului de la Levi-Strauss e excepțională în economia modernă.

Pe măsură ce tehnologia a devenit din ce în ce mai intens folosită pentru acumularea de capital, firmele nu-și mai puteau permite să lase echipamentele în repaus, în funcție de necesitățile lucrătorilor lor, care își obțineau hrana și din cultivarea pământului.

Prin urmare, impunerea normei complete pentru munca salariată a devenit imperativă.

Extinderea calculelor

Economiile coloniale au oferit o confirmare clară a analizei noastre asupra nevoii capitalului de acumulare primitivă. Capitaliștii apreciau pe bună dreptate munca făcută în gospodării în aceste societăți, dar numai după ce acumularea primitivă progresase destul de mult cât să le asigure un surplus continuu de forță de muncă. Să analizăm experiența unui moșier bur în 1852: „Le-am cerut **Kaffirilor** ... să se angajeze la mine, și ei m-au întrebat cum poate să-mi treacă prin cap că ei ar veni să muncească pentru mine pentru 5 șilingi pe lună, când ei, vânzând lemne, și alte articole, puteau obține orice sumă și-ar fi dorit.”(citată în Magubane 1979, 75).

Un raport dintr-o colonie recomanda ca lucrătorii din țara-mamă să fie încurajați să se întoarcă în țara lor nativă după ce își terminau contractul de muncă.

Păstrarea sistemului în care minele pot obține muncă necalificată la costuri mai mici decât cele plătite de obicei în industrie depinde de asta, pentru că altfel mijloacele de subzistență subsidiare ar dispărea, iar lucrătorul ar tinde să devină un locanlnic permanent... care ar avea cerințe mai mari. (citată în Meillasoux 1972, 102; vezi și Deere 1976)

Ca urmare a acestui tip de înțelegere, industria minieră modernă din Africa de Sud e liberă să plătească salarii despre care proprii ei conducători admit „că nu sunt suficiente pentru a asigura nevoile unui bărbat și ale familiei sale, decât dacă sunt completate de câștiguri din cultivarea unui lot de pământ. O familie din Johannesburg, de exemplu, nu ar putea trăi din salariul pe care-l dăm noi.”(citată în Magubane 1979, 116–17; vezi și 123).

În Nigeria sfârșitului de secol 19, guvernatorul Denton a folosit aceeași logică pentru a justifica păstrarea sclaviei:

Cu teamă mare că aceștia [sclavii] ar putea găsi alte mijloace de subzistență, ei nu vor mai accepta să muncească pe plantații imediat ce restricțiile impuse sclaviei domestice vor fi ridicate. (citată în Hopkins 1966, 96).

Studiile contemporane despre dezvoltare se întorc și ele la același refren. Raportul Băncii Mondiale asupra Papua Noua Guinee spune:

Pespectiva îmbunătățirii agriculturii tradiționale, prin adăugarea recoltelor din care se pot obține venituri sau prin diversificarea producției de subzistență, e dificil de estimat. Caracteristicile agriculturii de subzistență ale Noii Guinee constau în bogăția solului; într-o foarte mare suprafață a țării, bogăția naturii produce destul obținerea hranei cu un efort relativ mic. Cât timp gospodăriile de subzistență nu își vor schimba modul de trai prin dezvoltarea unor noi nevoi comerciale, modul tradițional de a obține cu ușurință hrană poate descuraja experimentarea altor moduri noi. (International Bank 1977, 43; vezi și Payer 1982, 218–19)

În sfârșit, putem menționa că modul de calculare a nivelului potrivit de auto-susținere nu e unic capitalismului. Un scriitor polonez din secolul 16 avertiza: „Țăranul trebuie să aibă atât pământ cât îi e necesar pentru ca într-un an cu vreme bună, cel care lucrează pământul să nu fie nevoit să cumpere pâine,” (citată în Kula 1976, 49), deși contextul în cazul acestui calcul era cu totul diferit, desigur.

Concluzie în privința economiei politice și a sărăciei

James Kay-Shuttleworth a acuzat că în Anglia, „aristocrația e mai bogată și mai puternică decât în orice altă țară din lume, săracii sunt ținuți în oprimare, și sunt mai săraci și mai numeroși... decât în oricare altă națiune săracă a Europei.”(citat în E. Smith 1853, 152; vezi și Sismondi 1827, 195).

Nu ar trebui să fim surprinși că bogații și puternicii nu făceau aproape nimic pentru a îmbunătăți traiul săracilor. La urma urmei, un grup ajunge să fie victorios pe spatele altuia. Nici Legile Jocurilor, nici alte aspecte ale acumulării primitive nu au câștigat un loc proeminent în analele economiei politice.

Dar atunci, economia politică clasică foarte rar discuta despre chestiunea sărăciei.

În schimb, bogații din societatea britanică preferau să trăiască într-o stare confortabilă de disonanță cognitivă. Așa cum Adam Smith (1759, 51) a explicat:

„Omul sărac trăiește fără să fi ascultat, și atunci când se găsește în mijlocul unei mulțimi el se găsește în aceeași obscuritate ca și cum ar fi închis în cocioaba sa. Cei avuți și fericiți nu au vor să vadă privirile umile și suferințele care îi macină pe cei sărmani. Își întorc privirile de la ei, sau, dacă extremitatea necazului acestora îi face pe cei bogați să se uite la ei, o fac numai pentru a-i desconsidera și pentru a-i umili. Puternicii și bogații se miră de obraznicia și de decăderea umană a săracilor, care au îndrăznit să le apară în față, și cu dispreț, presupun că mizeria lor are scopul de a le tulbura lor fericirea și seninătatea.

Cei care au un trai îmbelșugat, de fapt, fac eforturi uriașe pentru a evita confruntările cu sărăcia. De exemplu, Engels (1845, 348) a observat cum planul urbanistic al orașului Manchester servea la protejarea sensibilităților burgheziei: „Iar cea mai rafinată parte a acestui aranjament e aceea care face ca cei din aristocrație, pentru a ajunge la locurile de unde-și comandau afacerile, să fie nevoiți să meargă distanța cea mai scurtă prin mijlocul cartierelor muncitorești, fără să vadă vreodată că se găseau în mijlocul celei mai mari mizerii care se ițea de la fiecare colț. Pentru că, pe toate străzile, care duceau de la Camera de Comerț în toate direcțiile orașului, și pe dreapta și pe stânga, erau magazine unul lângă altul, care aparțineau burgheziei mijlocii și mici, și care se preocupa ca aspectul exterior al acestora să fie curat și decent.”

Trebuia ca săracii din Anglia să fie ținuti departe de vederea bogaților. Când îndrăzneau să se facă văzuți, stârneau o reacție plină de mânie, chiar și dacă umblau în grupuri mici. Din moment ce, în Anglia, burghezii, în general, se fereau să intre în contact direct cu sărăcia vieții de zi cu zi, adesea dădeau nas în nas cu sărăcia când mergeau în călătorii în alte țări europene sau în Irlanda. Acolo, sărăcia le părea a fi străină, le aparținea altora, nu lor. Șocul pe care-l trăiau la vederea sărăciei din străinătate confirma credința burgheziei britanice în corectitudinea sistemului britanic.

Din când în când, sărăcia din interiorul orașelor îi făcea pe unii tineri să meargă să exploreze tărâmul economiei de piață. Condițiile mizerabile pe care le găseau în interiorul orașelor îi șocau pe cei sensibili care puneau piciorul în cartierele sărace (Engels 1845). Steven Marcus (1974, 28–66) spune că mizeria și sărăcia de la începutul secolului 19 din Manchester erau atât de extreme că nici Dickens, nici alții nu aveau cum să articuleze în cuvinte ceea ce vedeau cu ochii lor.

Pentru unii, studierea economiei politice a promis falsa speranță de a găsi un răspuns la mizeria în care trăiau săracii. De exemplu, Alfred Marshall a scris: „Am citit „Economia Politică” a lui Mill și am fost foarte încântat de ea. Aveam îndoieli asupra inegalității de șansă provocată de proprietate, mai

degrabă decât asupra confortului material. Apoi, în vacanțele mele, am vizitat cele mai sărace cartiere ale câtorva orașe și m-am plimbat de pe o stradă pe alta, și i-am privit pe oamenii cei mai săraci în față, m-am uitat la chipurile lor. Apoi, m-am decis să studiez cât am putut de bine economia politică.” (citată în Keynes 1963, 137)

William Stanley Jevons (1972, 67; vezi și Black și Koenigkamp 1972, 17) și-a exprimat și el „o curiozitate despre străzile întunecate dintre oraș și malul râului.” În orice caz, nu avem nici o relatare că Jevons și Marshall și-au continuat cercetările la prima mână ale sărăciei, odată ce s-au afirmat pe ei înșiși ca economiști consacrați.

În mod similar, nu aflăm aproape nimic de la economia politică clasică despre suferința pe spatele căreia era posibil succesul societății de piață. Aceasta vine din ignorarea ei, nu din lipsa de conștientizare a ei.

În discuția despre doctrinele economiei politice clasice, care urmează, vom vedea că economia politică a aplicat teoria clasică a acumulării primitive cu o acuratețe infailibilă. În fiecare caz, economia politică clasică a cerut să se intervină în ce privește auto-aprovizionarea pentru a maximiza producerea de plusvaloare. Deteriorarea poziției gospodăriilor care se puteau întreține singure a continuat și în secolul 20. Pe măsură ce oamenii lipsiți de mijloace se mutau din ce în ce mai mult aglomerând orașele industriale, sărăcia a ieșit din ce în ce mai mult la iveală.

Capitolul 6: Zorii economiei politice

Un stat real și un guvern real pot să apară numai când distincțiile dintre clase sunt deja prezente, când bogăția și sărăcia sunt foarte bine stabilite, și când apare o situație în care foarte mulți oameni nu își mai pot satisface nevoile în modul în care au fost obișnuiți să o facă.”—G. W. F. Hegel, „Lectures on the Philosophy of World History” (Prelegeri asupra Filosofiei și Istoriei Lumii)

Marele Început

Așa cum am mai menționat, economia politică clasică nu a fost niciodată dispusă să se bazeze complet pe piață pentru a organiza producția. A cerut mereu măsuri pentru a-i forța pe cei care se puteau auto-susține singuri să se integreze într-o rețea a banilor.

Acest capitol va demonstra că această concluzie este susținută de William Petty, Richard Cantillon, de Fiziocrați, și de alți clasici ai economiei politice. Pentru o mare parte a economiei politice clasice, auto-susținerea nu era nimic altceva decât un reziduu al unui trecut sălbatic. Adevărat, economiștii politici clasici nu considerau auto-susținerea ca pe o categorie teoretică. În schimb, și-au camuflat ostilitatea față de aceasta printr-un aparat theoretic, care a negat legitimitatea oricărei activități care nu se conforma normei de producție a muncii salariate.

Contextul sociologic în care opera economia politică clasică s-a bazat și pe judecăți de valoare implicite asupra activităților din afara pieței. De exemplu, teoria faimoasă a celor Patru Etape a lui Smith și Anne Robert Jacques Turgot propunea ca esența dezvoltării sociale să fie o tranziție inevitabilă de la vânat și creșterea animalelor domestice, la agricultură și, apoi, în cele din urmă, la societatea comercială (vezi Meek 1977b). Această anticipare clasică a teoriei lui Marx despre bază și superstructură reprezenta un avans de netăgăduit în înțelegerea trecutului, dar a servit și ca scop ideologic. Economia politică clasică adesea a identificat clasele muncitoare cu sălbaticii (vezi Berg 1980a, 136–44). De exemplu, John Rae (1834, capitolele 7 și 9) a condamnat atât sălbaticii, cât și clasa muncitoare pentru că aveau o dorință de acumulare nepotrivit de eficientă. Doi ani mai târziu, Nassau Senior (1836, 69) a susținut exact același lucru în termenii categoriei sale privind abstenența.

În plus, o disciplină care identifica vânatul pentru obținerea hranei cu viața sălbatică putea fi cu greu așteptată să arate o mare înțelegere față de restricțiile asupra vânătorii, pe care societatea le impunea în acea vreme. La urma urmei, Jean-Baptiste Say (vezi 1821, 165; Platteau 1978, 1 :157–70) îi condamnase pe oamenii primitivi că ar fi fost anarhiști. Revăzând lucrările marilor personaje din panteonul economiei politice, iese la iveală o ostilitate fără margini față de auto-susținere, orice tip ar fi avut aceasta – cel puțin atâta vreme cât interfera și când încurca recrutarea pentru muncă salariată.

Sir William Petty: o introducere

Economia politică clasică a început cu o perioadă de strălucire adolescentină. Poate nici unul dintre practicanții ei nu a fost atât de strălucit sau atât de adolescent ca imbatabilul William Petty, căruia Marx (1970, 52n; 1977, 384) i-a acordat atât de generos meritul de a fi fost „părintele economiei politice din Anglia”.

Petty era un spirit enciclopedic. Înainte de a-și fi câștigat laurii de economist politic, el a obținut atât faimă, cât și notorietate ca doctor. A fost de asemenea și profesor de muzică și s-a bălăcit și în proiectarea navelor.

Activitățile științifice ale lui Petty l-au făcut să adere la un optimism extrem față de tehnologie.

În entuziasmul său, el a prezis că va veni o zi când „chiar și porcii și cele mai sălbatice fiare vor fi învățate să muncească, când toate gunoaiele vor fi transformate pentru a fi de folos” (citată în Strauss 1954, 137). În general, Petty și-a ținut sub control imaginația zglobie.

În schimb, puterile sale acute de percepție, împreună cu o viziune despre societatea de piață i-au format părerile și modul în care vedea lumea.

La fel ca alții din vremea sa, el a căutat o licărire de putere a acumulării de capital în rapida reconstrucție a bunăstării Londrei după Marele Incendiu din 1666 (Petty 1690, 243; vezi și Appleby 1976, 502).

Petty a recunoscut și că perspectiva pentru viitor ar fi putut fi promovată prin schimbări în sistemul de organizare socială.

Nu doar că a susținut că o organizare mai rațională a societății ar putea duce la o mărire a cantității de muncă, dar el se pare că a fost și primul care a descris cum diviziunea muncii în interiorul unui atelier ducea la o eficiență sporită. (Petty 1690, 260; 1683, 473; vezi și George 1964, 173–75).

Exemplul său despre fabricarea ceasurilor a fost unul dintre puținele domenii în care Anglia a fost un inovator tehnic, și nu un imitator. (George 1953).

Experiența pe mare a lui Petty e posibil să-l fi ajutat să vadă importanța strategică a noii sale metode de organizare a producției. Când a călătorit în Olanda, Petty a văzut la prima mână remarcabil de rafinată diviziune a muncii, în construcția de nave olandeze. (Kindleberger 1976).

Combinată cu interesul lui Petty, paralela dintre arhitectura navelor și diviziunea muncii acordă o oarecare susținere speculației lui Engels că diviziunea muncii își are originea în modul în care e organizată armata. (vezi Marx și Engels 1975, 90–91).

Spre deosebire de alți practicanți ai economiei politice clasice, pentru care diviziunea muncii era în primul rând o chestiune de teorie, Petty a profitat personal din plin de pe urma ei, ca organizator al unei immense cercetări cadastrale, pe teren, în Irlanda.

După ce inițial a câștigat postul de șef al medicilor în forțele lui Oliver Cromwell trimise în Irlanda, ulterior el a obținut contractual de a efectua această cercetare cadastrală în proaspăt învinsa Irlandă.

Indivizi particulari au acoperit o parte semnificativă din costurile armatei lui Cromwell, pe baza înțelegerii că lor li se vor rezerva și asigura 2,5 milioane de hectare din teritoriul Irlandei, pe care englezii intenționau să-l confişte. Viteza de acțiune era extrem de importantă, din moment ce Cromwell trebuia să termine cartografierea terenului înainte ca nerăbdătorii cuceritori să treacă ei singuri să-și împartă prada între ei.

Petty a angajat 1.000 de lucrători care nu erau antrenați în cartografiere, și i-a învățat înainte elementele de bază ale acestei meserii. (Strauss 1954; Aspromourgos 1988).

A reușit să facă asta destul de repede, dar, în timpul procesului, Petty a ținut pentru el 13.000 de lire sterline și 18.000 de hectare de pământ, încălcând flagrant termenii contractului său. (McNally 1988, 44–45).

Viziunea lui Petty

Analiza lui Petty e în mod special valoroasă. Experiența sa pe mare l-a pus în legătură cu unele dintre cele mai dinamice forțe în acest domeniu. În plus, cartografierea Irlandei i-a dat posibilitatea să examineze condițiile sociale și economice ale aceluia întreg popor.

Tineretea lui Petty, ca asistent-camerist pe nave, precum și îndatoririle sale militare în Irlanda i-au sugerat ideea că viitorul Angliei va fi de a ajunge o mare putere maritimă. Această perspectivă i-a oferit un context diferit în care a analizat acumularea primitivă.

În timp ce cei mai mulți observatori erau reticenți să acționeze prea brutal împotriva țăranimii, din cauza abilității țăranilor de a produce bocanci ieftini pentru soldați (vezi Marx 1977, 880–81n; Smith 1976, V.I.a.6, 692–93; Weulersse 1910, 1:246), Petty a insistat că viitorul militar al Angliei va depinde de o marină puternică, mai degrabă decât de infanterie.

Cu siguranță, poziția geografică a Angliei a dat puterii maritime o importanță considerabil mai mare decât în cazul altor națiuni.

Anglia putea astfel să-și permită să sacrifice țăranimea în cursul formării unei noi societăți, în care puterea militară se baza în primul rând pe flota maritimă. (vezi B. Moore 1966, 30).

Pentru Petty (1690, 259), marinarii erau în același timp și soldați, și meșteșugari, și negustori. A folosit următorul calcul pentru a demonstra avantajul implicit al propunerii sale pentru diviziunea socială a muncii:

Gospodarul din Anglia câștigă în jur de 4 șilingi pe săptămână, dar marinarii câștigă chiar și 12 șilingi în salarii, cazare, și alte facilități. Așa că, un marinăr face, de fapt, cât trei gospodari. (ibid.).

Într-adevăr, marina a devenit în cele din urmă fundația sistemului britanic imperial. (Frank 1978).

Crearea unei noi diviziuni sociale a muncii în Anglia a fost o parte atât de inerentă misiunii lui Petty că el chiar a încercat să facă designul navelor, astfel încât să o susțină cât mai bine. (vezi Strauss 1954).

Deși nu a reușit să construiască navele pentru a servi acestui scop, a putut elabora un program social pentru crearea unei noi diviziuni sociale a muncii.

Marina pe care o avea în vedere Petty avea sens economic doar dacă oamenii puteau fi făcuți să producă suficiente bunuri pentru export. Date fiind nevoia scăzută pentru infanterie și importanța din ce în ce mai mare a exporturilor, Petty a cerut o intensificare a acumulării primitive.

Petty a găsit confirmarea viziunii sale în noua diviziune socială a muncii în experiența sa din Olanda. Într-adevăr, Tony Aspromourgos (1986, 40; vezi și Petty 1690, 255) crede că o parte centrală a lucrării lui Petty era de fapt o încercare de a explica baza materială a contrastului dintre sărăcia din Irlanda și succesul din olandez, bazat pe experiența sa din ambele țări. Petty (1690, 266; vezi și Appleby 1976, capitolul 4) a susținut că Olanda se baza pe economia internațională în obținerea unei mari părți a hranei sale și pentru exportul de bunuri, deși, în realitate, Olanda exporta mai degrabă servicii decât produse și bunuri.

Îngrijorarea arătată de Petty în privința revoluționării structurii economiei britanice l-a determinat să observe schimbările din diviziunea socială a muncii.

El a observat: „Negotul cu alimente era o ramură a cultivării porumbului și a creșterii vacilor, negotul cu haine era o ramură a țesutului, croitului, iar negotul cu pantofi era o ramură a fierarei, pielăriei și tâmplăriei.”(Petty 1927, 1:212).

Țărănimea, care nu accepta munca salariată ca o evoluție firească a lucrurilor, era puțin probabil că va fi de acord cu viziunea lui Petty despre noua diviziune socială a muncii, care elimina de fapt sursa asigurării traiului pentru țărani.

Poate pentru că economia domestică era atât de adânc împământenită, Petty nu și-a pus problema asupra ce stimulente sunt necesare ca oamenii să renunțe la a mai produce ce era necesar pentru traiul lor pentru a se specializa în meserii înguste și limitate.

Pentru Petty, oricum, alegerea individuală nu era o chestiune de care să țină cont.

El a preferat să lase în sarcina guvernului responsabilitatea creării unei noi diviziuni sociale a muncii.

Petty a folosit un limbaj bombastic pentru a da susținere teoretică noțiunii sale privind noua diviziune socială a muncii. A calculat: „Avuția fiecărei Națiuni constă mai ales în partea pe care o obține din comerțul extern în toată lumea comercială, și nu în comerțul intern, al obișnuitelor hrană-băutură-haine și altele, care aduc puțin aur, argint, bijuterii și pietre prețioase și alte bogății universale.”(Petty 1690,1:295).

Bogăția universală a lui Petty era doar un semn de putere, care deriva din dezvoltarea forțelor economice ale națiunii. Astfel, el a estimat că Anglia era considerabil mai puternică decât marea ei rivală, Franța.(ibid.)

Petty a creat o legătură intrinsecă între bogăția universală și creșterea noii diviziuni sociale a muncii. A exprimat această legătură cu o claritate și mai mare într-un pasaj similar, care derivă direct din părerile sale despre superioritatea productivității semenilor săi. (259–60)

Petty și diviziunea socială a muncii

Petty a îndemnat mereu guvernul să intervină pentru a reduce vitalitatea producției gospodăriilor. În mod specific, el a recunoscut importanța strategică a extragerii forței de muncă din agricultură (Petty 1690, 256, 267).

În capitolul din lucrarea sa, *Verbum Sapienti*, intitulat „Cum să angajezi oameni și să-i concediezi”, el a explicat că o societate condusă eficient trebuie să-i pună pe oameni „să producă Hrană și Cele Necesare pentru locuitorii săi, folosind pe toți care puteau munci”. (Petty 1691, 118–20).

Petty, așa cum se obișnuia în vremea sa, dorea să vadă că toată lumea era pusă la muncă: „hoții și tâlharii, cerșetorii și predicatorii bombastici și lipsiți de valoare ai divinității din școlile de la țară, avocații chițibușari, șarlatanii în ale fizicii și ale gramaticii din școli.” (citată în Strauss 1954, 137).

Petty a recomandat ca legea „să permită lucrătorului să aibă doar strictul necesar pentru a trăi; pentru că dacă lucrătorul e plătit dublu, atunci el muncește doar pe jumătate față de cât ar putea munci.” (Petty 1662, 87).

Spre sfârșitul acestei lucrări, Petty insistă că mâncarea trebuie să fie ținută la un nivel care abia să se apropie de strictul necesar; surplusul de grâu trebuia ținut în grânare, și să nu fie lăsat „să fie risipit pentru brutele de rând, în dauna țării.” (Petty 1690, 275).

Mulți alți scriitori din acea vreme au observat câtă profit puteau aduce prețurile ridicate ale mâncării (vezi Furniss 1965; Wermel 1939, 1–14, 17, 24), deși evitau să exprime acest lucru la fel de brutal cum o făcea Petty.

Cu impertinența sa caracteristică, Petty (1690, 287) a susținut insistent că era iminent ca „vasta insulă muntoasă [a Irlandei] să se scufunde”, pentru ca Anglia să le poată expropria pământurile irlandezilor și să-i forțeze să migreze în Anglia, unde puteau fi exploatați la maximum, „împlinirea unui vis profitabil și într-adevăr eficient.”

Pragmatic din fire, Petty (1687, 560; vezi și 1927, 58–61) a cerut guvernului să grăbească dezvoltarea proletariatului, transferând un milion de irlandezi în Anglia, și lăsând în Irlanda numai o parte mică a populației care să fie însărcinată să crească vaci, în cuvintele sale, ca „într-un Fel de Fabrică”.

Poate singurul comentariu decent în privința viziunii sociale a lui Petty a venit din penița caustică a lui Jonathan Swift (1729), al cărui eseu „Modesta Propunere” le sugera englezilor să se apuce să mănânce carnea copiilor. Georgy Wittkowsky (1943) găsește numeroase paralele stilistice pentru a-și susține argumentul că satira lui Swift a fost o replică la propunerea lui Petty. Descrierea lui Gulliver, făcută „unei aritmetici bizare” în numărarea oamenilor prin atragerea unora dintre sectele noastre în religie și politică, a părut de asemenea să fie și ea o aluzie la Petty (Swift 1726, 131). În plus, Swift (1731, 175) a parodiat propunerea lui Petty pentru fabrica de vaci din Irlanda, alcătuind o listă de munci productive pe care ar fi putut să le facă vacile lui Petty.

Date fiind informațiile obținute la întâmplare în acea vreme, metodele lui Petty au părut să ceară să fie parodiate și satirizate. De exemplu, Guy Routh (1977, 45) satirizează astfel atmosfera creată de metodele lui Petty:

Comparând avuția Olandei și a Zeelandei cu cea a Franței, Petty se apucă de ghicit prin intermediul altor doi oameni, nu-i plac rezultatele și sfârșește prin a ghici el singur. Face estimări asupra populației Franței dintr-o carte care spune că acolo sunt 27.000 de parohii și dintr-o altă carte care spune că ar fi extraordinar dacă o parohie ar avea 600 de oameni. Așa că, presupune că media ar trebui să fie de 500 de oameni pe parohie și ajunge la un total al populației undeva în jur la 13 milioane. Și dă-i și luptă.

În ciuda predicțiilor sale hazardate și a ghicitului în palmă, Sir William Petty tot a putut să bată în cuie cursul economiei politice pentru următoarele 300 de ani, deși scandalurile de corupție legate de obținerea ilegală a unui teren în Irlanda l-au făcut fără îndoială să consume multă energie intelectuală.

Richard Cantillon

Richard Cantillon, al doilea personaj important din panteonul economiei politice clasice, a fost o prezență obscură. În termenii sofisticării economice, Cantillon a reprezentat un progress semnificativ față de Petty (Brewer 1992). Într-adevăr, Cantillon (1755, 43, 83) era dezgustat pe față de lucrările lui Petty, pe care le-a aruncat cât colo din două motive: primul pentru că erau „fanteziste și n-aveau nici o legătură cu legile naturale”; și al doilea pentru că erau „doar rodul imaginației sale și nu se bazau pe nimic concret”.

Spre deosebire de mulți economiști din faza acumulării primitive pe care i-am studiat, Cantillon a mers mult mai departe de la simpla cerere de intervenție în favoarea intensificării acestui proces. Adevărat, el s-a alăturat celor care deplângeau numărul excesiv de sărbători de care se bucurau oamenii de la sate – 130 (ibid., 95), dar la fel făceau și ceilalți economiști politici din acea vreme. Cantillon (ibid., 43) a scris și că: „Indivizii nu se întrețin doar din roadele Pământului pe care-l cultivă pentru beneficiul Proprietarilor lor, dar și pe Cheltuiala acelorăși Proprietari din a căror proprietate ei obțin tot ce au.”

Mult din ceea ce știm despre viața lui Cantillon vine din documentele tribunalelor.

În timp ce Petty era frecvent târât prin tribunale pentru că și-a atribuit ilegal terenul în Irlanda, Cantillon era foarte implicat în procese privind afacerile sale legate de credite. Cantillon le dădea oamenilor bani cu camătă pentru a cumpăra acțiuni într-o schemă piramidală a lui John Law.

Ca garanție, le cerea ca acțiunile lor să fie lăsate în custodia sa.

Când presimțea că valoarea lor avea să scadă, le vindea. Cei cărora le împrumutase bani cu camătă l-au acuzat pe Cantillon că i-a înșelat. (vezi Page 1952; Hyse 1971).

Într-adevăr, dacă prețul acțiunilor ar fi crescut, Cantillon ar fi putut să intre în faliment, pentru că n-ar mai fi avut de unde să obțină bani pentru a recumpăra acțiuni. Debitorii săi ar fi pierdut toți banii pe care i-au investit în aceste acțiuni. Dacă acțiunile scădeau, Cantillon avea garantat un profit dublu, care consta din camăta plătită pentru împrumut, precum și din profitul câștigat din recumpărarea acțiunilor la un preț mai scăzut.

Clienții furioși ai lui Cantillon l-au dat în judecată, declanșând un scandal uriaș.

Antoin Murphy (1986) a reconstituit povestea vieții bizare a lui Cantillon, inclusiv scandalurile de corupție, scandalurile din viața sa de familie, probabila înscenare a propriei sale morți, și în cele din urmă dispariția sa probabilă, incognito, într-o junglă din America Latină.

Oricât de palpitantă ar fi fost viața sa personală, importanța lui Cantillon vine din contribuția sa la teoria economică.

Cantillon a făcut câteva contribuții cheie la teoria economică în faimosul său „Eseu”, deși probabil intenționase ca acesta să fie doar un material din care să se inspire propriul său avocat pentru a-l apăra prin tribunale. (ibid., 246)

Pentru început, el a indicat în mod clar că pământul generează un surplus, peste necesitățile oamenilor care-l lucrează.

Pentru Cantillon, acest surplus reprezenta sursa din care toate celelalte clase trăiau.

Această analiză a deschis ulterior drumul școlii de gândire a Fiziocraților francezi, despre care vom vorbi pe îndelete mai târziu. (vezi Walsh și Gram 1980, 19)

Chiar și mai fundamental, Cantillon a mers dincolo de cerința mărunță a lui Petty pentru reorganizarea economiei. Cantillon și-a construit această analiză pe parcursul „Eseului” său, pe care l-a împărțit în trei capitole. Primul pare să fie despre lumea feudală irlandeză în care s-a născut, iar următoarele două sunt despre lumea monetară în care a emigrat. (Murphy 1986, 17).

Potrivit lui Cantillon (1755, 63ff.; Walsh and Gram 1980, 298), sistemul prețurilor în economie, pe care l-a descris în ultima parte a „Eseului” său, ar putea oferi același rezultat ca sistem de comandă directă asupra muncii, tipic unei economii feudale.

De fapt, Cantillon a recunoscut pentru prima dată că relațiile de piață ar putea fi un mijloc foarte eficient de control. Contribuția sa la economia politică a acumulării primitive este astfel incalculabilă.

Economia franceză

Aproape toți observatorii au ajuns la concluzia că economia franceză era disfuncțională în momentul în care economia politică clasică a ajuns în Franța. Marx (1977, 239) a vorbit despre „mizeria imposibil de exprimat în cuvinte a populației care trăia din agricultură în Franța”. Alex de Tocqueville (1858, 120) a scris că, în ajunul Revoluției Franceze, țăranii o duceau mult mai rău decât înaintașii lor din secolul 13.

Un călător, care a vizitat sudul Franței la mijlocul secolului 18, a relatat că nu a văzut acolo nici o pasăre, pentru că țăranii le vânaseră și le mâncaseră pe toate. (Kiernan 1991, 78). Deznădăjduitul Francois Fenelon a avertizat că „Franța devenea o casă sărăcită și lăsată în paragină.” (citată în Salvemini 1954, 53).

Pe măsură ce societatea franceză o cotea către Revoluție, publicul educat a început să se arate interesat de chestiunile economice, mai ales în măsura în care aveau legătură cu agricultura.

Dupont de Nemours a observat: „Noi localizăm în acea perioadă [1750] originea discuțiilor despre economia politică.” (ibid.)

În același sens, Voltaire a scris: „În jurul anului 1750, națiunea, sătulă de poezii, tragedii, comedii, opera, romane, povești de iubire, care reflectau morala unui stil mai romanțios, și sătulă de disputele teologice asupra divinității și apocalipsei, s-a apucat să se gândească la cereale.” (citată în Weulersse 1910, 1:25).

Comte de Mirabeau a mers până acolo încât a proclamat că „toată politica emană din bobul de grâu”. (ibid., 2:2; sursa citată de Weulersse pare să fie incorectă).

Am putea traduce metafora lui Mirabeau pentru a explica faptul că sursa „principalei contradicții” (vezi Mao 1937, sec. 4) a societății franceze era criza din agricultură.

Cea mai mare parte a observatorilor clasei mijlocii sunt de acord asupra cauzelor situației dificile a Franței: un sistem de taxare opresiv, de la care era scutită o mare parte a aristocrației și a nobilimii; o țăranime atât de sărăcită pentru a-și permite să investească ceva în îmbunătățirea propriei sale situații; și o biserică ce contribuia la lenevia țăranilor, susținând un număr excesiv de sărbători religioase.

Am menționat deja propunerea lui Voltaire pentru comasarea sărbătorilor.

Artăgosul romancier englez, Tobias Smollett (1766, 59, 38) se pare că a fost de acord cu asta, pentru că s-a plâns:

Numărul mare al sărbătorilor lor religioase nu doar că încurajează acest comportament leneș din partea lor, dar de fapt îi lipsește de ceea ce ar putea produce altfel prin muncă... Aproape jumătate din timpul lor, pe care ar putea să-l folosească în mod productiv în producție e risipit și de ei și de comunitatea lor, atunci când trebuie să participe la tot felul de procesiuni religioase.

Nu toată lumea era de acord că economia Franței era într-o situație atât de dezastruoasă așa cum o portretizau acești comentatori, deși Say a fost singurul clasic al economiei politice care a părut sceptic în privința superiorității economiei britanice față de cea a Franței. (vezi mai sus)

Mai aproape de vremurile noastre, unii istorici și economiști au început să judece mai favorabil situația economică a Franței din acea vreme. Robert Aldrich (1987, 99; vezi și Kindleberger 1984) ajunge la această concluzie în unul din studiile sale: „E posibil să considerăm dezvoltarea pe termen lung a Franței ca o tranziție mai umană și poate nu mai puțin eficientă la societatea industrială.”

Cu alte cuvinte, dezvoltarea Franței poate a fost diferită de cea a Marii Britanii, dar nu a fost cu nimic inferioară acesteia. Deși țăranii erau săraci și trăiau în mizerie, parcela lor de pământ nu era mai prost cultivată decât cea a lucrătorului urban, necalificat din Anglia.

Am putea ajunge chiar la concluzia că tranziția Franței la capitalismul modern ar fi putut să fie chiar mai umană decât cea a Angliei. Din păcate, o tranziție umană îi interesa mult mai puțin pe cei care acumulau primitiv, decât îi interesau marile profituri pe care le obțineau din obligarea și coerciția exercitată asupra muncitorilor ca aceștia să se supună intereselor lor.

Interesele economice ale fiziocraților

În Franța, un grup de economiști, cunoscuți ca Fiziocrații, au încercat să se muleze pe și să impună sistemul britanic. Așa cum ar fi de așteptat, ei făceau parte dintre cei care profitau direct de pe urma schimbărilor pe care le cereau.

În cuvintele lui Norman Ware (1932, 608), „Fiziocrații nu erau economiști profesioniști, ci funcționari de tot felul care se iviseră din rândurile birocrăției franceze, și care au devenit mari proprietari de pământ, moșieri, și au intrat chiar și în clasa nobililor.”

Acești funcționari nu puteau să nu se comporte ca niște burghezi. Erau prea săraci să imite aristocrația și să își trateze proprietățile ca terenuri de joacă, de experimente.

Erau nevoiți să câștige venituri. Deloc surprinzător, teoriile lor susțineau un sistem de producție și o reformare a sistemului financiar arhaic care îi împovăra.

Francois Quesnay, de exemplu, liderul Fiziocraților, a publicat primul său eseu economic în 1756, exact anul în care a cumpărat un mare domeniu și a intrat astfel în clasa nobililor (ibid., 614).

Potrivit propunerii sale economice, care era o analiză schematică a noii diviziuni sociale a muncii, profitul care ar fi putut fi obținut de pe urma investițiilor în agricultură era între 250 și 300 la sută. (Weulersse 1910, 1:354).

Nu e de mirare că Gabriel Bonnot de Mably avea să scrie: „Iată-l acum pe dl. Quesnay cu totul ocupat de noua sa moșie. Prima sa descoperire a fost că, dacă prețul pământului ar fi crescut, venitul de pe urma noii sale moșii ar fi crescut direct proporțional și el ar fi putut să facă astfel un profit excelent.” (citat în Ware 1931, 614).

Fiziocrații au construit pe fundația analitică a lui Cantillon, punând în centru, ca punct de plecare, chiriile.

Marchizul de Mirabeau, discipolul loial al lui Francois Quesnay, a susținut că se afla în posesia Eseului lui Cantillon de 16 ani, pe care intenționa să îl publice ca fiind scris de el. La un moment dat, a aflat că altcineva mai avea o copie a Eseului și că acela era pe cale să-l publice sub numele celui care l-a scris, al lui Cantillon.

Prin urmare, în 1755, Mirabeau a publicat în cele din urmă Eseul în franceză, atribuindu-i-l lui Cantillon, cel care l-a și scris. (Higgs 1931)

Identificarea Fiziocraților a surplusului cu chiria a reflectat opinia dominantă în rândurile clasei de mijloc franceze, precum și teoria lui Cantillon.

În acea vreme, burghezia franceză era incapabilă să-și imagineze altă sursă de bogăție și de putere în afara pământului pe care-l avea în posesiune (Nallet și Servolin 1978).

De exemplu, cadrul legal al burgheziei nu a oferit nici un indiciu asupra unei conștientizări din partea acesteia a potențialului de expansiune al capitalului. (ibid.)

În ciuda susținerii lor fanatice pentru cultivarea marilor suprafețe de pământ, Fiziocrații au înțeles că agricultura intensivă, pe scară mică, prin cultivarea loturilor mici de pământ, ar putea produce venituri substanțial mai mari. (Weulersse 1910, 2:317).

Amintiți-vă succesul lui Ponce și al grădinarilor care își vindeau recolta la tarabe, pe care l-am discutat în capitolul 5. (vezi și Kropotkin 1898, 62ff.; 1906, 20; Ponce 1870, 32–49).

E adevărat că acești grădinari care-și vindeau recolta la tarabe dedeau un efort monstros de mare muncii lor.

Mirabeau chiar a pretins că majoritatea grădinarilor din Paris dormeau cu o găleată de apă lângă ei pentru a uda imediat plantele, dacă în timpul nopții auzeau anumite sunete, produse de pământ, care

le indicau că plantele aveau nevoie de apă (Weulersse 1910, 2:317); în orice caz, chiar și dacă ar fi redus la jumătate munca pe care o făceau în timpul zilei, ar fi obținut tot o recoltă foarte mare.

Atitudinile în privința Muncii

Fiziocrații au văzut Anglia ca pe cel mai de succes exemplu al ceea ce ei considerau că era o societate care funcționa foarte bine. Cu toate acestea, ei s-au distanțat de modelul de bază englez al diviziunii sociale a muncii într-o singură privință: ei au cerut ca la început munca salariată să fie aplicată concentrat în agricultură, și nu în industrie.

Ei priveau cu suspiciune producția de textile, principalul front de luptă al Revoluției Industriale din Anglia, din moment ce textilele se puteau dovedi ca făcând o concurență nedorită muncii în agricultură. (Weulersse 1959, 28n)

Prin contrast, britanicii erau mai îngrijorați de ideea că activitățile în agricultură puteau să fie o concurență pentru cele din industrie.

Mișcarea Fiziocraților a fost diferită de economia politică britanică și într-un alt aspect crucial. Deși aproape toată lumea din clasa conducătoare și politică a Franței credea că țăranii erau niște leneși (Weulersse 1910, 1:321), Fiziocrații s-au ferit să adopte pe față o atitudine ostilă față de aceștia.

Spre deosebire de britanici, care vorbeau despre oamenii obișnuiți pe un ton disprețuitor, în cel mai bun caz, francezii adesea se arătau îngrijorați de situația oamenilor care trăiau la sate.

În timp ce britanicii s-au opus violent să le permită celor din clasa săracilor să vâneze, francezii erau îngrijorați că, în lipsa vânatului, oamenii vor ajunge să se hrănească cu alune de pădure. (ibid., 1:488)

Parlamentul din Toulouse a deplâns soarta femeilor care torc lâna în timpul nopții, după ce toată ziua muncesc la arat și cultivat pământul. (ibid., 2:687)

Odată cu o formă mai liberă a negoțului, acestor femei li s-a promis că munca în gospodărie ar putea să le fie ușurată.

Îngrădirea terenurilor a fost chiar recomandată ca o metodă de extindere a cererii pentru muncă (Weulersse 1959, 149).

În cele din urmă, aceste diferențe se reduceau doar la stilul în care erau abordate chestiunile de fond, din moment ce Fiziocrații puteau fi la fel de brutali ca oricare alți economiști politici în atitudinea pe care o aveau față de clasele muncitoare.

Mirabeau (1763, 8) îi identifica pe lucrătorii agricoli cu vacile care erau folosite la aratul pământului. Cu siguranță nici Quesnay (1757, 86) nu a arătat multă simpatie și înțelegere față de muncitori când a scris următoarele: „Este foarte dăunător să permitem oamenilor să se obișnuiască să cumpere porumb la prețuri prea mici. Dacă facem asta, ei vor munci mai puțin; vor cheltui puțin pentru pâinea pe care trebuie să o mănânce și vor deveni leneși și obraznici; moșierii au dificultăți să găsească lucrători și servitori în vremuri de bunăstare pentru țăranii, și când găsesc aceștia îi servesc foarte prost și sunt foarte obraznici față de ei. E important ca oamenii obișnuiți să câștige mai mult, și să fie împinși de la spate de nevoia de a câștiga. În ultimul secol, când pâinea era mult mai scumpă, oamenii se obișnuiseră să se mulțumească doar cu pâine și o câștigau în funcție de nevoia lor, prin urmare ei erau mult mai muncitori și o duceau mult mai bine.”

Produsul net și produsul brut

Care a fost atunci avantajul noii tehnologii de cultivare a marilor suprafețe de pământ?

Răspunsul din Anglia, unde francezii au auzit pentru prima dată de această invenție, pare să fi fost clar. Un articol, publicat cu mai bine de jumătate de secol după era Fiziocraților, a expus perspectiva britanică:

Proprietarul de pământ, care își cultiva pământul după vechiul sistem, era obligat, presupunem, să țină 10 cai, 10 lucrători pentru arat, cultivat și recoltat, 10 femei pentru a țese. Sub sistemul actual, care oferă o serie de recolte diferite în succesiune, putem presupune că 5 cai și 5 lucrători sunt suficienți pentru a face munca la aceeași fermă, iar pentru țesut sunt destule 2 femei. Se va obține aceeași cantitate de produse, care anterior necesitau angajarea a 10 oameni. (Edwards 1827, 417)

Boyd Hilton (1977, 121) îi atribuie acest citat lui Edward Edwards, același scriitor pe care Joseph Dorfman (1966b) îl creditează ca fiind autorul a două cărți scrise sub pseudonimul Percy Ravenstone, și care în general sunt considerate a fi cele mai respectate lucrări ale „Socialismului Ricardian”.

Ravenstone, însă, se opunea profiturilor, deși autorul citatului de mai sus nu a pledat la fel de mult împotriva profiturilor cât a pledat în favoarea chiriei.

Divergența acordă susținere afirmației lui Piero Sraffa (1951, 11:64) că, de fapt, autorul lucrărilor lui Ravenstone ar fi fost Richard Puller.

Dincolo de controversa legată de autori, acest citat scoate la lumină un aspect important al noilor tehnologii agricole: deși aceste tehnici în aparență ar fi redus munca, la o examinare mai atentă, aceste economisiri ale cantității de muncă devin foarte neclare.

Pentru început, o mare parte a îmbunătățirii economisirii muncii nu se datora producerii unei cantități mai mari de produse cu o cantitate mai mică de muncă.

Dimpotrivă, nu a fost nimic altceva decât rezultatul intensificării muncii.

Noul sistem nu doar că a mărit ritmul de muncă (vezi A. Smith 1976, V.I.a.15, 697); dar a și redirecționat-o pentru a îndeplini mai bine cerințele capitalului. Sub vechiul sistem, cererea pentru lucrătorii agricoli era neuniformă.

Sarcini specifice, cum ar fi plantarea și recoltarea, necesitau un efort considerabil de muncă.

În timpul perioadelor mai puțin solicitante în privința muncii la câmp, lucrătorii agricoli aveau mai mult timp la dispoziția lor pentru a produce ce era necesar pentru propriile lor nevoi.

Autorul citatului de mai sus a considerat că această activitate ar fi de fapt o pierdere produsă capitalului.

El a recomandat ca „orice moșier trebuie să aibă pe domeniul său, sau cel puțin în apropierea domeniului său, un număr suficient de brațe de muncă nu doar pentru a lucra pământul, ci și pentru a face toate articolele de îmbrăcăminte necesare pentru el, pentru familia lui și pentru oamenii care muncesc pentru el.”(Edwards 1827, 416)

Astfel, deși pe termen lung, o expansiune în perspectivă a puterii muncii productive a însoțit noua tehnologie agricolă, principala atracție în acea vreme a părut să fie legată de reducerea costului menținerii muncitorilor perioade de timp cât mai lungi, și de a folosi acel timp pe care altfel lucrătorii agricoli l-ar fi folosit pentru producția propriilor lor gospodării. Lucrătorilor, care anterior își împărțeau orele de muncă între producerea grâului și producția pentru asigurarea propriilor lor nevoi, acum li se cerea mai mult sau mai puțin să se specializeze exclusiv în cultivarea cerealelor.

Prin urmare, produsul net va crește, din moment ce mai puțini lucrători vor fi necesari la fermă să îndeplinească sarcinile în mod specific legate de producerea cerealelor. (Weulersse 1910, 2:314–15)

Astfel, Mirabeau, auto-proclamatul „Prieten al Poporului”, a justificat agricultura capitalistă prin virtutea abilității acesteia de a forța oamenii să nu mai trăiască pe cheltuiala moșierului lor care deținea pământul. (ibid., 2:350; vezi și Cantillon 1775, 47).

Sub programul Fiziocraților, așa cum L. P. Abeille (1768, 95; citat în Weulersse 1910, 2:686) a recomandat în lucrarea sa „Principles sur le liberte du *commerce des grains*” (*Principiile libertății comerțului cu cereale*), lucrătorul era considerat o marfă ca oricare altă marfă. Pentru a oferi acestui program suport teoretic, Fiziocrații au exclus grâul consumat de către cei care-l cultivau (și la fel și a tuturor altor bunuri pe care ei le produceau pentru asigurarea propriilor lor nevoi) din calcularea avuției naționale. (vezi Maitland 1804, 125–27).

Afirmația Fiziocraților că succesul agriculturii ar fi trebuit judecat după produsul net nu a scăpat necontestată. Alții, cum ar fi Francois Forbonnais, au susținut că asigurarea nevoilor oamenilor era de fapt un scop în sine (Weulersse 1910, 2:314–15). De fapt, Fiziocrații au dorit să transforme producția agriculturii tradiționale într-o întreprindere de producere de mărfuri, direcționată clar către crearea unei plusvalori; criticii lor au analizat agricultura din punctul de vedere al producerii de valori folositoare.

Pe scrut, mult lăudatul succes al agriculturii capitaliste recomandată de Fiziocrați nu a fost decât o chestiune de îmbunătățiri tehnice.

Reacția față de fiziocrați

Fiziocrații au stârnit o antipatie generală. De exemplu, David Hume (1769, 216) i-a scris unui prieten din Franța: „Sper să dai cu ei de pământ, și să-i zdrobești, și să-i lovești până-i faci praf și pulbere. Ei sunt, într-adevăr, cel mai aberant și mai arogant tip de oameni cu puțință, în vremurile noastre.”

Baronul Grimm, unul dintre cei mai caustici critici ai Fiziocraților, și-a bătut joc de pretențiile lor:

Încep cu o cină bună, apoi muncesc; taie, sapă și asanează, nu vor scăpa nici un centimetru din pământul Franței. Și după ce vor fi muncit toată ziua în saloanele lor fermecătoare, răcoroase în arșița verii, și bine încălzite în gerul iernii, pleacă seara acasă, încântați de gândul că au făcut un Regat și mai înfloritor. (citată în Hale and Hale 1887-1888, 1:8)

Într-o scrisoare datată 6 august 1770, Jean-Baptiste-Antoin Suard i-a spus lui Abbe Galliani: „Sunt atât de sătul și de dezgustat de jargonul și de repetițiile fără sfârșit ale acestor economiști, exportatori, etc! Dar, cum am trecut de primele patru pagini [ale Dialogurilor lui Platon] am fost prins de ele și n-am mai putut să le las din mână până când nu le-am terminat de citit, fără să mai fiu în stare să fac altceva.” (citată în Kaplan 1976, 593).

Care e explicația pentru această ostilitate? Parțial, Fiziocrații îi speriau pe conservatori, pentru că cereau schimbarea instituțiilor existente. De exemplu, Tocqueville (1858, 159, 162) s-a zburlit la ei:

Economiștii noștri au un mare dispreț față de trecut... Plecând de la această premisă, ei se pun pe treabă și nu există nici o instituție a Franței, oricât de respectabilă, venerabilă și bine fondată, a cărei suprimare imediată ei nu ar cere-o pentru că îi încurcă chiar și în cea mai mică măsură sau nu se potrivește cu schema lor ordonată de guvernare... Potrivit Economiștilor, rolul Statului nu e acela doar de a fi conducătorul națiunii, ei vor să schimbe statul pentru a-l face să modeleze mentalitatea întregii populații, conform unui model predeterminat și să le inoculeze oamenilor o anumită gândire, anumite idei și anumite sentimente pe care acești economiști cred că toți ar trebui să le aibă și să le simtă.

În cele din urmă, Tocqueville i-a acuzat pe Fiziocrați că cer doar libertate economică, nu și politică. (ibid., 159)

Desigur, ceilalți clasici ai economiei politice se temeau și ei de votul universal. Mult mai dăunător pentru Fiziocrați, Tocqueville a interpretat faptul că ei se bazau pe Stat ca o formă de socialism (ibid., 164), și totuși vom vedea pe parcursul acestei cărți că toți clasicii economiei politice au cerut ca Statul să intervină pentru a îndepărta obstacolele tradiționale din calea Capitalismului, deși, de regulă, o făceau destul de discret.

Mai recent, atât Terrence Hutchison (1988) cât și Friedrich von Hayek (1948, 1959, 189) au reiterat acuzația că Fiziocrații ar fi fost părinții spirituali ai comunismului modern, deși primul susține morocănos că erau poate „mai puțin dictatoriali decât marxistii”. (Hutchison 1988, 285).

Poziția lui Hutchison e în mod special bizară, din moment ce el a condamnat ceea ce a numit tendințele lor „Colbertist-Staliniste”, chiar dacă Fiziocrații se opuneau vehement sistemului lui Colbert. (ibid., 295)

Cu toate acestea, Adam Smith, sfântul spiritual al Laissez-Faire, și-a însușit o mare parte din gândirea Fiziocraților, cu excepția accentului specific franțuzesc asupra exclusivității productivității a agriculturii.

Smith a elaborat o versiune mai puțin abstractă decât cea a Fiziocraților în procesul de ascundere a importanței acumulării primitive.

Într-adevăr, transformarea de către Smith a doctrinei Fiziocraților l-a făcut pe Dugald Stewart, despre care am vorbit deja în contextul categorisirii diferitelor teorii privind economia domestică, să concluzioneze că Fiziocrații aveau o abordare mai științifică decât Smith.

În orice caz, Stewart (1855, 1:306) a considerat că doctrinele lui Smith erau „cu foarte puține excepții, de o utilitate extraordinară” pentru oamenii de stat și pentru oamenii de afaceri.

Cu siguranță, în privința acumulării primitive, verdictul lui Stewart e corect.

Fiziocrații au pus subiectul pe o bază mult mai teoretică decât oricare alți clasici ai economiei politice, dar claritatea analizei lor nu era binevenită.

În contrast, economiștii politici englezi au preferat să scrie ca și cum toate greutățile se datorau coerciției tăcute a piețelor, și nu rezultatului intenționat al acțiunilor economice venite din afara pieței.

În concluzie, odată cu Fiziocrații, la fel și cu Sir William Petty, ne facem o idee despre legătura dintre crearea unui nou sistem de diviziune socială a muncii și apariția și dezvoltarea capitalismului—o legătură care e în general exprimată în termeni de ostilitate față de producția care permite gospodăriilor oamenilor obișnuiți să se auto-susțină.

Biblioteca Anarhistă

Michael Perelman
Inventarea capitalismului
2000

Preluat la 16.12.2022 de la <https://iasromania.wordpress.com/>

ro.theanarchistlibrary.org